

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI

**DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE
YATIRIMLARI VE TÜRKİYE**

Yüksek Lisans Tezi

DOĞUKAN TOMAK

İstanbul, 2006

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI

**DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE
YATIRIMLARI VE TÜRKİYE**

Yüksek Lisans Tezi

DOĞUKAN TOMAK

Danışman: PROF.DR. OSMAN KÜÇÜKAHMETOĞLU

İstanbul, 2006

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

İÇİNDEKİLER	i
TABLolar LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DOLAYSIZ YABANCI YATIRIMLAR VE ÇOK ULUSLU ŞİRKET KAVRAMI

1.1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE DOLAYSIZ YABANCI YATIRIMLAR	4
1.2. DOLAYSIZ YABANCI YATIRIM TANIMI.....	6
1.3. DOLAYSIZ YABANCI YATIRIMLARIN YATIRIM YAPILAN ÜLKE EKONOMİSİNE ETKİLERİ.....	8
1.4. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER VE DOLAYSIZ YABANCI YATIRIMLAR.....	11
1.4.1. Dolaysız Yabancı Yatırımlara Yönelik Gelişmekte Olan Ülkelerde Varolan Sorunlar	12
1.4.2. Uluslararası Kuruluşlar ve Programlar.....	13
1.5. ÇOK ULUSLU ŞİRKET KAVRAMI	15

İKİNCİ BÖLÜM

DOLAYSIZ YABANCI YATIRIM TEORİLERİ

2.1. DOLAYSIZ YABANCI YATIRIMLARI AÇIKLAMAYA YÖNELİK TEORİLER.....	20
---	----

2.1.1. Ürün Devreleri Teorisi	20
2.1.2. Eklektik Paradigma	21
2.1.2.1. Firmaya Özgü Mülkiyet Avantajı.....	21
2.1.2.2. Konumsal Avantajlar.....	22
2.1.2.3. İçselleştirme Avantajları	23
2.1.3. Yatay Dolaysız Yabancı Yatırımlar.....	25
2.1.4. Dikey Dolaysız Yabancı Yatırımlar	26
2.1.5. Bilgi Sermayesi Modeli.....	27
2.1.6. Hymer- Kindleberger Yaklaşımı.....	28
2.1.7. DYY İle İlgili Radikal İktisat Teorileri	29
2.1.7.1. Bağımlılık Okulu	29
2.1.7.2. Sermayenin Uluslararasılaşması Kuramı.....	30
2.2 ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN YATIRIM KARARININ	
ARDINDAKİ NEDENLERE GÖRE DYY TÜRLERİ.....	31
2.2.1. Doğal Kaynaklara Yönelik Yatırımlar	33
2.2.2. Piyasaya Yönelik Yatırımlar	34
2.2.3. Etkinlik Arayan Yatırımlar.....	36
2.3. YATIRIM TÜRLERİNE GÖRE DYY SINIFLANDIRMASI.....	37
2.3.1. Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Dayalı Bağlı Şirket.....	38
2.3.2. Şirket Birleşme ve Satınalmaları	38
2.3.2.1. Birleşme ve Satınalmalardan Sektör ve	
Yatırımcı Örnekleri	39
2.3.2.2. Başarı Örnekleri.....	41
2.3.3. Stratejik Birleşmeler	42
2.3.4. Yeni Yatırımlar	42
2.3.5. Özelleştirme	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EV SAHİBİ ÜLKENİN YATIRIM ORTAMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

3.1. YATIRIM İKLİMİ KAVRAMI.....	44
3.2. EKONOMİK VE POLİTİK ORTAMLA İLGİLİ FAKTÖRLER.....	44
3.2.1. Makro Ekonomik Faktörler.....	45
3.2.1.1. Ekonomik İstikrar	45
3.2.2. İş Ortamına İlişkin Yasal Çerçeve ve Politikalara Bağlı	

Faktörler.....	46
3.2.2.1. Politik İstikrar.....	47
3.2.2.2. Yatırımları Düzenleyen Liberal Politikalar	47
3.2.2.3. Özelleştirme Politikaları.....	49
3.2.2.4. Ticaret Politikaları.....	50
3.2.2.5. Uluslararası Anlaşmalar.....	51
3.2.2.6. Vergi Politikaları.....	52

3.3. YATIRIMLARI KOLAYLAŞTIRICI VE TEŞVİK EDİCİ

FAKTÖRLER.....	53
3.3.1. Yatırım Promosyonu Faaliyetleri	53
3.3.2. Yatırım Teşvikleri.....	56
3.3.3. İhracat İşleme Bölgeleri	57
3.3.4. İdari Engeller.....	59

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYADA DOLAYSIZ YABANCI YATIRIMLARIN GELİŞİMİ VE BÖLGESEL ANALİZİ

4.1. DÜNYADA DOLAYSIZ YABANCI YATIRIMLARIN GELİŞİMİ.....	61
4.1.1.DYY'lerin Gelecekteki Performansını Belirleyecek Faktörler..	67
4.2. DOLAYSIZ YABANCI YATIRIM BİLEŞİMİNDE HİZMETLER SEKTÖRÜNÜN ARTAN ETKİNLİĞİ	68
4.2.1. Dolaysız Yabancı Yatırım Bileşiminde Hizmetler Sektörünün Artan Etkinliğinin Nedenleri.....	69
4.3. DOLAYSIZ YABANCI YATIRIMLARIN BÖLGESEL ANALİZİ	70
4.3.1. Asya Ülkeleri.....	70
4.3.2. Kuzey Amerika	71
4.3.3. Batı Avrupa (AB-15 Ülkeleri).....	72
4.3.4. Latin Amerika ve Karayipler.....	73
4.3.5. Afrika Ülkeleri.....	75
4.3.6. Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri	77
4.3.7. Rusya ve BDT Ülkeleri	80

BEŞİNCİ BÖLÜM

DOLAYSIZ YABANCI YATIRIM ÇEKMEDE BAŞARILI ÜLKELER VE DYY STRATEJİLERİ

5.1. DYY ÇEKMEDE BAŞARILI ÜLKELERİN UYGULADIKLARI TEMEL STRATEJİLER.....	82
5.2. İRLANDA	82
5.2.1. İrlanda'nın Başarısının Dayandığı Temeller	84
5.2.2. DYY'lerin Gelişimine Uygun Altyapı Olanaklarının Sağlanması.....	86
5.2.3. Etkin Kamu Kurumları	86
5.2.4. Eğitime Yatırım	86
5.2.5. İşgücü Sendikaları ile Uyumlu Hükümet Politikaları.....	87
5.2.6. Kurumsal Yapılar:Forfas, Enterprise Ireland ve IDA	88
5.2.7. Yatırım Promosyonu ve Tanıtım Faaliyetleri.....	89
5.2.8. Hedef Sektörlere Yönelme	90
5.2.9. Yatırım Teşvik Politikaları	91
5.2.10. Uygulanan Ekonomik Politikalar	92
5.3. MACARİSTAN.....	93
5.3.1. İhracat Odaklı DYY Politikaları ve İhracat Patlaması.....	94
5.3.2. İhracat İşleme Bölgeleri.....	95
5.3.3. Ucuz ve Nitelikli İşgücü.....	96
5.3.4. Uygulanan Özelleştirme Politikaları.....	97
5.3.5. Uygulanan Teşvik Politikaları.....	98
5.3.5.1. Devlet Destekleri.....	98
5.3.5.2. Vergi Destekleri.....	98
5.3.6. Yatırım Promosyonu ve Tanıtım Faaliyetleri	99
5.4. ÇİN.....	101
5.4.1. Çin'de DYY Süreci	102
5.4.2. Çin'e Yönelen DYY'lerin Temel Belirleyicileri	105
5.4.2.1. Çin Pazarının Büyüklüğü ve Geleceğe İlişkin Beklentiler	105
5.4.2.2. Girdi Maliyetlerinin Düşüklüğü.....	105
5.4.2.3. Teknolojik ve Finansal Altyapı.....	106

5.4.2.4. Uluslararası Ticarete Açıklık ve Çin'in DTÖ Üyeliği.....	106
5.4.2.5. Yasal Düzenlemeler ve Uygulanan Ekonomi Politikalarında Tutarlılık	107
5.4.2.6. Yatırımların Güvencesi ve Teşviki.....	107
5.4.3. DYY'lerin Çin Ekonomisine Etkileri.....	109
5.4.3.1. Çin'in Karşılaştırmalı Üstünlükleri	111
5.4.3.2. Uluslararası Üretime Artan Katılım	111
5.4.3.3. Ödemeler Bilançosu Üzerindeki Etkileri.....	110
5.4.4. DYY'lerin Yerel Etkileri	110

ALTINCI BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ GELİŞİMİ VE TÜRKİYE'NİN YATIRIM ORTAMININ ANALİZİ

6.1. TÜRKİYE'YE YÖNELEN DYY'LERİN TARİHİ GELİŞİMİ	112
6.2. TÜRKİYE'NİN DYY PERFORMANSI.....	118
6.2.1. Türkiye'nin Avantajları ve Dezavantajları.....	118
6.2.2. Türkiye'nin ve Rakiplerinin Karşılaştırmalı DYY Performansı.....	121
6.3. TÜRKİYE'DE YATIRIM ORTAMINA İLİŞKİN GÖSTERGELER ..	123
6.3.1. DYY Potansiyeli Endeksi.....	123
6.3.2. Dünya Rekabetçilik Endeksi.....	123
6.3.3. Ekonomik Özgürlük Endeksi	125
6.3.4. Yolsuzluk Algılama Endeksi	126
6.3.5. Opaklık Endeksi	127
6.3.6. Uluslararasılık Endeksi	128
6.4. TÜRKİYE'DE DYY ARTIŞI YETERSİZLİĞİNİN NEDENLERİ.....	128
6.4.1. Ekonomik ve Siyasi Krizler	129
6.4.2. Bozuk Ekonomik Göstergeler.....	130
6.4.3. Büyüme Oranlarındaki Dengesizlik.....	131
6.4.4. Finansal Sektördeki İstikrarsızlıklar ve Bankacılık Sektöründe Varolan Yapısal Sorunlar	132
6.4.5. Girdi Maliyetlerinin Yüksekliği	132
6.4.6. Kayıtdışı Ekonomi.....	133
6.4.7. Yatırım Promosyon ve Tanıtım Faaliyetleri Eksikliği.....	134
6.4.8. Başarısız Özelleştirme Politikaları	134

6.4.9. Hukuk Sistemindeki Etkinsizlik.....	135
6.4.10. Vergi Mevzuatının Karmaşıklığı ve Vergi Oranlarının Yüksek Oluşu	136
6.4.11. Yolsuzluklar	137
6.4.12. Yabancı Sermayeye Karşı Sergilenen Olumsuz Tavır.....	137
6.4.13. Yaşanan Bürokratik Sorunlar	137
6.4.14. Gümrük Uygulamalarında Yaşanan Sorunlar.....	139
6.4.15. Serbest Bölgelerde Yapılan Vergilendirme	141
6.4.16. Türkiye'deki Muhasebe Standartlarının Uluslararası Mevzuatla Uyumsuzluğu	142
6.5. TÜRKİYE’NİN YATIRIM ORTAMINI İYİLEŞTİRMEYE YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ.....	142
6.5.1. Ekonomik ve Siyasi İstikrarın Devamlılığının Sağlanması	142
6.5.2. Kayıt dışı Ekonomiye Çözüm.....	143
6.5.3. Ekonomik Yapıda Dönüşüm.....	144
6.5.4. Etkin İşleyen Bürokrasi.....	145
6.5.5. Özelleştirme ve Rekabet Politikalarında Etkinlik	146
6.5.6. Ekonomik Hedeflerle Uyumlu Teşvik Politikaları	147
6.5.7. Yabancı Yatırımcıya Koruyucu ve Yardımcı Hizmetler Sağlanması	149
6.5.8. Etkin İşleyen Hukuk Sistemi	150
6.5.9. Sanayi Bölgelerinin Kurulması	150
6.5.10. Serbest Bölgelerin Etkinleştirilmesi ve Gümrük İdareleri.....	151
6.5.11. Komşu Ülkelerle İşbirliğinin ve Ticaret Hacminin Geliştirilmesi	152
6.5.12. Şirket Birleşme ve Satınalmılarına Yönelik Yeterli Hukuksal Çerçevenin Sağlanması.....	152
6.5.13. Fikri Mülkiyet Haklarının Korunması.....	153
6.6. AB TAM ÜYELİĞİ ÇÖZÜM MÜ?.....	155
SONUÇ.....	157
KAYNAKÇA.....	158

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1.	ÇUŞ'ları DYY'ye Yöneten Nedenler.....	17
Tablo 2.	Dünyanın Finansal Olmayan İlk 25 Çok Uluslu Şirketinin Yabancı Varlıklarına Göre Sıralaması.....	18
Tablo 3.	Dunning'in DYY Sınıflandırması.....	37
Tablo 4.	Bir Milyar Doların Üzerindeki Birleşme Ve Satınalmalar (1987-2004).....	40
Tablo 5.	Seçilen Yıllar İtibariyle DYY Rakamları	62
Tablo 6.	Yıllar İtibariyle İrlanda'nın DYY Akımları (milyon dolar).....	83
Tablo 7.	Yıllar İtibariyle İrlanda'nın DYY Stoku (milyon dolar).....	83
Tablo 8.	İrlanda'da DYY'nin Toplam Sabit Sermaye Oluşumundaki Yüzdeliği (%)..	84
Tablo 9.	Yıllar İtibariyle Macaristan'ın DYY Stoku (milyon dolar).....	93
Tablo 10.	Macaristan'ın İhracat Yapısı.....	94
Tablo 11.	Yıllar İtibariyle Çin'in DYY Akımları.....	101
Tablo 12.	Seçilen Yıllar İtibariyle Çin'in DYY Stoku.....	102
Tablo 13.	Çin'de Temel Sektörlerin Yıllar İtibariyle DYY Paylaşımı	104
Tablo 14.	Yıllar İtibariyle Türkiye'nin DYY Akımları	114
Tablo 15.	Türkiye'de Yabancı Sermayeli Firma Sayılarının Sektörel Dağılımı	115
Tablo 16.	Türkiye'de Yabancı Sermaye İzinlerinin Ülke Gruplarına Göre Dağılımı.....	116
Tablo 17.	Kuruluş Türlerine Göre Yabancı Sermayeli Firmalar.....	117
Tablo 18 .	Türkiye'nin DYY'ler İçin Bölge Avantajları	120
Tablo 19.	Dünya Büyüme Rekabetçilik Endeksi – İlk ve Son 10 Ülke Arasında Türkiye 2004-2005	124
Tablo 20.	Mikro Ekonomik Rekabetçilik Endeksinde Türkiye (2004).....	125
Tablo 21.	2003 Dünya Ekonomik Özgürlük Endeksinde Türkiye	126
Tablo 22.	Opaklık Endeksinde Türkiye.....	128

Tablo 23.	Türkiye’de Uygulanan Teşvik Politikaları.....	148
------------------	---	-----

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1.	DYY'lerin Ekonomik Belirleyicileri.....	32
Şekil 2.	Macaristan'a Yatırıma Yönelten Nedenler.....	

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
AGOA	African Growth and Opportunity Act (Afrika Kalkınma ve Fırsat Kanunu)
AGÜ	Az gelişmiş Ülke
AR&GE	Araştırma Geliştirme
ASEAN	Association Of South East Asian Nations (Güney Doğu Asya Ülkeler Birliği)
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
B&S	Birleşme ve Satın alma
BYKP	Beş Yıllık Kalkınma Planı
CEO	Chief Executive Officer (İcra Kurulu Yöneticisi)
ÇUŞ	Çokuluslu Şirket
DİR	Dahilde İşleme Rejimi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DYY	Dolaysız (Doğrudan) Yabancı Yatırım
EPZ	Export Processing Zone (İhracat İşleme Bölgesi)
FDI	Foreign Direct Investment (Dolaysız Yabancı Yatırım)
FIAS	Foreign Investment Advisory Service (Dünya Bankası Yabancı Yatırım Danışmanlık Kurumu)

GATS	General Agreement on Trade in Services (Hizmet Ticareti Genel Anlaşması)
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)
GB	Gümrük Birliği
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
GÜ	Gelişmiş Ülkeler
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
H. Kong	Hong Kong
IBRD	International Bank for Reconstruction and Development (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası)
IDA	Investment and Development Agency (Yatırım ve Kalkınma Ajansı)
IFC	International Finance Corporation (Uluslararası Finans Kurumu)
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
ITC	International Trade Center (Uluslararası Ticaret Merkezi)
İTO	İstanbul Ticaret Odası
İSO	İstanbul Sanayi Odası
KDV	Katma Değer Vergisi
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KOBİ	Küçük ve Orta Boy İşletmeler
MAI	Multilateral Agreement on Investment (Çok Taraflı Yatırım Anlaşması)
MERCOSUR	Mercado Común del Sur - Southern Common Market (Dört Latin Amerika Ülkesi Arasındaki Gümrük Birliği - Güney Ortak Pazarı)
MIGA	Multilateral Investment Guarantee Agency (Çok Taraflı Yatırım Garantisi Ajansı)
MNE	Multinational Enterprise (Çok Uluslu Girişim)
NAFTA	North America Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması)

NBER	National Bureau of Economic Research (Ekonomik Araştırmalar Ulusal Bürosu)
OECD	Organization for Economic Corporation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)
OHAL	Olağanüstü Hal Bölgesi
OLI	Ownership-Location-Internalization (Mülkiyet-Yer-İçselleştirme)
�TV	�zel Tüketicisi Vergisi
PWC	Price Waterhouse Coopers
s./ ss.	sayfa, sayfalar
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TL	Türk Lirası
TNC	Transnational Corporations (Ulusötesi şirketler)
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TRIMS	Trade-Related Investment Measures (Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Anlaşması)
TRIPS	Trade-Related Aspects Of Intellectual Property (Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması)
TSE	Türk Standartları Enstitüsü
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)
UN	United Nations (Birleşmiş Milletler)
UNIDO	United Nations Industrial Development Organization (Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı)
Vb.	ve benzeri
WB	World Bank (Dünya Bankası)
WTO	World Trade Organization (Dünya Ticaret �rg�t�)
YASED	Yabancı Sermaye Derneği

GİRİŞ

Yıllardır Türkiye’de ekonomik gündemin baş maddelerinden biri olan, ancak bir türlü istenilen seviyeye ulaşamayan dolaysız yabancı yatırımlar, kalkınma ve sürdürülebilir büyüme açısından kaynak sıkıntısı yaşayan Türkiye ve benzer özellikteki diğer gelişmekte olan ülkeler için anahtar politika konumundadır. Artık küreselleşen dünyada sermayenin kaynağı pek bir önem arz etmemekte, gelen yabancı sermayenin ülke sınırları içerisinde yarattığı etki öncelikle göz önüne alınabilmektedir.

Türkiye’de varolan yabancı sermaye mevzuatı oldukça liberal bir mevzuat olmasına rağmen, uygulamada yaşanan sorunlar ile yabancı yatırıma karşı alınan tavır ve şüpheli bakış açısı, ülkede yıllardan beri ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanamayışı yabancı yatırımcının yatırım kararı almasında çekingen davranmasına neden olmaktadır. Dünyanın ileri gelen ekonomik kurumları ülkemizdeki yatırım ortamı hakkında oldukça olumlu görüş bildirmelerine, Türkiye’nin yatırım potansiyelini oldukça yüksek görmelerine rağmen yıllardan beri bir türlü istenilen yatırım seviyesine ulaşamamıştır. Türkiye’nin temel eksikliğinin dünyada yaşanan yabancı sermaye hareketlerindeki gelişmelere paralel olarak içeride bu doğrultuda politika ve stratejileri oluşturamaması olduğu söylenebilir.

Ekonomilerin birbirine bağımlılığının giderek arttığı ve ekonomik sınırların kalktığı günümüz ekonomilerinde, dolaysız yabancı yatırımlar girdikleri yerel ülkelerde gözlemlenen olumlu etkileri bakımından diğer yabancı sermaye akımlarından ayırt edilmektedir. Ülkede üretim, rekabet, istihdam, teknoloji seviyesi, ödemler dengesi, gelirler, büyüme gibi önemli ekonomik enstrümanlar üzerinde oldukça önemli ve olumlu etkilerde bulunabilmektedir. Ayrıca dünyada yatırım amacıyla gezinen sermayenin trilyon dolarları aştığı günümüzde bu pastadan pay kapmak isteyen ülkeler, uyguladıkları doğrudan yabancı yatırım girişini özendirici politikalarla kendilerine rakip olarak gördükleri ülkelerle teşvik rekabetine girerek daha fazla yabancı sermayeyi kendilerine çekmeye çalışmaktadırlar.

Bu tezde dolaysız yabancı yatırım ve aktörleri çok uluslu şirketler, dolaysız yabancı yatırım teorileri, ekonomik belirleyicileri ve yatırıma ev sahipliği yapan ülkelerin uygun yatırım iklimi yaratmak amacıyla uyguladıkları politika ve stratejiler incelenmiş, dolaysız yabancı yatırımların dünya üzerindeki gelişimi, bölgesel analizi ve yatırım çekmekte başarılı ülke örnekleri üzerinde durularak, Türkiye’nin yatırım ortamı analiz

edilmiş, Türkiye'nin yatırım artışı sağlayamamasının nedenleri analiz edilmiş, uygun yatırım iklimini yaratma ve varolan potansiyeli hayata geçirmeye yönelik çözüm önerileri sunulmaya çalışılmış, olası AB üyeliğinin yabancı yatırımlar konusunda neler getirebileceği belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde çalışmanın temelini oluşturan kavramlar olan "Dolaysız Yabancı Yatırımlar (DYY)" ve dolaysız yabancı yatırımların aktörleri "Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ)" kavramları üzerinde durulmaktadır. Bu kavramların tanımı ve çerçevesi çizilerek, Gelişmekte Olan Ülkelerde(GOÜ) yaşanan gelişmeler ve dolaysız yabancı yatırımların ülke ekonomilerine etkileri incelenmektedir. Ayrıca Çok Uluslu Şirketler kavramı tanımlanmaya çalışılarak, tarihsel gelişimi, ulusal ekonomilere olan etkileri ve giderek küreselleşen dünya ekonomisindeki rolleri analiz edilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise Dolaysız Yabancı Yatırımlar Teorileri incelenmeye çalışılmıştır. Burada DYY'lerin yer seçimini belirleyen etkenler üzerinde durulmuştur. Neden yabancı şirketler başka bir ülkenin yerel piyasasına direkt ihracat veya lisans verme gibi yöntemleri seçmeyip, kendisi için daha riskli olabilecek doğrudan yatırım kararı almaktadır sorusunun cevabı aranmaktadır. Bu bölümde Vernon'un Ürün Devreleri Teorisi, DYY'leri açıklayan en geniş kapsamlı teori olan Dunning'in Eklektik Paradigması ile DYY'leri açıklayan diğer başlıca teoriler olan Yatay DYY, Dikey DYY ve Bilgi Sermayesi Modelleri, Hymer-Kindleberger Yaklaşımı ve DYY ile ilgili Radikal İktisat Teorilerinden Bağımlılık Okulu ve Sermayenin Uluslararasılaşması kursu incelenmiştir. Ayrıca DYY'lerin ekonomik belirleyicileri ve yatırım türlerine göre DYY tipleri incelenmiştir.

Üçüncü bölümde DYY'yi etkileyen ev sahibi ülkeye bağlı faktörler incelenmiştir. Bu faktörler temelde ülkenin politik ve ekonomik ortamıyla ilgili faktörler ve de ülkede yatırımı kolaylaştırıcı ve teşvik edici faktörler olarak ayrılmaktadır. Hemen belirtmek gerekir ki eğer ülkede öncelikli olarak ekonomik ve politik faktörler istikrarlı değilse, uygulanan teşviklerin ve de yatırımı kolaylaştırıcı politikaların pek bir faydası olmayacaktır. Politik ve ekonomik ortamla ilgili faktörler; makro ekonomik göstergelerde istikrar (döviz kuru, faiz, enflasyon oranları), politik istikrar, ülkede uygulanan özelleştirme politikaları, yatırımları düzenleyen uluslararası anlaşmalar, vergi politikaları, ticaret politikaları olarak sıralanabilir. Yatırımları kolaylaştırıcı ve teşvik edici

faktörler ise yatırımlara verilen teşvikler, yatırım promosyon faaliyetleri, ihracat işleme bölgeleri ve bürokratik işlemlerin süresi vb. gibi idari faktörler olarak sıralayabiliriz.

Dördüncü bölümde ilk olarak dünya genelinde doğrudan yabancı yatırımların genel gelişimi ve gelecekte izleyebileceği seyir incelenmeye çalışılmıştır. 2000'li yıllarda zirve yapan DYY'lerde sonraki yıllarda gözlenen düşüşün nedenleri ve 2004 yılından itibaren oluşan yükseliş trendinin nedenleri incelenmiştir. Son dönemlerde yükselen trendler değerlendirilmiş, hizmetler sektörüne yönelik DYY artışının nedenleri incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca DYY'lerin bölgesel düzeyde de analizi yapılmıştır.

Beşinci bölümde DYY çekmede oldukça başarılı stratejiler uygulamış olan Macaristan, İrlanda ve Çin örnekleri incelenmiştir. İhracata yönelik yabancı yatırım politikalarıyla ihracatını hem ciddi miktarlarda arttırmış hem de 10-15 yıl içinde ihracat yapısını çok iyi yönde değiştirebilmiş bir ülke olan Macaristan örneği gözden geçirilmiştir. Son yıllarda dünyanın en büyük yabancı yatırım çeken ülkesi olan Çin örneği de detaylı olarak ele alınmıştır. Kuşkusuz Çin'in en büyük avantajı ÇUŞ'ları DYY'ye yönelten en öncelikli neden olan pazarın genişliği ve de ucuz üretim faktörleridir. İrlanda tüm dünyada örnek olarak gösterilen, doğrudan yabancı yatırımlar ve yenilik ekonomisi (innovation economy) ile bağlantılı ekonomik modeli sayesinde mucize ülke olarak anılmaktadır.

Çalışmanın altıncı bölümünde öncelikle Türkiye'de DYY'lerin tarihi gelişimi incelenmiş, daha sonra Türkiye'deki varolan yatırım ortamı analiz edilmeye çalışılmıştır. Türkiye'ye rakip sayılabilecek ülkelerle karşılaştırmalı analizler yapılarak Türkiye'nin avantajları sıralanmış, bu potansiyel avantajlara rağmen neden çok az seviyede yabancı yatırım çekebildiğinin sebepleri bulunmaya çalışılmıştır. Bu sorunların çözümüne yönelik atılacak adımlar çözüm önerilerini oluşturmaktadır. Son olarak da olası AB tam üyeliğinin Türkiye'nin DYY çekmede ne kadar etkili olabileceği tartışılmıştır.

Ekonomide istikrar ortamının sağlanması, finansal sorunların giderilmesi ve ihracat hamlesinin ardından ülke genelinde bir "yatırım hamlesi" başlatılması uzun vadeli ve kalıcı çözümler için vazgeçilmez bir önem taşımaktadır. Bilindiği gibi Türkiye'nin en önemli sorunlarından birisi istihdam sorunudur ve işsizliği azaltmanın başlıca yollarından birisi de yatırımların artırılmasıdır. Uygulayacak yatırımcı dostu politikalar, Türkiye'nin en büyük sorununun çözümünde katkıda bulunabilecektir.

1. BÖLÜM

DOLAYSIZ YABANCI YATIRIMLAR VE ÇOK ULUSLU

ŞİRKET KAVRAMI

1.1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE DOLAYSIZ YABANCI YATIRIMLAR

Günümüzde uluslararası şirketler dünyayı tek bir pazar olarak görmekte ve stratejilerini buna göre belirleyip karlarını yeni pazarlarda artırma peşinde koşturmaktadırlar. İletişimde ve ulaşımда meydana gelen büyük gelişmeler kültürlerin birbirleriyle iç içe geçmesine, tüketici zevk ve tercihlerinin tüm dünyada benzeşmesine yol açmıştır. 95 yılı itibarıyla Coca Cola Amerikan piyasasının %40'ına hakimken, dünya meşrubat pazarının %33'üne de hakimdir. Bugün herhangi bir şehirde rahatlıkla Mc Donalds'a gidebilmektedir. Zevkler ve tercihler globalleştikçe, firmalar gelişen bu olguya daha global ürünlerle yanıt verme peşindedirler. Bu arada şirketlerin kendi iç yapıları da giderek globalleşmektedir. Sermayenin en ucuz olduğu yerden temin edilmesi, pazara yakın bölgede üretimin sürdürülmesi, bütün bu işlemlerin vergilerin en düşük olduğu yerlerden yönetilmesi söz konusudur. Üç kıtada kurulan serbest ticaret bölgeleri ile bölgesel çapta serbestleşen mal ve sermaye hareketleri bu akımın ana etkenleridir¹. Globalleşme ile eş zamanlı giden ve yakın bağlantısı olan diğer bir yönelim de, serbest piyasa ekonomisinin gittikçe yaygınlaşması ve ekonomiye devlet müdahalesinin asgariye inmesidir. Bu eğilim beraberinde özelleştirme sürecini getirmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD şirketlerinin önce Batı Avrupa'ya ve Latin Amerika'ya imalat yatırımlarıyla başlattığı süreç 60'lı yılların ortasından itibaren Uzakdoğu'nun dinamik ülkelerine kaymış, 1980'li yıllardan sonra; yabancı sermayeye karşı 2. Dünya Savaşından sonra oluşan olumsuz tavır ithal ikameci politikalardan vazgeçilerek ortadan kalkmaya başlamış, 80'li yılların başında yaşanan borç krizinin de etkisiyle bilhassa Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ), dış piyasalardan borçlanmaktansa

¹ Paul Collins, “**Regional Trading Blocks And Foreign Direct Investment**”. Globalization, Trade and FDI, Amsterdam ; NY : Elsevier, 1998, s.41.

yabancı sermaye yatırımları çekmeye yönelmişlerdir. Bu gelişmelere paralel olarak fikri mülkiyet hakları, hizmetler sektörü, yatırımların sigortalanması, yatırım anlaşmazlıklarının çözümü, istihdam, yabancı sermayenin teşviki gibi konular uluslararası düzeyde sıkça ele alınan konular haline gelmiştir². Gerek gelişmiş ülkeler, gerek gelişmekte olan ekonomiler, gerekse geçiş ekonomileri DYY'leri artan bir şekilde ekonomik gelişme ve modernizasyonun, istihdamın, ulusal geliri artırmanın kaynağı olarak görmektedirler. Böylece, DYY uluslararası ilişkilerin ve ticaretin önemli bir ögesi olarak küreselleşme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Ticarete ek olarak, DYY ekonomiler arasında daha direkt ve derin bağlantılar yaratabilmektedir³.

Yatırıma ev sahipliği yapan ülke ile ÇUŞ' un amaçları temelde birbirinden ayrılmaktadır. Çok Uluslu Şirketin temel amaçları kendi rekabet güçlerini koruma ve artırma ile birlikte kar maksimizasyonu ise, ev sahibi ülke de kendi ulusal gelişimini ve ihracat gücünü artırma eğilimindedir. Yeni dünya düzeninde ÇUŞ'ların mülkiyet avantajları da değişim göstermektedir. Lojistik ve pazar talepleriyle uyumlu yeni buluş ve teknolojilerin yayılması geçmişe göre önemini artırarak sürdürmektedir.

Ayrıca Çok Uluslu Şirketlerin varolan riskleri asgariye indirme eğilimleri kendi ana merkezi dışında yapacağı yatırımlarda oldukça dikkatli ve seçici davranmasına neden olabilmektedir. Bunlarla birlikte serbest piyasa ekonomisinin giderek yaygınlaşması ve de ekonomik işleyişe devlet müdahalesinin asgariye inmesi olgusuyla birlikte ülkeler arasında yabancı sermayenin çekilmesi konusunda ciddi bir rekabetin doğmasına yol açmıştır. Özellikle Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki rejim değişiklikleri ve Güney Doğu Asya ülkeleri ile Amerika yarım küresinde oluşan elverişli işbirliği ortamları çerçevesinde yabancı sermaye tüm kıtalarda büyük rağbet görmeye başlamıştır.

Artık günümüz ekonomilerinde ekonomik gidişatın temel belirleyicilerinden biri haline gelen DYY'ler, ülkelerin merkezi politikalarından daha bağımsızlaşmıştır ve de mikro bazda sadece imaj yaratmaya yönelik ülke çalışmalarının soyut uzaklığında durmak yerine, yerel ve bölgesel otoritenin uluslararası yatırımcılara sürekli ve de doğrudan hizmet veren bir kalkınma anlayışı ağırlıkla benimsenmeye başlanmıştır.

² Hakan Karabalık, **Doğu Avrupa'da Yabancı Sermaye Yatırımları ve Özelleştirme**, DTM ,1998, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan98/orta.htm>

³ Horst Tomann , **Foreign Direct Investment In Transition**, Free University Department of Economics, Berlin, 2002, s.3. <http://www.wiwiiss.fu-berlin.de/w3/w3tomann/tomann/SeminarWS0203/Seminararbeiten/Blattner.pdf>

Günümüzde global yatırım alanı oluşturabilmek artık uzun süreli planlara dayalı sürekli bir etkinlik marjında işlemektedir. Artık yatırımlar insan gücünün vasıfsızlığına değil ne kadar vasıflı olduğuna dayanmakta, ayrıca pazarın boşluğuna değil ülkede varolan kurumsal yapıların güç birliğine dayanmaktadır. Bu ortamın içerisinde rekabet edebilme, sürekli ve kaliteli işgücüne erişebilme kolaylığı, yüksek eğitime nispeten ucuz maliyetler, coğrafi yakınlıklardan çok küresel servis dilinin standartlarını konuşabilme gibi artılara dikkat etmek gerekmektedir⁴.

Bu aşamada karşımıza çıkan kavramlardan birisi de “uygun yatırım iklimi” kavramıdır. Ülkeler daha fazla yabancı yatırım çekmek ve bu yolla büyüme ve ihracat gelirlerini artırmak amacıyla yatırımcılara uygun yatırım zeminini hazırlamaya çalışmaktadır. Yatırım iklimi kavramı kurumsal, politik ve yasal bakımdan düzenlenmiş ve istikrarlı bir yatırım ortamının faaliyet esnasında yatırımcıya sunulması olarak tanımlanabilir⁵.

1.2. DOLAYSIZ YABANCI YATIRIM TANIMI

Seyidoğlu'na göre bir şirketin üretimini ana merkezin bulunduğu ülke sınırları dışına yaymak üzere yabancı ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut olan tesisleri satın alması bir dolaysız yabancı sermaye yatırımdır⁶. Dolaysız(doğrudan) yabancı yatırımlar bir firmayı satın almak, yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesi sağlamak veya varolan bir firmanın sermayesini artırmak yolu ile gerçekleştirilir. Yatırımlardaki doğrudan kelimesi sermaye ile birlikte değişen ölçüde teknoloji, know-how, işletmecilik bilgisinin de ülkeye geldiğini açıklamaktadır. Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının en önemli özelliklerinden birisi de ana şirketin, bağlı şirketin mülkiyetini elinde bulundurmakla beraber, yönetimini de denetlemesidir. Bu fark DYY'leri portföy yatırımlarından ayıran önemli farklardan birisidir. Portföy yatırımlarında yabancı yatırımcı tahvil ya da hisse senedi alınırken şirket yönetiminin denetimi söz konusu olmamaktadır.

OECD normlarına göre FDI (Foreign Direct Investment- Dolaysız Yabancı Yatırım) bir başka ülkede kalıcı çıkar elde etme amacını yansıtmaktadır. Buradaki kalıcı

⁴ İskender Özturanlı, **Yatırım Olur Biz Yatırıma Gideriz**, NTV-MSNBC, 10 Şubat 2004, <http://www.ntvmsnbc.com/news/256452.asp>.

⁵ David Dollar, Mary Hallward-Dremeier and Taye Mengistae, “**Investment Climate and International Integration**”, World Bank Policy Research Working Paper 3323, June 2004, s.3.

⁶ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası Finans**, 4. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları, 2003, s.451.

ıkar kavramı yabancı sermaye yatırımcısı ile yatırım ve yatırımın kontrolü konularında uzun dönemde bağımlılığı ifade etmektedir⁷. OECD normlarına göre doğrudan yabancı yatırımlar şahıslar veya şirketlerden oluşan yabancı bir yatırımcının şirketleşmiş ya da eşiti bir işletmede şirket bünyesinin en az %10 oranında temsil gücüne sahip olduğu yatırımları kapsamaktadır.

Yabancı sermaye yatırımcısı ise, kendi ülkesi dışında ana şirkete bağılı şube, büro, bağılı kuruluş veya ortaklık şekillerinde dolaysız yabancı sermaye yatırımı yapmış olan şahıslar, kamu veya özel teşebbüsler, birbiriyle ortak ilişki içinde olan şirket veya şirketleşmiş girişimler olarak tanımlanabilir.

Bazı ülkelerde ise aşağıda bir kısmı sayılan unsurların aynı anda bulunması yatırım konusunun DYY olarak tanımlanması için gerekli sayılmaktadır⁸.

- Yönetim kurulunda temsil
- Politika oluşturma sürecine katılım
- Şirketler arası somut ilişki
- Yerli ve yabancı personeller arası yer değişimi
- Teknik bilgi tedariki

Dolaysız yatırımlar; şirket birleşme ve satınalmaları, özelleştirme, ortak girişimler, stratejik ortaklıklar, greenfield investment olarak bilinen sıfırdan yapılan yatırımlar ve mevcut operasyonların genişletilmesi gibi pek çok farklı şekilde ülkeye girebilmektedir. DYY'leri portföy yatırımlarından ayıran temel fark DYY'de ana şirketin uluslararası piyasalarda yaptığı yatırımlarda portföy yatırımlarının aksine geniş ölçüde yönetim yetkisine sahip olmasıdır. ÇUŞ'un daha risksiz olabilecek pasif bir iş ilişkisinden ziyade kendisi için ekstra maliyet ve risk doğuran aktif bir yönetim anlayışı benimsemesinde sahip olduğu firmaya özgü mülkiyet avantajları önemli rol oynar. Bunlar arasında üstün yönetim becerileri, teknolojik avantajlar, pazarlama avantajları gelmektedir. Ayrıca ana merkez tüm yavru şirketlerine tüm aşamalarda hizmet verebilmekte ve bu da bir çeşit ölçek ekonomisi yaratmaktadır.

⁷ OECD, **Benchmark Definition Of FDI**, Third Edition, 1999, s. 7-8.

⁸ Hayrettin Demircan, **Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri**, Hazine Müsteşarlığı, Ankara, 2003, s.2.

1.3. DOLAYSIZ YABANCI YATIRIMLARIN YATIRIM YAPILAN ÜLKE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

➤ DYY girdiği ülkelerde üretim ve iş hacmini genişleterek istihdamın artmasına olumlu katkıda bulunabilmektedir. Yüksek nüfus artışının getirdiği işsizlik ve yeni iş alanları yaratma yönündeki baskıyı hafifletmeye yardım etmektedir⁹. Burada önemli husus yabancı sermayenin hangi sanayi koluna yatırım yaptığıdır. Hizmetler sektöründe, hizmetler sektörü gibi yoğun işgücüne gereksinim duyan gıda sektörlerinde veya daha genel bir deyimle emek yoğun dallarda yapılabilecek yeni yatırımlar istihdam açısından bakıldığında oldukça olumlu görülmektedir. Ancak son dönemlerde yoğun küresel rekabetten dolayı ÇUŞ'ların maliyet azaltıcı politika izlemeleri ve sermaye yoğun yatırım politikalarının istihdam üzerindeki olumlu etkiyi tersine çevirdiği dile getirilmektedir. Mikro-elektronik devrimle işgücünün maliyetteki payının giderek düşmesi de bu olguyu desteklemiştir¹⁰. İstihdam üzerindeki etki ÇUŞ'un yatırımının niteliğine göre değişiklik gösterecektir. Eğer ÇUŞ, ana ülkedeki biriminde hiçbir değişikliğe gitmeden gidilen ülkede bağlı şirket açıyorsa istihdam üzerinde olumlu etki yaratacaktır. yükselen işgücü maliyetlerinden dolayı üretimin yer değiştirmesi söz konusu olduğunda yerel istihdam üzerinde olumsuz etkisi görülecektir. Sürekli büyüme eğilimli yabancı sermayeli bir kuruluş, yurt içindeki diğer girişimcileri yeni alanlara yatırım yapmaya teşvik edici rol oynamaktadır. Bu da istihdamı olumlu yönde etkilen bir olgudur.

➤ Yabancı sermayeli işletmeler yurtdışında varolan pazarlarına veya yeni girilen dış pazarlara ihracat yaparak ülkenin ihracat potansiyeli üzerinde olumlu etki yapabilmektedir. Bu durum özellikle kronik dış ticaret açığı verdiğiinden dolayı dış kaynak girişine daha fazla ihtiyaç duyan ve 80'li yıllardan sonra ihracata yönelik büyüme modelleri çerçevesinde kalkınmalarını gerçekleştirmeye çalışan GOÜ'ler için oldukça önemlidir. Örneğin Türkiye'nin toplam ihracatının %49'u yabancı şirketler

⁹ Şule Özler ve Erol Taymaz, **Does Foreign Ownership Matter For Survival and Growth? : Dynamics of Competition and FDI**, Economic Research Center Working Paper, Ankara, 2004, s.2.

¹⁰ Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus Devlet –Yeni Ekonomik Düzen**, 3.Baskı, İstanbul: Bilgi Ünv. Yayınları, 2002, s.169.

tarafından gerçekleştirilmektedir¹¹. Kosta Rika, Macaristan ve Meksika'da üç büyük ÇUŞ, toplam ihracatın sırasıyla %29, %26 ve %13'ünü gerçekleştirmektedirler¹².

➤ ÇUŞ'ların gittikleri ülkede verimli ve etkin çalışmaları da ülkenin vergi gelirlerini artırıcı etkiye neden olmaktadır. Bu da kamu maliyesine olumlu etkilerde bulunmaktadır. Örneğin Çin Halk Cumhuriyeti'nin 2000 yılı vergilerinin yaklaşık %20'si yabancı sermayeli şirketlerden kaynaklanmıştır¹³. Burada değinilmesi gereken önemli bir husus "transfer fiyatlandırması"dır. ÇUŞ'lar yatırım yaptığı ülkeden elde ettiği karları merkez ülkede toplayarak kar transferi yoluyla vergiden kaçınabilmektedir. Vergi oranlarının yüksek olduğu ülkelerde düşük fiyatlandırmaya gidilerek ev sahibi ülkenin gelirlerinde azalmaya neden olabilmektedirler.

➤ Bilhassa GOÜ'lerde ekonomik istikrarın sağlanmasına olumlu katkıda bulunabilmektedirler. Varolan ihracat potansiyelleriyle cari açıklar üzerindeki olumlu etkileri, kısa vadeli yabancı portföy yatırımlarına nazaran uzun vadeli olmaları ve de kalıcı bir yapı arz etmeleri, geçmişte spekülasyon amaçlı yabancı sermaye girişleri yüzünden büyük krizler yaşayan GOÜ'ler açısından daha güvenilir ve uzun vadeli bir dış kaynak olarak görülmektedir. Ancak burada belirtilmesi gereken nokta eğer DYY içinde hizmetler sektörünün payı yüksek ise DYY'nin ödemeler bilançosuna yapacağı katkı sınırlı olacaktır. Bu da dış finansal bağımlılığı olan ülkeler için olumsuz etkiler doğurabilecektir. Bu tip yatırımların yarattığı en olumlu etki bankacılık veya enerji gibi sektörlerde verimlilik artışı sağlamalarıdır.

Ayrıca DYY'lerin peşinden uluslararası mali kuruluşların mali yardımlarının gelişi de kolaylaşır. Ana yatırımcı ülke kendi sermayelerinin yatırım yaptığı ülkelerin mali sorunlarına yardımcı olarak piyasa istikrarının devamlılığının sağlanmasına çalışacaktır. Bu da kalıcı ekonomik istikrarın sağlanmasına yardımcı olur.

➤ İç piyasaya yeni rakiplerin girmesiyle yatırım yapılan sektörde görülecek rekabet artışı gerek mal kalitesi ve ürün çeşitlendirilmesi, gerekse uygun fiyatlar yoluyla tüketici refahına olumlu katkıda bulunabilecektir. Ürün çeşitliliği artışı, sınırlı pazar ve üreticiye bağımlılık gibi etkileri ortadan kaldırmaktadır. Burada yabancı sermayenin

¹¹ "İhracatın Yarısı Yabancı Şirketlerden", NTV-MSNBC, 15 Mart 2004, <http://www.ntvmsnbc.com/news/261539.asp>

¹² UNCTAD, **World Investment Report 2002: "Transnational Corporations and Export Competitiveness"**, New York And Genava, s.161-176.

¹³ Demircan, s.8.

geliş şekli önem kazanır. Eğer sermaye piyasadaki monopol avantajı bulunan işletmeye ortak olma amacıyla gelirse herhangi bir değişim görülmeyebilir. Ayrıca geçiş ekonomilerinde yapılan özelleştirmelerde birçok devlet tekelinin sadece özel tekele dönüştüğü ve bu yüzden özelleştirmenin birçok faydasının kaybedildiği görülmüştür¹⁴. Bu durumda getireceği yeni üretim teknikleri ve ileri ürün bilgisiyle tekelleşen konumu daha da pekişmiş olur. Ancak bu durumun; sıfırdan yapılan yatırımlarda, yoğun rekabetin var olduğu sektörde ortaklık kuran veya belli bir sektörde pazar payı yakalamayı amaçlayan yatırımlar için geçerli olduğu söylenebilir. Ayrıca pazarlama kanallarının kurulmasını, kuvvetlenmesini, dağıtımın üretici ve tüketici lehine gelişmesini sağlar. Ancak belirtmek gerekir ki ülkede altyapısı güçlü ve de etkin bir şekilde uygulanan rekabet kanunları yoksa uluslararası firma yerli rekabet gücünü dışladıktan sonra fiyatları yükseltmek için tekel gücünü kullanabilir. Başka bir deyişle ortaya çıkan tekel gücü firmaya böyle bir fırsatı kullanma dürtüsü verebilir. Sonuçta düşük fiyatlar kısa ömürlü olabilir.

➤ DYY, ülkenin sabit sermaye birikimine katkıda bulunarak gelişmeyi ve kalkınmayı hızlandırır¹⁵. Bu bahsedilen hususta özellikle sınırlı tasarruf ve yatırım olanakları olan ülkelerde ülkenin sınırlı kaynakları dolayısıyla üretilmeyecek ve satın alınamayacak malların üretimi sağlanarak refah artışına olumlu etkisi görülebilir. Singapur, Malezya, Çin gibi ülkelerin yaşadıkları başarılı kalkınma deneyimlerinde DYY'lerin büyük rolü olmuştur. DYY girdiği ülkede tamamen yeni endüstrilerin ve faaliyet alanlarının gelişmesini sağlayabilmektedir. İrlanda'da bilgisayar çipi ve ilaç sanayi, Sri Lanka ve Mauritius'da giyim sanayilerinin gelişmesi tamamen DYY kaynaklıdır¹⁶.

➤ Teknoloji ve de altyapı transferiyle verimlilik artışı ve kaynakların etkin kullanımını sağlayabilmektedirler. Özellikle komple yeni yatırımlarda yatırımcı yeni teknoloji ve altyapı hizmetini beraberinde getirmektedir. Yerli firmalar da rekabette geri düşmemek amacıyla yeni üretim ve yönetim teknikleri geliştirirler. Bunlar arasında yabancı firmayı taklit etme, yerel işgücünü eğitme, ÇUŞ'larda çalışmış işgücünden faydalanma, ayrıca çeşitli yollarla ÇUŞ'un bağlı şirketinden dikey teknoloji transferi

¹⁴ Peter Enderwick, **Attracting Desirable FDI: Theory and Evidence**, UNCTAD: Transnational Corporations, Vol.14 No.2, August 2005, s.103.

¹⁵ Klaus Meyer, **Direct Investment in Economies in Transition**, Edward Bulgar Publishing Co.Ltd, 1998, s.58.

¹⁶ Enderwick, s.106.

sayılabilir¹⁷. Bu şekilde işletmeler daha etkili ve verimli bir yapıya kavuşurlar. Ayrıca kurdukları Ar&Ge birimleri de teknolojik gelişime katkıda bulunurlar. Ancak bu durum ortaya teknolojiye ithalat bağımlılığı ve de teknolojiyi kullanabilecek düzeyde işgücünün bulunmayışıyla istihdama etkisinin kısıtlı olması gibi sorunlar da ortaya çıkabilir.

➤ Yan sanayilerin gelişimine katkıda bulunarak güçlü tedarikçi zincirlerinin oluşturulmasını sağlayabilmektedirler¹⁸. DYY, üretimde kullanılan yerli girdiler nedeniyle varolan endüstrilerde üretim kapasitelerinin artışı sağlayabileceği gibi yeni endüstrilerin kurulmasını da sağlayabilmektedir. Önemli olan husus, yabancı sermayenin hangi sektörde faaliyet gösterdiği ve de ne oranda yerli girdi kullanıldığıdır. Bilhassa GOÜ'ler için yabancı yatırımcılar ile yerli üreticilerin bağlantılarının oluşturulması özel bir önem taşımaktadır. Yabancılar açısından olaya bakıldığında; teknolojik olarak gelişmiş yerel tedarikçilerin varlığı, dışarıdaki teknolojik ve kalifiye kaynaklara da kolayca ulaşılmasıyla kendi yaratıcı gücünü oluşturarak yabancı yatırımcıyı desteklemektedir. Yerel üreticiye üretim ve istihdam artışı sağladığı doğrudan etkidir. Ayrıca ithal girdi yerine yerli girdi kullanılması ödemeler bilançosuna da olumlu katkıda bulunur.

1.4. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER VE DOLAYSIZ YABANCI YATIRIMLAR

Gelişmekte olan ülkelerin (GOÜ) kalkınma öncelikleri, sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin başarılmasını, gerek yerli girişimin gerekse yabancı yatırımların artırılmasını, 80'li yıllardan sonra benimsenen ihracata yönelik büyüme modeli çerçevesinde ülkenin ihracat potansiyelinin artırılmasını, istihdamın artırılmasını, çalışan kesimin yaşam koşullarının iyileştirilmesini, teknolojik gelişimin güçlendirilmesini ve gerek bugün, gerekse gelecek nesiller için çevrenin korunmasını içermektedir. Dünya ekonomisinin gitgide serbestleştiği ve de uluslararası ticari bağımlılığın giderek arttığı günümüzde GOÜ'lerin bu hedefleri gerçekleştirebilmeleri, kendi kaynaklarını ve kapasitelerini geliştirmesi için baskı yapmaktadır. GOÜ'lerin kalkınmalarında varolan yapısal darboğazlar ve ilerlemenin temel koşutu olan sermaye birikiminin yetersizliği karşısında ellerinde tek alternatif olarak dış finansman

¹⁷ Magnus Blomström, **The Economics Of International Investment Incentives**, World Bank Seminar On Globalization, San Tiago, March 2002, s.2.

¹⁸ İbrahim Çanakçı, **Yabancı Yatırım Arenası Açılış Konuşması**, Ankara, 2003. s.3.
http://www.hazine.gov.tr/duyuru/Sunumlar/ICanakci_Yabanci_Sermaye_Arenasi_20030704.pdf

kalmaktadır. Geleneksel ve alternatif olmak üzere ayırabileceğimiz dış finansman kaynaklarından geleneksel olanlar uluslararası çok taraflı mali kurum finansmanları, devletlerarası finansmanlar ve uluslararası banka kredilerini kapsarken; bunlara alternatif olarak dolaysız yabancı yatırımlar ve uluslararası portföy yatırımlarını ekleyebiliriz¹⁹.

Dolaysız yabancı yatırımların çekiciliği GOÜ'leri bu konuda daha cazip tedbirler almaya itmektedir. Portföy yatırımlarının olumsuz ekonomik göstergelere ve de yaşanan ekonomik krizlere bağlantılı olarak düşüşlere açık olması DYY'nin cazibesini artırmaktadır. Ayrıca sermaye akımlarının sahip oldukları potansiyel riskler açısından değerlendirildiğinde iktisadi politika uygulayabilme özerkliğini en fazla portföy yatırımlarının, en az ise DYY'nin kısıtladığı görülmektedir²⁰. DYY'nin de yeni pazarlar arayışında GOÜ'lere yönelmesi sonucu ülkelerine daha fazla yabancı yatırımcı çekmek isteyen GOÜ'lerde yatırımlar için gerekli altyapıyı hazırlama çalışmalarının hızlanmasına neden olmuştur.

Olaya tersinden bakacak olursak, GÜ'lerin GOÜ'lere yatırım yapmalarının ardında da çeşitli nedenler yatmaktadır. En başta, emek-yoğun mallar ya da nihai bir malın emek yoğun parçaları için ücretlerin daha düşük, sosyal giderlerin daha az ve çalışanların beceri düzeylerinin yüksek olduğu ülkeleri tercih etmektedirler. Bu olgu, firma içi ticaret yoluyla GOÜ'nün 1970'li yıllardan itibaren mamul ihracatçısı olmalarında rol oynamıştır. Belirtmek gerekir ki GOÜ'lere yönelik DYY akışı 90'lı yıllarda başta Asya ve Latin Amerika ülkeleri olmak üzere büyük artış göstermiştir. Bunun ardında yatan temel nedenlere bakıldığında ülkelerin yatırım ve ticaret politikalarını giderek liberalleştirmeleri görülecektir.

1.4.1. Dolaysız Yabancı Yatırımlara Yönelik GOÜ'lerde Varolan Sorunlar

Genel olarak temelde ülkedeki ekonomik kalkınmanın istenemeyen düzeyde oluşu ülkedeki sermaye birikiminin yeterli olmayışından kaynaklanmaktadır. Bu tip GOÜ'lerin karşılaştıkları başlıca temel sorunları şu şekilde sıralanabilir²¹:

¹⁹ DPT, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, 8. BYKP, DPT Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, Yayın No: 2514, Ankara, 2000, s.2 .

²⁰ Haluk Tandırcıoğlu ve Ahmet Özden, **Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 5, Sayı:4, 2003, s.117.

²¹ Burçak Karapınar, **Yabancı Sermaye Girişinde Yaşanan Sorunlar**, Ekonomistler Bülteni, Şubat 2001, s.1.

- Varolan düşük gelir ve refah seviyesini ve de bu tip ülkelerin başta gelen sorunu olan işsizliği ortadan kaldırmak için gerekli olan yeni yatırımların ve yeni iş olanaklarının gerçekleştirilememesi
- Bilgiye ve teknolojiye ulaşmada güçlükler ve uluslararası arenadaki eşitsiz rekabet ortamı
- Teknolojik altyapıya dayanmayan eğitim sistemi ve bu nedenle yaşanan teknik eleman sıkıntısı
- Uluslararası rekabeti sağlayacak standartlardan ve yönetim sistemlerinden uzak olmak.
- Yatırım finansmanında yaşanan sıkıntılar ve yurtdışı borçlanmada kredibilite eksikliği gibi nedenlerden dolayı ülkeler istenilen seviyede DYY girişi sağlamakta zorlanabilmektedirler.

1.4.2. Uluslararası Kuruluşlar ve Programlar

GOÜ'lerde yabancı yatırımların teşviki uzun yıllardan beri sanayileşmiş ülkelerde üzerinde durulan bir olgudur. Borç krizi yıllarından sonra GOÜ'lerin DYY politikalarına ağırlık vermeleri bu kurumlara olan ilgiyi artırmıştır. Bu yatırım akışını sağlamak amacıyla oluşturulan kurumların temeli iki varsayıma dayanır²².

- GÜ çıkışlı doğrudan yabancı yatırımlar GOÜ'lerin ekonomik kalkınmasına önemli bir katkıda bulunacaktır.
- Doğrudan yabancı yatırımların akış hızını ve miktarını artırmak için desteklenmesi gerekmektedir.

Bu kurumların başlıcaları olarak; OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı), UNCTAD (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Yatırım Konferansı), IFC (Uluslararası Finans Kurumu), WTO (Dünya Ticaret Örgütü), UNIDO (Birleşmiş Milletler Sanayi ve Kalkınma Teşkilatı), ITC (Uluslararası Ticaret Merkezi), WB (Dünya Bankası), MIGA (Çok Taraflı Yatırım Anlaşması), FIAS (Yabancı Yatırım Danışmanlık Hizmetleri) sayılabilir.

²² DPT, DYY Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s.13.

UNCTAD, Birleşmiş Milletler Sekreteryası içinde DYY ve ÇUŞ'lar ile ilgili her konuda hizmet vermektedir. UNCTAD'ın temel amacı; ÇUŞ'ların yapılarına bakarak uluslararası yatırımları teşvik edici ortamların hazırlanması konusunda çalışmaktadır²³.

OECD, GOÜ'lere yönelik DYY'leri teşvik eden önemli kurumlardan birisidir. Teşkilat bünyesinde uluslararası yatırımlar ve ÇUŞ konusunda üye ülkeler arasında işbirliği geliştirme görevini üstlenen Uluslararası Yatırım ve Çok Uluslu Şirketler Komitesi 1975 yılında kurulmuştur. Komite bilhassa GOÜ'lere yönelik yatırım teşviklerine özel önem vermektedir. Ayrıca üye ülkelerin de DYY konusunda koordine olmasına ve sorunların giderilmesine çalışmaktadır.

DTÖ, Küresel faaliyet kuralları ile faaliyette bulunan bir kuruluştur. 1 Ocak 1995 tarihinde kurulmasına rağmen esasen 1947 yılında 23 taraf ülkenin başlattığı GATT'ın devamı olarak görülebilir. DTÖ' nün başlıca görevi uluslararası ticaretin olabildiğince serbest ve düzenli yapılmasını sağlamaktır. Ayrımcılık yapılmaması, karşılıklılık ve kota ve tarife dışı engellerin kaldırılması başlıca ilkeleri arasındadır.

TRIMS, Yabancı yatırımların yapıldığı ülkelerin yatırımlarla ilgili olarak aldıkları bazı tedbirlerin (yerli girdi kullanma ve ihraç etme zorunluluğu, ithalat kısıtlaması v.b.) serbest ticareti engelleyici olması nedeniyle bu tedbirlerin kaldırılmasını sağlayacak uygulamaları düzenlemektir.

IFC, Bu kurumun esas amacı GOÜ'lere yönelik DYY'lerin teşvik edilmesi olmasıdır. IFC, kredi ya da sermaye katılım şeklindeki finansman faaliyetlerinin yanı sıra; yatırım öncesi planlama, proje yapımı, proje sonrası destek, şirketlerin yeniden düzenlenmesine destek, sermaye piyasalarını geliştirme yabancı yatırım danışmanlığı teknik desteklerle DYY'leri teşvik etmektedir.

MIGA, GOÜ'lere yönelik DYY akımlarını artırmak ve koordine etmek amacıyla Dünya Bankası'nın bir yan kuruluşu olarak 1988 yılında kurulmuştur. Ajansın kurulmasının amacı GOÜ'lere yönelik DYY'lerin ticari ve politik riskler nedeniyle istenilen seviyelere ulaşamaması ve geleneksel dış finansman kaynaklarının GOÜ'lere olan akışının giderek sınırlı hale gelmesi nedeniyle alternatif finansman kaynakları üzerinde durmaktadır. MIGA'nın misyonu, kalkınma için özel yatırımları teşvik etmek,

²³ UNCTAD, "About UNCTAD". <http://www.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=1530&lang=1>

DYY'leri ticari olmayan risklere karşı sigorta etmek ve üyelerine teşvik ve danışmanlık hizmetleri vererek GOÜ'lerde cezp edici bir yatırım iklimi sağlamaktır.

1.5. ÇOK ULUSLU ŞİRKET KAVRAMI

Farklı ülkelerde kurduğu şubelerle aynı anda birçok ülkede birden üretim faaliyetine katılan şirket türüne “Çok Uluslu Şirket (ÇUŞ)” adı verilir. ÇUŞ kavramı ile alakalı literatürde birbirinden farklı pek çok kavram vardır. DYY ile ilgili çalışmalarda referans alınan UNCTAD (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)’ın her yıl yayınladığı Dünya Yatırım Raporlarında ÇUŞ kavramı yerine Ulusötesi Şirketler (transnational corporations) terimi kullanılmaktadır²⁴. Ulusötesi şirketleri ÇUŞ'lardan ayıran ana unsur ise ulusötesi şirketlerin üçten fazla ülkede yönetim merkezleri olmasıdır. Ancak normalde iki kavram birbirinin yerine kullanılabilir. Dunning ÇUŞ'ları, “doğrudan yatırım yaparak birden fazla ülkede, gelir getiren aktif varlıklara sahip olan ve bunları kontrol eden girişimler” olarak tanımlamaktadır²⁵. ÇUŞ'larla ilgili bir başka ölçüt de firma hisselerinin %10'una veya toplam satışların %25'ine sahip olmanın yeterli olduğu şeklindedir. İkinci Dünya Savaşı öncesinde yabancı yatırımlar daha çok portföy yatırımları şeklindeyken, savaştan sonra dolaysız yabancı yatırımlar daha çok önem kazanmaya başlamıştır. Bu gelişmede, 1950'li yıllardan sonra dünya ekonomisinde giderek önemli bir güç teşkil etmeye başlayan ve DYY niteliğinde yatırım yapan ÇUŞ'ların rolü büyük olmaktadır²⁶. Geniş bir tanım yapmak gerekirse bu tip işletmeler uluslararası menajerler tarafından yönetilen, birçok ülkede araştırma ve üretim merkezleri bulunan, üretimle ilgili gerekli unsurları ucuz kaynaklardan kullanan, tüm dünya genelinde ürünlerini satabilen, operasyonlarını finanse edebilen ve tüm dünya genelinde hisse sahipleri bulunan firmalardır²⁷.

ÇUŞ'ların tarihsel gelişimine bakıldığında modern uluslararası imalatın 1865 yılında Alman kimya devi Alfred Bayer'in New York'ta, iki yıl sonra da Amerikan Singer şirketinin Glasgow'da açtıkları fabrikalarla ortaya çıkmış ve bunları 19. yüzyıl sonlarında Ford, General Motors ve General Electric gibi Amerikan şirketlerinin Avrupa

²⁴ UNCTAD, **World Investment Report 2001: “Promoting Linkages Overview”**, New York and Geneva, s.1.

²⁵ John H. Dunning, “**The Theory of International Production**”, International Trade Journal, Vol.3, No:1, Fall 1998, s.21.

²⁶ Rıdvan Karluk, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İ.T.O. Ekonomik Yayınlar Dizisi, No:13, İstanbul, 1983, s.13.

²⁷ Dominick Salvatore, “**Globalization and International Competitiveness**”, Globalization, Trade and FDI, Amsterdam ; NY : Elsevier, 1998, s.5.

pazarında yabancı ortak arayışına girmesi izlemiştir. Ancak kısa zamanda Avrupalı şirketler de bu yarışa katılmış; Fiat 1907'de Avusturya'da, 1909'da ABD'de ve 1912'de Rusya' da imalât kolları kurmuştur. Bosch, Fransa ve İngiltere'de 20. yüzyılın ilk yıllarında otomobil parçaları üreten fabrikalar açmıştır²⁸.

1930'lu ve 40'lı yıllarda dünya ekonomisinin içinde bulunduğu belirsiz ortam nedeniyle ÇUŞ faaliyetlerinde herhangi bir gelişme gözlemlenmemiştir. 50'li yıllarda ise GOÜ'lerin içinde bulunduğu karışıklıklar ve Avrupa ve Japon ekonomilerinin giderek gelişmesiyle yatırımlar GOÜ'lere nazaran Batı Avrupa'ya yönelmeye başlamıştır. Başlangıçta Amerikan yatırımlarının Batı Avrupa'daki öncülüğünü yapan ÇUŞ'lar zamanla diğer GÜ2lerde ve GOÜ'lerde de ortaya çıkmıştır.

Günümüzün küreselleşen ekonomisinde ÇUŞ'ların oynadığı rol büyüdükçe uluslararası üretimin de arttığını görülmektedir. Günümüzde DYY akımları daha çok bu şirketler arasında cereyan etmektedir. Özellikle de ana şirketle onun yabancı ülkelerde kurulu yavru şirketleri arasında gerçekleşmektedir. Bu tip şirketlerin çeşitli ülkelerde yaptıkları üretime de "uluslararası üretim" denmektedir. Bugün yaşanan küreselleşme sürecinin temelinde üretimin uluslararasılaşması olgusu yatmaktadır ve DYY hareketleri de uluslararası üretim olgusundan kaynaklanan akımlardır. ÇUŞ'ların ekonomik etkileri değişik açılardan değerlendirilebilir. 2001 yılına bakıldığında Ulusötesi Şirketlerin 54 milyon dolayında bir istihdama sahip olduğunu görülmektedir. 90 yılında bu sayı 24 milyon idi. 2002 yılı itibarıyla dünya ihracatının 1/3'ü bu şirketler tarafından gerçekleştirilmekte ve de dünya GSMH'nın 1/10'una yakını ÇUŞ'lar tarafından üretilmektedir. Ayrıca bugün dünya ticaretinin toplamının 2/3'si ÇUŞ'lar arasında firma içi ticaret yoluyla gerçekleşmektedir. 2004 yılı itibarıyla ÇUŞ'ların sayıları 70000'e yükselmiş ve bağlı şirketlerin sayısı 690000'i aşmıştır. Bunların yarıya yakını GOÜ'lerde bulunmaktadır²⁹. Kısacası ÇUŞ'ların uluslararası ekonomik yapıdaki etkinliği DYY stokunun artmasıyla ve bağlı şirketlerin faaliyetlerini giderek geliştirmesi ve genişletmesiyle giderek artmaktadır.

²⁸ Erol Tümerterkin ve Nazmiye Özgüç, **Ekonomik Coğrafya, Küreselleşme ve Kalkınma**, İstanbul: Çantay Kitabevi, 1997, s. 39.

²⁹ UNCTAD, **World Investment Report 2005: "Transnational Corporations and the Internalization of R&D"**, New York and Geneva, s.13-14.

Tablo 1
ÇUŞ'ları DYY'ye Yönelten Nedenler

Piyasalara Giriş	%55
İşlem Maliyetlerinin Azaltılması	%17
Diğer Faktörler	%8
Doğal Kaynaklara Yakınlık	%6
İşlem Sürelerinin Kısalması	%4
Yeni Ürün Geliştirme	%4
Verimlilik Artışı Sağlama	%2
Yeni Teknolojiler Geliştirme	%2
Nitelikli ve Ucuz İşgücünden Faydalanma	%1
Riskleri Asgariye İndirme İsteği	%1

Kaynak: World Bank, **Foreign Direct Investment Survey: A Study**, Washington MIGA , January, 2002, s.16 .

Tablodan da görüleceği gibi ÇUŞ'ların başta gelen hedefi yeni piyasalarda karlılığını maksimize etme isteğidir. Diğer faktörlerin bunlara nazaran oldukça gerilerde yer aldığı görülmektedir. Gelişen bilgi teknolojileriyle birlikte haberleşmenin artık ucuz ve kolay olması, gidilecek yerel ülkede yatırım yapmanın maliyetini düşürmektedir. Böylelikle ÇUŞ'lar daha önceden ihracat yoluyla varoldukları piyasalarda yeni yatırımlara girişmektedirler. Aslında bu nedenlerin önceliği ÇUŞ'un yatırım önceliğine göre değişiklik gösterebilir. Örneğin göz alıcı teşviklerle donatılan bir endüstriyel bölgede Ar&Ge çalışmalarını yapmak isteyen firma için öncelikli amaç yeni teknolojiler geliştirme olacaktır.

ÇUŞ'ların özellikle milli ekonomilerdeki uzun dönem yapısal transformasyonu ve yeniden düzenlemeyi kamçılayan rolleri ön plana gelmektedir. Genel olarak uluslararası üretim ve ticaret rolünü üstlenmekte, özellikle istihdama ve kalkınmaya olumlu katkıları olabilmekte, ulusal ekonomilerde uzmanlaşma ve yüksek rekabet ile etkinlik ve teknolojik kazançlar sağlamaktadır³⁰.

³⁰ Faruk Cömert, **İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye**, Hazine Dergisi, Sayı 13, Ocak 2000, s. 3.

Tablo 2

Dünyanın Finansal Olmayan İlk 25 Çok Uluslu Şirketinin Yabancı Varlıklarına Göre Sıralaması
(milyon dolar ve istihdam sayıları)

Sıra	Şirket	Ülke	Endüstri	Varlıklar	Satışlar	İstihdam
1	General Electric	ABD	Elektrik aletleri	575 244	131 698	315 000
2	Vodafone Group Plc	İngiltere	Telekomünikasyon	232 870	42 312	66 667
3	Ford Motor Company	ABD	Motorlu Araçlar	295 922	163 420	350 321
4	BP Co. Plc	İngiltere	Petrol Ürünleri	159 125	180 186	116 300
5	General Motors	ABD	Motorlu Araçlar	370 782	186 763	350 000
6	Royal Dutch/Shell Group	İngiltere Hollanda	Petrol Ürünleri	145 392	179 431	111 000
7	Toyota	Japonya	Motorlu Araçlar	167 270	127 113	264 096
8	Total Fina Elf	Fransa	Petrol Ürünleri	89 450	96 993	121 469
9	France Telekom	Fransa	Telekomünikasyon	111 735	44 107	243 573
10	Exxon Mobil CO.	ABD	Petrol Ürünleri	94 940	200 949	92 000
11	Volkswagen Group	Almanya	Motorlu Araçlar	114 156	82 244	324 892
12	E. On	Almanya	Enerji	118 526	35 054	107 856
13	RWE Group	Almanya	Enerji	105 116	44 110	131 765
14	Vivendi Universal	Fransa	Medya	72 682	55 004	61 815
15	Chevron Texaco Group	ABD	Petrol Ürünleri	77 359	98 691	66 038
16	Hutchison Whampoa Ltd	Hong Kong, Çin	Çeşitli Sektörler	63 284	14 247	154 813
17	Siemens AG	Almanya	Elektrik&Elektronik	76 474	77 244	426 000
18	Electricité de France	Fransa	Enerji	151 835	45 743	171 995
19	Fiat Spa	İtalya	Motorlu Araçlar	96 990	52 638	186 492
20	Honda Motor Co Ltd	Japonya	Motorlu Taşıtlar	63 755	65 366	63 310
21	News Corporation	Avustralya	Medya	45 214	17 421	35 000
22	Roche Group	İsviçre	Eczacılık	46 160	19 173	69 659
23	Suez	Fransa	Enerji	44 805	43 596	198 750
24	BMW AG	Almanya	Motorlu Araçlar	58 192	39 995	96 263
25	Eni Group	İtalya	Petrol Ürünleri	68 897	45 329	80 655

Kaynak: UNCTAD, *World Investment Report 2004: "The Shift Towards Services"*, New York And Genava, s.276.

Dünyanın en büyük ÇUŞ'ları listesi incelendiğinde son 10 yıllık süreçte hizmetler sektöründe faaliyet gösteren birkaç firma da listeye girmeyi başardığı görülmektedir. Ticari endüstrilerdeki firmalar da en üst seviyede kalmaya devam etmişlerdir. Örneğin petrol endüstrisinin başlıca iki firması olan Shell ve Exxon Mobil 91 ve 92 yıllarında birinci ve ikinci sırayı paylaşmaktaydı. Bugün hala bu şirketler ilk 10

ÇUŞ içerisinde yer almaktadırlar. Ford, General Motors ve Toyota gibi otomotiv endüstrisinde faaliyet gösteren firmalar halen ilk 10'da yer almaktadırlar. Son yıllarda hizmetler sektöründe faaliyet gösteren ÇUŞ'larda kendilerine üst sıralarda yer bulmaktadırlar. Bunlar elektrik, posta ve su vb, dallarda faaliyet göstermektedir ve çoğu daha önce devlet kontrolündeki tekeller konumundadır. Son yıllarda hizmetler dalında en çok yükselen iki şirket Suez ve Deutsche Telekom şirketleridir.

2.BÖLÜM

DOLAYSIZ YABANCI YATIRIM TEORİLERİ

2.1. DOLAYSIZ YABANCI YATIRIMLARI AÇIKLAMAYA YÖNELİK TEORİLER

Uluslararası yatırım ve üretim ile ilgili teoriler temelde; a) “Firmaları ana ülke dışında yatırım yapmaya iten faktörler nelerdir?”, b) “Yatırım yapmalarını mümkünleştiren faktörler nelerdir?”, c) “Neden farklı yatırım türleri oluşmaktadır?” sorularına yanıt aramaktadır. Bu sorulara verilecek yanıtlar DYY teorilerinin temelini oluşturmaktadır.

2.1.1. Ürün Devreleri Teorisi

Ürün Devreleri Teorisinin kurucusu olan Vernon, üretim sürecinin çok uluslulaşmasını açıklamaya çalışmıştır. Bu teoriye göre bazı ülkeler yeni ürünlerin, bazı ülkeler ise varolan ürünlerin üretiminde uzmanlaşmaktadırlar. Ürünler zamanla yeni olma özelliğini yitirdikçe üretildiği ülke de değişmektedir. Ürünlerin olgunlaşma süreci içerisinde ülkeler çok uluslulaşmaya ve uluslararası ara malı ve nihai mal ticaretine yönelmektedirler³¹.

Vernon ürün devrelerini üç aşamada incelemiştir. Yeni ürünün piyasaya sürülmesi, ürünün olgunlaşması ve ürünün standartlaşması ürün devreleri teorisinin aşamalarını oluşturmaktadır. İlk aşamada teknolojik bir yenilik içeren ürün GÜ’de üretilmeye başlanır. Üretim sadece iç piyasaya sunulmaktadır ve küçük miktardadır. İç piyasa doyum noktasına ulaştığında ürünün üretimi artırılır ve ihracatına başlanır. Üretici firma üretim teknolojisini kendi elinde tutmaktadır. Ancak ürün standartlaştıkça ve taklit edildikçe gerek yurtiçi gerekse yurtdışı piyasada lisans vermeye başlar ve ürünün üretimini işgücü maliyetinin göreceli düşük olduğu ülkelere kaydırır. Artık son aşamada yenilikçi ürün ve mal her yerde serbestçe üretilebilmektedir.

³¹ R. Vernon, **International Investment and International Trade In The Product Cycle**, The Quarterly Journal Of Economics, Vol. 80, No.2, May 1966, s.190-207.

Vernon'un teorisine göre piyasaya sürülen yenilikçi bir ürün önce dış ticarete sonra da DYY'ye neden olmaktadır. Vernon'un teorisi hem uluslararası ticareti hem de DYY'yi kapsamaktadır.

2.1.2. Eklektik Paradigma (OLI Paradigm)

DYY teorileri arasında en çok kabul gören yaklaşım Dunning'in Eklektik Paradimasıdır. DYY ile ilgili birçok deneysel kanıtlar da bu teoriyi desteklemektedir. Bunun nedeni ise küresel şirketlerin karar alma sürecinde göz önüne aldıkları birçok faktörü ve karakteristiği bir araya getirmesidir³². Dunning, herhangi basit bir teorisin DYY'nin varlığını açıklamakta yetersiz kalacağını belirtmiş ve farklı yaklaşımları bir araya getiren bir eklektik yaklaşım ileri sürmüştür. Uluslararası üretim mülkiyet, içselleştirme ve yatırım yeri avantajlarının bir araya gelmesiyle oluşan bir işleyiştir.

Firmalar eğer bir yerel piyasaya girmek istiyorlarsa önlerinde birçok seçenek vardır. Bunları ihracat, lisans anlaşmaları veya DYY olarak sıralayabiliriz. Burada akıllara gelen soru firma piyasaya girişte bu üç yoldan hangisini seçecektir. Bu seçimde firmanın sahip olduğu mülkiyet avantajları, konumsal avantajlar ve de içselleştirme avantajı olarak sıralanabilecek avantajları belirleyici olmaktadır³³. Buna literatürde OLI (Ownership-Location-Internalization) Paradigması adı verilmektedir. Bu teoriye göre firma bazı mülkiyet avantajlarına sahiptir. Bu avantajları içselleştirmek yabancı piyasadaki şirketlere bedeli karşılığı aktarmaktan daha karlıdır. Firmanın bu mülkiyet avantajlarını yeni girilen piyasada kullanması, yerel firmalar karşısında firmaya bazı üstünlükler sağlayacaktır.

2.1.2.1. Firmaya Özgü Mülkiyet Avantajı (Ownership Advantage-O)

Bu avantajlar genellikle ÇUŞ'ların ev sahibi ülkedeki firmalara göre sahip oldukları karşılaştırmalı üstünlükler ya da firmaya özgü içsel avantajlardır.

Firma Büyüklüğünden Kaynaklanan Mülkiyet Avantajları: Üretim sürecinde girdilerin daha ucuzca temin edilebilmesi ya da sadece bu firma için üretim yapan tedarikçilerin bulunması, nihai ürün piyasasında güçlü bir şekilde temsil imkanı,

³² Miklos Szanyi, **Privatization and Greenfield FDI In The Economic Restructring of Hungary**, UNCTAD, Transnational Corporations, Vol 10 No:3, December 2001, s. 27.

³³ Özler ve Taymaz, s.1.

ürünü ve üretim süreçlerini çeşitlendirme imkanı, hem firma düzeyinde hem de fabrika düzeyinde ölçek ekonomilerinde üretim yapabilme imkanı.

Görünen veya Görülmeyen Varlıkların Firmaya Sağladığı Avantajlar:

Know-how, marka,işletme, pazarlama ve Ar&Ge faaliyetlerinde tecrübeye dayalı bilgi birikimi ve nitelikli beşeri sermaye.

ÇUŞ'un Yatırım Yaptığı Ev Sahibi Ülkenin Sağladığı Firmaya Özgü

Avantajlar: Bu tür yatırımları destekleyen devlet politikaları, coğrafi faktör donanımı ve piyasa farklılıklarından faydalanabilme³⁴.

2.1.2.2. Konumsal Avantajlar (Location Advantages-L)

Yatırım yapılacak ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğünün olması yani konumu dolayısıyla sağladığı birtakım avantajlarının olması gerekmektedir. Bu avantajlar ÇUŞ'un mülkiyet avantajlarını hangi piyasalarda kullanacağını belirler.

- Doğal kaynak donanımları ve piyasaların oligopolistik yapısı
- Girdi fiyatları, kalite ve verimlilik (işgücü, enerji, parça, yarı mamul ve ürünler).
- Uluslararası taşıma ve iletişim maliyetleri
- Yatırım teşvikleri
- Mal ve hizmet piyasasında ticarete konan suni engeller
- Toplumsal ve altyapı imkanları (ticaret, hukuk, taşıma, iletişim)
- Ülkelerarası ideoloji, kültür, dil, iş ortamı ve politikalar
- AR&GE faaliyetlerinin ve pazarlamanın sunduğu imkanlar
- Ekonomik sistem ve hükümet stratejileri

³⁴ John H. Dunning, **Multinational Enterprises and the Global Economy**, Wokingham, England Reading, Mass., Addison- Wesley Publishing Company, 1993, s.76-85.

ÇUŞ'lar, sahip oldukları mülkiyet avantajlarından en iyi şekilde faydalanabilecekleri, küresel rekabet stratejileriyle uyumlu ve karlılıklarını maksimize edebilecekleri ülkelerde yatırım yapmayı tercih ederler³⁵.

2.1.2.3. İçselleştirme Avantajları (Internalization Advantadges-I)

ÇUŞ'un sahip olduğu firmaya özgü mülkiyet avantajlarından faydalanmalarının iki yolu vardır. Ya bu avantajlardan hedef piyasalarda yerel firma aracılığı ile (lisans, franchising vs.) faydalanılabilir. Ya da ÇUŞ kendi organizasyon yapısıyla örtüşen bir şekilde bu avantajlarını hedef piyasaya transfer eder. İçselleştirme avantajı yaratan unsurlar ise şunlardır:

- Yerli firma arama ve pazarlık maliyetlerinden kaçınma
- Ahlaki risk, olumsuz seçim maliyetlerinden kaçınmak ve firmanın ününe ve markaya leke sürdürmek istememek
- Sözleşmelerin feshedilmesi ve hukuki süreçten kaynaklanan maliyetlerden kaçınmak
- Piyasanın fiyat farklılaştırmalarına izin vermemesi
- Satılacak ara ve nihai ürünlerin kalite standartlarını korumak
- Devlet müdahalelerinden kaçınmak veya faydalanmak (kota, tarife, fiyat kontrolleri, vergi farkları gibi)
- Satış noktalarını kontrolünü elinde bulundurma isteği
- Arzı ve girdilerin satış koşullarını kontrol etmeyi istemeleri
- Çapraz sübvansiyon, transfer fiyatlandırması ve yıkıcı fiyat kırma gibi rekabet yaratıcı enstrümanları kullanabilme.

Ancak yerel firmayla ortaklık bazı avantajları da beraberinde getirebilir. Yerli bir firmayla pazara girmek, pazarı tanımaktan doğan giriş maliyetlerini en aza indirebilir. ÇUŞ'un firmaya girdileri satması durumunda bilgi eksikliği sebebiyle alıcı firma ÇUŞ 'a teknolojiyi kendi kullanması halinde elde edebileceği ekonomik rantı karşılayacak bir

³⁵ Dunning, **Multinational Enterprises and the Global Economy**, s.76-85.

tutar ödemeyecektir. Ayrıca firma ilgili know-how'ı öğrendikten sonra sözleşme bittiğinde ya da feshetme hakkına sahipse feshederek ÇUŞ'a rakip olabilecektir.

Ayrıca fikri mülkiyet hakları zayıf olan ülkelerde sadece lisans anlaşmasına bağlı sözleşme fesihlerinden değil, sözleşme şartlarına uyulmamasından kaynaklanan sorunlar da yaşanabilir. Kalite standartlarına uyulmaması sonucu ÇUŞ'un itibarı zedelenebilir veya üretim hatası sebebiyle özellikle ilaç endüstrisi gibi hassas endüstrilerde geri dönüşü olmayan sorunlar yaşanabilir.

İngiliz firmalarının GOÜ'lerde yaptıkları yatırımlarda, gelişmiş olanlara yaptıklarına oranla daha yüksek oranda lisans verme yöntemini kullandıkları görülmüştür. Bu ise GOÜ piyasalarındaki daha yüksek olan işlem maliyetlerinden ve zayıf fikri mülkiyet haklarından kaynaklanmaktadır³⁶. ÇUŞ'un içselleştirme avantajlarından yararlanmasının ev sahibi ülkedeki fikri mülkiyet haklarının gelişmişliği, yerli firmaların gelişmişlik seviyesi, ev sahibi ülkede yabancı yatırımcıya karşı ayrımcı uygulamaların yapılıp yapılmamasına gibi faktörlere bağlıdır.

Birinci ve üçüncü koşullar firmaya özgü DYY belirleyicisidir. Konumsal avantajlar ise yatırıma ev sahipliği yapan ülkeye yönelen DYY akımlarında hayati öneme sahiptir. Eğer ÇUŞ, sadece firmaya özgü mülkiyet avantajına sahipse dış pazarda hizmet verebilmek için ihracat, lisans verme veya patent satışı gibi yöntemler kullanmaktadır. Eğer içselleştirme avantajlarıyla firmaya özgü mülkiyet avantajlarına birlikte sahipse konumsal avantajlarında bulunması durumunda firma piyasaya giriş yolu olarak DYY'yi tercih edecektir³⁷. Ev sahibi ülke hükümetleri bu üç faktörden yalnızca konumsal avantajları etkileyebilmektedir.

Belirtmek gerekir ki firmanın OLI avantajların sahip olmasının yanı sıra, firma uluslararası aktivitelerini kurmak ve devam ettirebilmek için güçlü finansal kaynaklara sahip olmak zorundadır. Bunun yanında stratejik vizyona ve global piyasa avantajlarından faydalanabilmek için gerekli motivasyona ihtiyaç duyar.

³⁶ John H. Dunning, **Explaining Changing Patterns of International Production: In Defence of the Eclectic Theory**, Oxford Bulletin of Economics and Statistics, Nov. 79, Vol:41, Issue 4, s.289.

³⁷ UNCTAD, **World Investment Report 1998: "Trends And Determinants"**, New York And Geneva, s. 89-90.

2.1.3. Yatay Dolaysız Yabancı Yatırımlar

Yatay DYY, ÇUŞ'un değişik ülkelerde aynı ürünü üreten benzer üretim birimlerini kurmasıyla ortaya çıkmaktadır. Yatay DYY yatırımları, yüksek tarife engellerinin ve taşıma giderlerinin ihracatı göreceli olarak pahalı bir piyasa giriş yolu haline getirmesi durumunda gerçekleşmektedir.

ÇUŞ'lar bu tip yatırım kararını verirken üretimi belli bir bölgede yoğunlaştırarak elde edebilecekleri ölçek ekonomileri avantajı ile üretim birimlerinin dağınık bir coğrafyaya yayılmaları halinde yakalayacakları yakınlık avantajları arasında bir seçim yaparlar. Maliyeti minimize edecek çözüm endüstrilerin kendine özgü ölçek avantajlarına, taşıma maliyetlerine ve ticaret engellerine bağlıdır³⁸.

Ölçek ekonomilerini baz alan kararlar iç pazarı büyük ülkeleri seçmektedir. Çünkü pazarın büyüklüğü arttıkça üretim biriminin kurumuna bağlı maliyetler olan sabit maliyetler içerisinde daha çok birim çıktı sağlanacağından birim maliyetler düşecektir. Ayrıca, büyük pazarlarda daha çok yerli firma olacağından rekabetin daha çetin olacağı sonucuna varırsak, bu da ürün fiyatlarının düşmesine ve kalitenin artmasına yol açacaktır. ÇUŞ için bu pazara ihracat yoluyla girdiği takdirde katlanmak zorunda olduğu tarife engelleri ve uzaklık gibi maliyetler yüksek ise ÇUŞ rekabet avantajını bu pazarda kaybedebileceğinden içeride direkt yatırıma yönelebilecektir.

Ancak iç pazarı küçük olan ülkeler de eğer bölgesel bir pazara veya çevre ülkelerin pazarına girme avantajı sağlıyorsa ve altyapıları yeterli ise ihracat merkezi olarak kullanılabilir.

Eğer ev sahibi ülkede faktör donanımları ana ülkeyle benzerlik gösteriyorsa üretim birimleri yeni pazarda kurma her bakımdan daha kolay olacağından firmaları yatırıma teşvik eden bir diğer unsurdur. Yapılan çalışmalarda da ÇUŞ'ların çok büyük ölçek ekonomileri yaratabilen sektörlerde faaliyet göstermeye yakın oldukları ihracatı merkezde yapmayı uygun gördükleri görülmüştür³⁹.

Markusen ile Venables in 1995 yılında yaptıkları çalışmanın sonuçları, yatırımcının ülkesi ile evsahibi ülke arasındaki pazar büyüklüğü, faktör donanımı ve

³⁸ S.L. Brainard, **A Simple Theory of Multinational Corporations and Trade with a Trade-off Between Promixity and Concentration**, NBER Working Paper, No:4269, 1993.

³⁹ WTO, **The Relationship Between Trade and FDI**, 1997, s.14

teknoloji farkları azaldıkça, DYY'nin ticarete tercih edilmesi eğiliminin arttığını göstermektedir. Bu olguya literatürde “yakınsama hipotezi” adı verilmektedir⁴⁰. Yatay DYY, ihracatı ikame etmektedir. ÇUŞ tarafından daha önce ihracat hizmeti verilen ev sahibi ülke piyasasında artık yerel üretim yapılmaktadır. Nihai üründe kesilen ihracat ara üründe ve girdide devam edebilir.

Ancak bu tamamlayıcı etki zamanla zayıflamıştır. ÇUŞ' un üretimde kullandığı girdi ve ara mamullere dayalı sanayiler zaman içerisinde yerel piyasada gelişme gösterir. Burada ÇUŞ'ların yerel sanayinin gelişimine katkısı açıkça gündeme gelir. İhtiyaç duydukları kaliteli girdi ve ara malların üretimi için yerel piyasayla işbirliğine girdiklerinde geriye doğru bütünleşme yaratırlar. Türkiye’de otomotiv sanayinin gelişmesinde bu etki açıkça görülür. Bunun ikinci nedeni hükümetlerin yabancı yatırımlara izin verirken yerli girdi kullanımını zorunlu tutmalarıdır veya yerli girdi kullanan üreticilere çeşitli teşvikler verilmesi de aynı etkiyi yaratabilir.

2.1.4. Dikey Dolaysız Yabancı Yatırımlar

ÇUŞ'lar üretim süreçlerini, gerektirdikleri faktör yoğunluklarına göre parçalara bölerek değişik üretim safhalarını değişik ülkelerde gerçekleştirebilmektedir. Burada amaç, ülkeler arası faktör donanımı dolayısıyla faktör fiyatları farkından yararlanmak ve maliyeti düşürerek karı maksimize etmektir. ÇUŞ'ların Dikey DYY kararı almasında zengin doğal kaynaklar, hammadde bolluğu, ucuz işgücü gibi faktör fiyatlarının farklı olmasından kaynaklanan avantajlar önemli rol oynamaktadır⁴¹.

Ülkeler arasında göreceli faktör donanımı farkları fazlaysa uluslararası ticaret faktör fiyatlarının eşitlenmesine sebep olmaz. Bu durumda firma için aktiviteleri bölmek ve sermaye yoğun olan yönetim merkezini sermaye bol ülkeye, işgücü yoğun üretim birimlerini işgücü bol ülkeye yerleştirmek karlı olacaktır. Ancak burada ticaret engelleri, taşıma maliyetleri ve firmanın faaliyetlerini bölmesi ile katlanacağı maliyetler yok sayılmaktadır.

Bu etkiler teoriye dahil edildiğinde nihai ürünlerde taşıma masrafları da dikkate alındığından faktör fiyatları eşitlenmeyeceğinden DYY yapmanın karlılığı devam

⁴⁰ J.R. Markusen ve A.J. Venables, **Multinational Firms and The New Trade Theory**, NBER Working Paper No: 5036, February 1995, s.26-27.

⁴¹ H. Bracoiner, P.J. Norback ve D. Urban, **Vertical FDI Revisited**, IUI Working Paper Series, No. 579, The Research Institute of International Economics, 2002, s.8.

edecektir. İkinci olarak faaliyeti bölme firmaya ekstra maliyetler doğuracağından karlılığı azaltır. Firma içi ticaret neticesinde tarife ve ulaştırma maliyetlerine katlanmak zorunda kalabilir. Faktör fiyatlarının yarattığı avantajlar maliyetlerden fazlaysa DYY yapılmaya karar verilir.

Dikey DYY yatırımları doğası gereği ticaret yaratıcı özelliğe sahiptir ve ihracat açısından tamamlayıcı etkisi vardır. Bunun nedeni ise ana şirketle yavru şirketler arasındaki ticaret hacminin artmasıdır. Örneğin bir bölgesel entegrasyona yönelik Dikey DYY gerçekleştiğinde yatırım yapılan ülkede üretimi yapılan ürün herhangi bir tarife engeliyle karşılaşmadan hedef pazarlara girebildiğinden ülke ihracat üssü haline gelmektedir. Burada hem yatırımcı ülkenin, hem evsahibi ülkenin hem de hedef pazarların dış ticaret hacmi artmaktadır.

2.1.5. Bilgi Sermayesi Modeli

Markusen firmada yürütülmekte olan bilgiye dayalı, AR-GE, yönetim, finans, pazarlama gibi faaliyetlerin olduğunu ve bunların birçok üretim birimine aynı anda hizmet verebildiğini, ayrıca üretim birimleri sayısı artsa bile aynı kalitede hizmet verilebileceğini söylemiştir. İkinci olarak firmanın aktivitelerinin coğrafi olarak parçalara bölünebileceğini, mesela yönetim merkezi ile üretim merkezlerinin değişik bölgelerde konumlandırılabilceğini kabul etmektedir.

İkisi yerli yatırımcı, ikisi yatay DYY yapmış ÇUŞ, ikisi Dikey DYY yapmış ÇUŞ olmak üzere altı farklı firma vardır. Dikey yatırım yapan ÇUŞ'lar ülkeler arasındaki faktör donanımlarının farkı arttığında ve ülkelerin pazar büyüklükleri birbirine yaklaştığında yatırım yapmaktadırlar. Yatay yatırım yapan ÇUŞ'lar ise, ülkeler arasında faktör donanımları farkları azaldığında pazar büyüklükleri birbirine yakın olduğunda ve ticaret maliyetleri az ve orta düzeylerde olduğunda yatırım yapar. İç piyasada yatırım yapmayı seçen firmalar ticaret maliyetleri az ve orta düzeylerde, faktör donanımları benzer, ülke piyasalarının büyüklükleri farklı olduğunda yatırım yapmaktadırlar⁴².

ÇUŞ'un yavru şirketinin kurulum aşamasında gereken yoğun işgücü vardır. Eğer üretim birimlerinin kurulacağı ülke yüksek düzeyde kalifiye işgücü kıt ise kalifiye işgücünün fiyatı yüksek olabilecektir. ÇUŞ bu durumda sabit kurulum ve işletmeye

⁴² J. R. Markusen, **Integrating Multinational Firms into International Economies**, NBER Research Summary, 2002. <http://www.nber.org/reporter/winter02/markusen.html>

geçiş maliyetlerinin yüksekliği sebebiyle elde edeceği fiyat avantajlarını kaybedecektir. Burada anlatılmak istenen işgücünün fiyatı ne kadar düşük olursa olsun ÇUŞ gittiği ülkede belli bir düzeyde kalifiye işgücü, yetenekli yönetici ve teknisyene ihtiyaç duyar. Bu şartlar sağlanmadıkça yatırım yapılması zorlaşır. Ulus ötesi şirketler, dünya çapında rekabetin hızla arttığı ve ürün geliştirilmesinde hizmet kalitesinin ön plana çıktığı bir ortamda eğitilmiş ve yüksek becerili işgücüne sahip ülkeleri tercihe yönelmişlerdir⁴³.

Özetleyecek olursak; Dikey DYY yatırımları üretim faktörlerinin ülkeler arasındaki fiyat farklılıklarını baz alarak, üretim sürecinin faktör yoğunluklarına göre değişik piyasalara dağıtılmasını açıklarken ev sahibi ülkenin işgücü ile sermaye maliyeti ve verimliliği özelliklerinin yatırım kararına etkisini öne çıkarır.

Yatay DYY ise benzer ülkeler arasındaki DYY ilişkisine açıklık getirirken ev sahibi ülkenin pazar büyüklüğü, büyüme hızı ve satın alım gücü gibi yatırım yeri özellikleri ile yatırım kararı arasında ilişki kurmaktadır.

ÇUŞ'lar yatırım yeri kararlarını global stratejilerine ve yatırımların arkasındaki motivasyonun türüne bağlı olarak belirlemelidir.

2.1.6. Hymer-Kindleberger Yaklaşımı

Bu teorik yaklaşım monopol gücü ya da eksik rekabet piyasası yaklaşımı olarak da bilinmektedir. Hymer bu teoriye öncülük etmiş ve ardından Kindleberger bu teoriyi savunmuş ve desteklemiştir.

Kindleberger, DYY kavramının tam rekabet şartlarında oluşamayacağını, ancak eksik rekabetin var olduğu piyasa yapılarında DYY'lerin ortaya çıkabileceğini dile getirmiştir⁴⁴. Buna göre DYY ancak eksik rekabet şartlarının hüküm sürdüğü piyasalarda varolabilmektedir. Böylece ÇUŞ'lar yeni firmalara karşı sahip oldukları üstünlükler sayesinde yatırım yapabilmektedirler. Bunlardan en başlıcası marka üstünlüğü ve ürün farklılaştırması yaratabilme gücüdür. Ayrıca pazarlama uzmanlığı sayesinde yerel firmalara göre monopol üstünlüğü elde edebilmektedirler. Bu üstünlükler piyasada devam ettiği sürece yabancı yatırımlar devam etmektedir.

⁴³ DPT, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, s.5.

⁴⁴ Charles P. Kindleberger, **Six Lectures on Foreign Direct Investment**, Yale University Press, New Haven and London, 1969, s.13.

Faktör piyasalarında ÇUŞ'a üstünlük sağlayan avantajlar firmaların kredi kaynaklarına daha etkin ve ucuz bir şekilde yerel firmalara nazaran daha kolay ulaşabilmeleri, ölçek ekonomilerinden yararlanabilmeleri ve teknolojiyi kullanma konusundaki üstünlükleridir.

2.1.7. DYY ile İlgili Radikal İktisat Teorileri

DYY ile ilgili oluşturulan radikal iktisat teorileri uluslararası ticaret teorisiyle benzer analizleri dile getirmektedir. Bağımlılık okulu, klasik dış ticaret teorisiyle aynı doğrultuda ÇUŞ'ların yer seçimini belirleye temel etkenin ülkelere göre değişen üretim maliyetleri olduğunu dile getirmektedir⁴⁵.

DYY ile ilgili radikal iktisat teorilerini başlıca iki grupta inceleyebiliriz. Bunlardan ilki "bağımlılık okulu" olarak bilinmektedir. Bu okul emeğin uluslararası işbölümünde meydana gelen değişime vurgu yapmaktadır ve ÇUŞ'ların varlığının AGÜ'leri bağılı kapitalizmin çıkmaz yoluna sürüklediğini iddia etmektedir.

İkinci ve daha yeni olan akım ise sermayenin uluslararasılaşması kuramıdır. Bu kurama göre, sermayenin giderek küreselleşmesi krizlerle yürüyen kapitalist sistemin en son görünümüdür. Ayrıca ÇUŞ'lar bu uluslararası sistemin ana kurumsal işleyiştir.

2.1.7.1. Bağımlılık Okulu

60'lı yılların sonunda ve 70'li yılların başında Kuzey (GÜ) ve Güney (AGÜ)'ler arasındaki ilişkiyi bağımlılık ve sömürge kavramları temelinde analiz eden birtakım görüşler ortaya çıkmıştır. Bağımlılık okulu, karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin zenginlik ve refah yaratıcı etkisinin AGÜ'lerde görülemeyeceğini aksine yıkıcı etkilerinin görülebileceğini dile getirmiştir. Bu teoriye göre AGÜ'lerde varolan üretim yapısı gelişmelerinin önünde engel teşkil etmektedir. ÇUŞ'lar bu teoriye göre bağımlılığın temel kurumudur ve GÜ'lerden AGÜ'lere doğru yayılan üretimin öncüsüdür. DYY'yi destekleyen birçok faktör vardır ki bunlar; Kuzey'de düşen kar oranları ve tekelleşen kapitalizmin yeni karlı pazar arayışına girmesi, ÇUŞ'ların AGÜ'lerdeki ucuz üretim faktörlerine doğrudan erişebilme isteği, ana ülkedeki refah seviyesini koruma isteği,

⁴⁵ Michael V. Hansen, **Economic Theories of Transnational Corporations, Environment and Development**, Copenhagen Business School, 2000 , s.12.

GÜ'lerin kendi kültürlerini ve yaşayış biçimlerini dışarıya ihraç ederek sınıfsal çatışmaları önleme isteği olarak sıralanabilir.

Son dönemlerde radikal iktisatçılar yeni ekonomik teoriler türetmektedir. Bu teorilerde esas vurgu emeğin uluslar arası işbölümüne yapılmaktadır. Emeğin uluslararası işbölümü kuramı son dönemlerde bu tip teorilerin en önde gelenlerindendir. OECD ülkelerindeki giderek güçlenen organize işgücü ve sermaye birikimi, sermayenin kuzeyden güneye doğru yayılmasını beraberinde getirmektedir. Bundan literatürde “çekim etkisi” adı verilmektedir. GÜ'lerdeki yüksek ücret düzeyleri ve sendikalaşma da OECD ülkelerinde sermayenin dışa doğru yayılmasında itici faktör olmaktadır. Bu teori AGÜ'lerde emek yoğun işgücünde uzmanlaşmanın bu ülkelerin önünde kalkınmalarına yönelik en büyük engel olacağını öngörmektedir.

2.1.7.2. Sermayenin Uluslararasılaşması Kuramı

Bu teori, kapitalizmin döngüsünde para sermaye, üretken sermaye ve ticari sermayenin yer aldığını dile getirmektedir. Bugünkü uluslararası sitemin öncüsü ticari sermayedir. Daha sonra bunu finansal sermayenin uluslararasılaşması izlemiştir. Son aşamada ise giderek artan DYY akımlarının gösterdiği üretken sermayenin uluslararasılaşması izlemiştir. ÇUŞ'lar üretken sermayenin uluslararasılaşması aşamasında ana rolü oynayan kurumsal yapı olarak görülmüştür. Üretimin giderek merkezileşmesiyle ÇUŞ'ların üretim kaynakları üzerindeki kontrolü de giderek merkezileşmektedir. ÇUŞ'lar uluslar arası üretimi birçok yoldan organize edebilmektedir ki bunları lisans anlaşmaları, pazarlama anlaşmaları, alt sözleşmeler olarak sıralayabiliriz.

Jenkins, sermayenin yeni ürünler veya yeni üretim teknikleri veya ulusal avantajların farklılıklarından yararlanma gibi yöntemlerle kendini farklılaştırdıkça, ürünlerin ve üretim tekniklerinin giderek artan bir şekilde standartlaşma eğiliminde olduğunu dile getirmiştir⁴⁶. Uluslararası üretim yapısının AGÜ'lere etkisinin karmaşık bir yapı sergilediğini ancak olumsuz etkilerinin görüldüğünü belirtilmektedir.

⁴⁶ R. Jenkins, **Transnational Corporations and Uneven Development: The Internalization of Capital and The Third World**, New York: Methuen, 1987, s.35.

2.2. ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN YATIRIM KARARININ ARDINDAKİ NEDENLERE GÖRE DYY TÜRLERİ

DYY'lerin ekonomik belirleyicileri analitik olarak rahatlıkla üç grup halinde belirtilebilir (Şekil 1). Bunlardan her biri yabancı firmaların yabancı ülkelerde dolaysız yatırıma yönelten başlıca faktörlerdir⁴⁷. Bunları doğal kaynaklara yönelik yatırımlar, piyasaya yönelik yatırımlar ve etkinlik arayan yatırımlar olarak tanımlayabiliriz.

ÇUŞ'ların yatırım kararlarında ve de yatırım yapacakları yer seçiminde yatırım yapmalarındaki temel amaç belirleyici olmaktadır. Çünkü ÇUŞ'lar bir yere yatırım kararı alırken yatırım yerinin belirledikleri stratejilere uygun olmasını isterler. Bu yüzden de yatırım yapmadaki öncelikli amaçlarına uygun olarak belirledikleri öncelikli faktörleri yatırım yapmak için seçecekleri yerin karşılamasını beklemektedirler. Genel prensip olarak, ÇUŞ'ların aradıkları özellikleri karşılayan ve ÇUŞ'ların aktiviteleriyle uyguladıkları politikalar uyum gösteren ülkeler DYY çekebilme açısından daha yüksek şansa sahiptirler.

⁴⁷ UNCTAD, **World Investment Report 1998**, s.106.

Şekil 1
DYY'lerin Ekonomik Belirleyicileri

DYY Tipleri	Ev Sahibi Ülke Temel Ekonomik Belirleyicileri
A. Piyasaya Yönelik DYY	Piyasa Genişliği Kişi Başına Düşen Gelir Bölgesel ve Uluslararası Piyasalara Erişim Yerel Piyasa Tüketici Tercihleri Piyasa Yapısı
B. Doğal Kaynaklara Yönelik DYY	Hammadde kaynakları Düşük maliyetli vasıfsız işgücü Eğitimli işgücü Fiziksel altyapı (yol, enerji, ulaşım, telekomünikasyon). Teknolojik, yenilikçi yaratılmış varlıklar (marka)
C. Ekinlik Arayan DYY	Diğer girdi maliyetleri (ulaşım, iletişim) ve diğer ara malı maliyetleri Bölgesel entegrasyonlara üyelik Emeğin verimliliğini artırmaya yönelik B'de sayılan kaynakların kullanımı

Kaynak:UNCTAD, *World Investment Report 1998: "Trends And Determinants"*, New York and Genava,s. 91.

2.2.1. Doğal Kaynaklara Yönelik Yatırımlar

Bu çeşit yatırımların temelinde yatan etken ÇUŞ'ların belirli bazı kaynakları ana ülkeden daha az maliyetle ve güvenli bir şekilde elde etme isteğidir. Ana amaç yatırımcı şirketin hizmet verdiği piyasada daha rekabetçi ve karlı olabilmesidir. Bu tip yatırım yapan şirketler yavru şirketlerinde ürettikleri ürünlerin çoğunu gelişmiş ülkelere ihraç ederler. Bu tip yatırımları Dikey DYY türüne dahil edebiliriz. Yavru şirkette üretimin işgücü yoğun kısmı tamamlandıktan sonra sermaye yoğun kısmı için ara mamuller ana şirkete veya diğer yavru şirkete ihraç edilir.

Doğal kaynaklara yatırım üç şekilde olabilir. İlki fiziksel kaynaklara yapılan yatırımlardır. Bunlar daha çok maliyet azaltmak ve girdi arzını güvence altına almak isteyen birincil ürün imalatçısı Gelişmiş ve GOÜ ÇUŞ'larıdır. Bu tür üretim yapan ÇUŞ'ların aradıkları kaynaklar arasında madenler, hammaddeler ve tarım ürünleri bulunmaktadır. Petrol, çinko, bakır, kalay gibi madenler, tütün, şeker, kauçuk, kahve gibi tarım ürünleri bulunmaktadır.

Hizmet sektöründe de konuma bağlı avantajlar bulunabilir. Turizm, petrol arama, inşaat, sağlık ve eğitim yatırımları örnek olarak verilebilir. Fiziksel kaynaklara yönelik yatırımlara büyük miktarda sermaye gerekir ve genellikle yapıldıktan sonra korunur.

İkinci grup doğal kaynağa dayalı yatırım türü bol, ucuz ve motive olmuş niteliksiz ya da yarı nitelikli işgücü arayan yatırımlardır. Bu tür yatırımlar daha çok işçilik maliyetlerinin yüksek olduğu ülkelerdeki ÇUŞ'ların ihracata dönük, işgücü yoğun yarı mamul veya nihai mal üretimi için işgücü maliyetlerinin nispeten düşük olduğu ülkelere yavru şirket kurması veya varolanı devralması ya da birleşmesi ile gerçekleşir.

Bu yatırımların büyük kısmı ileri sanayiye sahip GOÜ'lerde gerçekleşmektedir. Ev sahibi ülkeler bu yatırımları çekebilmek için serbest bölgeler kurmaktadır. Emek faktörü, teknoloji ve sermaye faktörlerinin aksine akışkanlığı oldukça düşük bir üretim faktörüdür. Bu nedenle ÇUŞ'lar mobilitesi yüksek üretim faktörlerini işgücünün göreceli ucuz olduğu yere transfer ederek üretim maliyetlerini azaltma yoluna gidebilir.

Üçüncü grup doğal kaynaklara bağlı yatırımlar ise ÇUŞ'ların teknolojik güç, yöneticilik ve pazarlama uzmanlığı ile organizasyonel kabiliyetler kazanma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Kore, Tayvan ve Hindistan firmalarının ileri teknoloji sektörlerinde Avrupa ve Amerika firmaları ile kurdukları işbirliği ittifakları örnek olarak verilebilir. Burada ikinci gruptaki eğilimin tam tersi bir yönelme olduğunu görmekteyiz. DYY uzman işgücü gerektiriyorsa firmalar ücretlerin yüksek olmasına rağmen uzman işgücünün bulunduğu alanlara girme eğilimindedirler.

DYY'lerin tarihsel gelişimine bakıldığında 19.yy da Amerika, Avrupa ve Japon ÇUŞ'ları tarafından gerçekleştirilen yatırımların büyük bölümünün ekonomik değeri olan ve güvenilir maden ile birincil ürün kaynaklarını ele geçirmeye yönelik olduğu görülür. İkinci Dünya Savaşının başlamasına kadar geçen dönemde birikmiş DYY stoğunun beşte üçü doğal kaynaklara dayalı yatırımlardır. Daha sonraları bu oran gelişmiş ülkelerde düşmüş olup GOÜ'lerde bu yatırımların payı %45 seviyesindedir. Burada azalmanın nedenleri üzerinde durmak gerekir. Madenlerin yerine alaşımların üretilmesi, geri dönüşüm tekniklerini gelişmesi, doğal hammaddeler yerine sentetik materyallerin kullanılmaya başlanması doğal kaynaklara dayalı DYY miktarının azalmasına yol açmıştır⁴⁸. Son dönemde teknolojik yeniliklerle birlikte katma değer yaratıcı bazı imalat kollarında vasıfsız veya yarı vasıflı işçiliğin rolünün düşmesi ÇUŞ'ların ucuz işgücü arama eğilimlerini azaltmıştır. Teknolojiye, bilgiye ve uzmanlaşmış yönetim becerilerine ulaşmaya yönelik DYY'ler eskiye oranla önem kazanmıştır. Ancak kimi çalışmalarda kalkınmanın herhangi bir düzeyinde bulunan doğal kaynak zengini ülkelerin yüksek düzeyde DYY çektiği görülmüştür.

2.2.2. Piyasaya Yönelik Yatırımlar

Belirli bir bölgede veya ülkede yatırım yaparak o ülkenin iç pazarına ve çevre ülkelere hizmet vermeyi amaçlamaktadır. Çoğu kez ÇUŞ önce ihracatla bu bölge veya ülke pazarına girmektedir. Ancak tarifelerin yükseltilmesi gibi maliyet artırıcı engellerden dolayı veya iç pazarın büyüklüğünün üretim için ölçek ekonomileri yaratabilir boyutlara gelmesi nedeniyle bir noktadan sonra ÇUŞ ihracat yerine pazara direkt yatırımı tercih eder.

⁴⁸ John H. Dunning, **The Eclectic Paradigm as an Envelope for Economic and Business Theories of MNE's Activity**, International Business Review, Vol.9, Issue 2, 2000, s.163-190.

Bu tür yatırımlar pazar payını korumak için yapılabileceği gibi yeni pazarlara girmek için de yapılabilirler. Bu tip yeni yatırımlarda pazarın büyüklüğü ve büyüme trendinin yanı sıra şu faktörlerde ulus ötesi şirketleri yatırıma yöneltir.

İlk olarak ÇUŞ'un müşterileri veya tedarikçileri yeni bir pazarda üretime başladıklarında sektörde kalabilmek için onları takip etme güdüsüyle hareket edebilirler. 1980'lerde danışmanlık, hukuk ve reklamcılık firmalarının arasında yoğun olarak yaşanan şirket devralma ve birleşmeleri de aslında bu firmaların müşterileri olan ÇUŞ'lara bulundukları yabancı piyasalarda hizmet verebilme isteklerinden kaynaklanmıştır⁴⁹. İkinci neden olarak dünya piyasasında üretilen malların artık daha çok pazar odaklı olmaları, yani yerel beğenilere, ihtiyaçlara, üretim imkanlarına ve kaynaklara göre adapte edilmeleridir. ÇUŞ'lar ürünlerini üretim yaptıkları ülkelerin yerel dili, iş gelenekleri, hukuki şartları ve pazarlama yöntemleri ile uyumlaştıramazlarsa üretim yaptıkları pazarda hem yerel üreticilere, hem de kendinden önce bunu başaran diğer rakiplerine karşı dezavantajlı konuma geçecektir.

Üçüncü neden, ÇUŞ'un çevre bir bölge ya da ülke pazarına girmeyi hedefliyor olmasıdır. Hem ülkeye hem de çevre piyasalara buradan daha uzakta hizmetin getireceği ulaştırma, üretim ve işlem maliyetlerinin yarattığı dezavantajlar ortadan kalkar.

Taşıma maliyeti göreceli yüksek olan ve küçük miktarlarda üretimin ekonomik olarak mümkün olduğu bazı ürün gruplarında üretim tesislerini ana tüketim merkezlerine yakın kurmak, taşıma maliyetlerini düşüreceği ve ölçek ekonomileri yaratabileceği için karlı olmaktadır.

Dördüncü neden ÇUŞ'ların giderek artan oranda rakiplerinin bulunduğu önde gelen pazarlarda fiziksel varlık göstermeyi istemeleridir. Özellikle uluslararası oligopolist firmaların hakim oldukları sektörlerde ÇUŞ'lar küresel stratejileri doğrultusunda faaliyet gösterirler. Bunları agresif ve savunma amaçlı yatırım olarak ayırt edebiliriz. Lideri takip et stratejisi risk minimize etmek amacıyla yapılır ve savunma amaçlıdır. Agresif yatırımlar ise ÇUŞ'un küresel menfaatlerini gerçekleştirmek için büyüyen pazarlarda yatırım yapması olarak tanımlanır. Doğu Avrupa'daki liberalleşme sürecinde ve AB'ye entegre sürecinde bu bölgeye yapılan yatırımlar bu niteliktedir.

⁴⁹ Dunning, **Multinational Enterprises and the Global Economy**, s.58.

Ayrıca ev sahibi ülkenin teşvik edici uygulamaları da piyasaya yönelik yatırımların önemli nedenlerindendir. İlk kez gerçekleştirilen imalat ve hizmet sektörü yatırımlarının çoğu ticaret engellerini aşmak için yapılmaktadır. Diğer yandan hükümetler, vergi indirimleri, işgücü sübvansiyonu, sermaye maliyeti teşvikleri ve uygun ithalat kotaları gibi birçok teşvik unsuru sunarak da DYY çekmeye çalışmaktadırlar. Bu tip ülkeler DYY yatırımlarını ihracatı artırmak ve ithalatı kısıtlamak hedefiyle kullanırlar. Burada ilk noktada açık şekilde ülkeye giren DYY'nin ihracatı artırdığı görülmektedir.

Bu tip yatırım yapan ÇUŞ 'lar Yatay DYY teorisi ile açıklanmaktadır ve yavru şirketlerine kendi kendine yetebilen bir üretim birimi olarak bakarlar. Çin gibi bazı yeni pazarların ÇUŞ'lar tarafından keşfinden sonra piyasaya yönelik yatırımlarda artış görülmüştür.

2.2.3. Etkinlik Arayan Yatırımlar

Daha önce pazara veya doğal kaynaklara yapılmış olan yatırımların coğrafi olarak dağınık olan yapısını tek bir yönetim altında toplayarak yatırımın etkinliğini ve verimliliğini artırmayı amaçlar. Yatırım yapılan ülkedeki yavru şirkete sermaye ile birlikte üretim için gerekli teknoloji, teknik yardım ve işgücü transfer edilerek ana firmanın üretim stratejisi doğrultusunda üretim yapılması sağlanır.

Üretim faktörlerinin uluslararası aşamada optimal kullanımını amaçlar. Bu tip yatırımcılar ne doğal kaynaklara ne de yerel piyasalara yönelik yatırımı amaçlarlar, üretimi çeşitlendirerek varolan riskleri azaltmayı veya verimliliklerini artırıp maliyetleri azaltma ve rekabet gücünü artırmayı amaçlamaktadır. İlk örnekleri ucuz işgücünden faydalanmak amacıyla yapılan DYY'lerdir. Diğer bir etkinlik arayan DYY türü ise parça veya bileşen üzerinde uzmanlaşmaya yönelik yatırımlardır. Otomobil, elektronik aletler vb. ürünlerin üretiminde kullanılan parçaların üretiminde uzmanlaşmaya dayalı yatırımlardır. Yatırımcı ülkedeki ücret düzeylerinin yükselmesi ve yerel para birimlerinin aşırı değer kazanması nedeniyle farklı ülkelerde yapılmasıyla başlamıştır.

Firmaların bu tip yatırımlarda öncelikli hedefi ölçek ekonomilerinden faydalanma düşüncesidir. Bu tip yatırımlara örnek vermek gerekirse, AB'ye üyelik aşması döneminde 10 aday ülkenin adaylık statüsünün açıklanmasından sonra bölgesel ortak ağları kurma düşüncesiyle bölgede yatırım yapan ÇUŞ'ları örnek verebiliriz. Aynı şekilde Japonya merkezli ÇUŞ'ların Doğu ve Güney Doğu Asya

ülkelerine, ABD merkezli ÇUŞ'ların Meksika'ya yaptıkları yatırımlar örnek olarak verilebilir.

Tablo 3
Dunning'in DYY Sınıflandırması.

Yatırım Tipi	Yatırımcının DYY'den Sağladığı Fayda	Ev sahibi Ülke Özellikleri	Yatırımcının Özellikleri
Piyasaya Yönelik Yat.	Girilen piyasaya en iyi hizmet imkanı	Geniş ve hızlı büyüyen iç piyasa, ithalat kısıtlamaları	Girdilere ayrıcalıklı ulaşım, oligopolistik piyasa yapısı
Doğal Kaynaklar Yön.Yatırımlar	Ev sahibi ülke kaynaklarına kolaylıkla ulaşabilme imkanı	Kaynaklar ve teknolojinin uygunluğu,ihracata yönelik kısıtlamalar	Global pazarlara erişim Dikey Entegrasyon
Etkinlik Arayan Yatırımlar	Verimlilik artışı sonucu maliyet azalışı	DYY'yi teşvik edici hükümet politikaları	Hem piyasalara hem de girdilere ayrıcalıklı erişim imkanı

Kaynak: John H.Dunning, **The Theory Of International Production**, International Trade Journal, Vol.3, No.1, 1998, s.52.

2.3. YATIRIM TÜRLERİNE GÖRE DYY SINIFLANDIRMASI

Firmalar temelde yatırım yapılacak ülkeye yeni yatırım veya şirket birleşme ve satınalmaları (B&S) yoluyla girmektedirler. Piyasaya giriş şekli ise genelde faaliyet gösterilecek endüstriden etkilenmektedir. Örneğin yeni yatırımlar genel olarak teknolojik becerinin ve üretim teknolojisinin önemli rol oynadığı endüstrilerde piyasaya giriş biçimi olarak tercih edilmektedir. Piyasaya girişte seçilecek yatırım türüne bu faktörlerin dışında; kurumsal, kültürel ve işlem maliyetleri gibi birçok faktör etki etmektedir. Özelde şirket devralmalarına karşı davranış biçimi, sermaye piyasası koşulları, liberalizasyon politikaları, özelleştirme, bölgesel entegrasyon, kur riski gibi hususlara B&S'larda dikkat edilmektedir⁵⁰.

⁵⁰ UNCTAD, **World Investment Report 2005**, s. 9.

2.3.1. Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Dayalı Bağlı Şirket

Dolaysız dış yatırımlar bazen yerel bir şirketle ortak girişim(joint venture) biçiminde olabilirler. Ortak girişimler bazen ev sahibi ülke tarafından zorunlu kılınabilir. Bu yolla yerli firmaların bilgi ve deneyimlerini artırma amaçlanır. Ayrıca yabancı şirketin uzmanlık bilgisinden yararlanıp, yerli şirketinde yerel piyasayı daha iyi tanımasıyla beraberce daha kolayca iş yapılma fırsatı doğar.

Yerel şirketle ortak girişim kurmanın, tek başına yabancı bir ülkede doğrudan yatırım yapmaya göre avantajlarını sıralayacak olursak⁵¹;

- Yerel ortağın kendi ülkesiyle alakalı olarak alışkanlıklar, kurumlar ve uygulamalar hakkındaki bilgi ve tecrübelerinden yararlanma.
- Yerel ortağın girişim deneyimi ve sahip olduğu ticari unvan sayesinde piyasaya daha kolay girilebilir.
- Yerel ortağın elindeki teknolojinin o ülke koşullarında daha gerçekçi ve geçerli olması
- Ortak girişimlerin ev sahibi ülkenin millileştirme olasılığının azlığı
- Ev sahibi ülkenin yerel ortaklarla iş yapanlara daha avantajlı bir yatırım ortamı sunmaları ve bunları özendirici kararlar almaları

Tüm bunlara rağmen uygulamada bu tip ortaklıklar tek mülkiyet altındaki bağlı şirketler kadar yaygın değildir. Burada en önemli nedenlerden biri, ÇUŞ'un yerel ortağın bazı kritik kararların alınmasını engellemesinden duyduğu endişeden ileri gelir. Çıkar çatışmalarının yaşanabileceği birçok durum meydana gelir. Aynı zamanda merkez, bilgi, teknoloji veya yöntemlerin yerel ortaklar tarafından öğrenilmesini arzu etmeyebilir.

2.3.2. Şirket Birleşme ve Satınalmaları (Mergers And Acquisitions)

Kamuoyunda şirket evlilikleri olarak da bilinen şirket birleşme veya satın almaları(B&S), 92 yılından sonra Avrupa tek pazarına geçişle birlikte hızlanmıştır.

⁵¹ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat** , 14.Baskı, İstanbul: Güzem Yayınları, 2001, s. 670-671.

Avrupa, Amerikan ve Japon şirketleri aralarında kuracakları birlikle AB içerisinde daha büyük bir pazar payı elde etmeyi amaçlamışlardır.

Bugün DYY'lerin önemli çoğunluğu B&S'lar şeklinde gerçekleşmektedir. 2004 yılında sınır ötesi şirket B&S'leri %28 artış göstererek 381 milyar dolara ulaşmıştır. B&S anlaşma sayısı da bir önceki yıla göre %12 artış göstererek 5100'e ulaşmıştır. Bu artışın nedenleri büyük ekonomilerde görülen düşük faiz oranlarının yanı sıra artan şirket karları, 20003 yılından beri hisse fiyatlarında görülen iyileşmeler sayılabilir⁵². Genelde bu artışın büyük oranı GÜ'lerde görülmekle beraber, Çin ve Hindistan GOÜ kategorisinde belirgin artışlar göstermişlerdir. Çin, sınır ötesi B&S'lerde ilk kez hedef ülke olmuştur.

Sınır ötesi şirket birleşmelerinin şu gibi yararlarından söz edilebilir.

- Yabancı bir ülke veya belli bir ticari bölgede pazara girip faaliyete geçmenin oldukça kısa bir yoludur.
- Teknolojiyi içsel olarak geliştirme yerine çok daha düşük maliyetle mevcut teknolojiye ulaşmaya olanak sağlar.
- Ölçek ekonomilerinden faydalanmaya olanak sağlar. Bu da rekabet avantajı yaratır.
- İmalat sanayi, finans sektörü ve diğer sektörlerin yeniden yapılanmasına katkıda bulunarak bu sektörlerdeki verimlilik ve performansın artmasını sağlayabilir. 80'lerin sonunda ABD ve günümüzde ise geçiş ekonomileri bu tür uygulamalara örnek olarak verilebilir.

2.3.2.1. Birleşme ve Satın Alımlardan Sektör ve Yatırımcı Örnekleri

OECD alanı içerisinde yaşanan sınır ötesi birleşme ve satın alma hareketlerine bakacak olursak son dönemlerde büyük çoğunluğunun telekomünikasyon sektöründe gerçekleştiğini görmekteyiz. En büyük işlem France Telekom'un Alman mobil telefon sağlayıcısı Mobilcom'a 7,1 milyar \$'lık yatırımı olmuştur. Alman E-Plus Mobilfunk'un Hollanda'nın Koninklijke şirketi tarafından hisselerinin % 22.5'inin 2.3 milyar \$'a alınması ve Deutsche Telecom'un altı bölgesel kablo televizyon şebekesini bir

⁵² UNCTAD, **World Investment Report 2005**, s.9.

uluslararası yatırımcı grubuna 2.3 milyar \$'a satması sayılabilir. Enerji üretimi ve dağıtım sektörlerinde de İngiltere başta olmak üzere oldukça büyük miktarda hareketler yaşanmıştır. İngiltere petrol üreticisi Enterprice Oil, Royal Dutch/Shell tarafından 5 milyar \$'a, Innogy Hollings, German RWE tarafından 4.4 milyar \$'a satın alınmıştır⁵³. Geçiş ekonomilerindeki en büyük işlem Slovakya doğal gaz kurumu Slovensky Plynarensky Priemysel'in % 49'unun özelleştirilmesi olmuştur. Uluslararası bir konsorsium (Gaz de France + Ruhrgas+Gazprom), 2.7 milyar \$'a hisseleri satın almıştır⁵⁴. 2004 yılındaki en büyük anlaşma İspanyol Santander Central Hispano şirketinin 15,8 milyar dolara İngiliz kökenli Abey National'ı satın almasıdır.

Tablo 4
Bir Milyar Doların Üzerindeki Sınır Ötesi Birleşme ve Satınalmalar (1987-2004)

Yıllar	Anlaşma Sayısı	Toplama Oran(%)	Değer(milyar \$)	Toplama Oran(%)
1987	14	1,6	30,0	40,3
1988	22	1,5	49,6	42,9
1989	26	1,2	59,5	42,4
1990	33	1,3	60,9	40,4
1991	7	0,2	20,4	25,2
1992	10	0,4	21,3	26,8
1993	14	0,5	23,5	28,3
1994	24	0,7	50,9	40,1
1995	36	0,8	80,4	43,1
1996	43	0,9	94,0	41,4
1997	64	1,3	129,2	42,4
1998	86	1,5	329,7	62,0
1999	114	1,6	522,0	68,1
2000	175	2,2	866,2	75,7
2001	113	1,9	378,1	63,7
2002	81	1,8	213,9	57,8
2003	56	1,2	141,1	47,5
2004	75	1,5	199,8	52,5

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 2005: "TNCs and The Internalization of R&D", New York and Geneva. s.9.

⁵³ Birol Kovancılar, **Ülkemizde Yatırım Ortamının İyileştirilmesi, Yatırımların Teşviki ve AB Uygulamaları Çerçevesinde Alternatif Modeller**, s.9-10.

[http://www.tugiad.org.tr/bultendosya/Birol_Kovanciilar_1\[1\].doc](http://www.tugiad.org.tr/bultendosya/Birol_Kovanciilar_1[1].doc)

⁵⁴ OECD, **Trends and The Global Economic Developments in Foreign Direct Investment**, OECD Directorate for Fiscal And Enterprise Affairs, June 2003, s. 9-10.

90'lı yılların sonunda ve 2000'li yılların başındaki büyük hacimli DYY hareketlerinde en yoğun ilgi gören sektör ileri teknoloji sektörleri olmuştur. Yeni ekonomi olarak adlandırılan enformasyon ve telekomünikasyon teknolojisi şirketlerinin hisse fiyatlarının da aşırı biçimde değerlendirildiği görülmüştür. OECD bölgesinde telekomünikasyon şirketlerinin özelleştirilmesi ve de piyasanın liberalleştirilmesi bu alandaki yatırım hareketlerinin hacminin artmasına ve de DYY hareketlerine uygun altyapının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Şirketler aktif bir biçimde -sınır ötesi olanlar da dahil - rakip büyük işletmeler ve kümeler arasında ticaret yapmaya başlamışlardır⁵⁵. *İrlanda ve Macaristan*, elektronik ekipman endüstrisindeki ciroların % 90'ından fazlasını oluşturan yabancı girişimlerin bağlı şirketleri listesinin en üst sırasındaki ülkeler durumundadır⁵⁶.

2.3.2.2. Başarı Örnekleri

HP ve Compaq evliliği piyasadaki başarı hikayelerinden birisidir. 2002 yılında gerçekleşen birleşme sonrası bugün HP, borsada 1 milyar dolar kar payı dağıtan, patent sayısında dokuzunculuktan beşinciliğe çıkan, aklama ve yönetim yazılımlarında, Unix ve Linux sistemlerinde, yazıcı ve tarayıcı satışlarında, taşınabilir bilgisayarlarda satış büyüme alanında, cep bilgisayarları kategorisinde ve Microsoft tabanlı kullanıma hazır kurumsal hizmetlerde bir numara olan bir şirket konumundadır.

Bu birleşme ile operasyonel giderlerde tahmin edilenin yaklaşık 500 milyon dolar üzerinde yaklaşık 3 milyar dolar civarında tasarruf sağlanmıştır. Ayrıca üst düzey yöneticilerin eşit dağılımıyla denge sorunu çözümlenmiştir. Birleşme öncesinde Compaq hızlı hareket eden, ürün piyasaya sunulduktan sonra üstünde gerekli değişikliklerin yapılması ihtiyacı duyulan bir marka olarak konumlandırılırken, HP bunun tam aksine yavaş ama sağlamcı bir şirket görüntüsü çizmekteydi. Tüm uç noktalar belirlendikten sonra aşırı hızlı, aşırı yavaş ve aşırı bürokrasi gibi noktalar mümkün olduğunca azaltıldı.

Bir başka başarı örneği ise BNP ve Paribas gruplarının birleşmesidir. Bu birleşme ile Avrupa'nın karlılık açısından en büyük grubu ortaya çıkmıştır. Birleşmeden

⁵⁵ Kovancılar, s.9.

⁵⁶ OECD, “**Trends and Recent Developments in Foreign Direct Investment**”, OECD Directorate for Financial, Fiscal and Enterprise Affairs, June 2003, s.16.

sonra 2000 yılında 4,12 milyar Euro net kar elde etmiştir. 2002 yılında sadece IT sistemlerinin başarılı entegrasyonundan dolayı 250 milyon euro civarında tasarruf sağlamış durumdadır.

2.3.3. Stratejik Birleşmeler

Bu tip birleşmelerde taraflar hem hisse senetlerini değiştirir, hem de mal ve hizmetleri üretmek üzere ortaklık kurarlar. Bu tip birleşmelerin örnekleri otomobil, elektronik, telekomünikasyon ve uçak sanayi alanlarında oldukça sık görülür. Bu özellikle AR-GE masraflarının çok yüksek olduğu ve piyasaya giriş zamanlamasının oldukça önem taşıdığı ileri teknoloji ürünleri için daha uygun bir yaklaşımdır.

2.3.4. Yeni Yatırımlar (Greenfield Investment)

DYY'nin gittiği ülkede tamamen yeni bir yatırım yaratmasıdır. İstihdama sağladığı olumlu katkı yönünden diğer DYY türlerinden ayrılmaktadır. Nitekim bu avantajı yüzünden ev sahibi ülkeler bedelsiz arsa temini veya vergi tatilleri veya indirimleri gibi teşviklerle yeni yatırımları ülkelere çekmeye çalışmaktadırlar. Eğer firmalar yerel piyasada yeni birimler kurarak genişleme kararı almışlarsa bu da yeni yatırımın içerisinde sayılabilir

Genelde doğal kaynaklara yönelik yatırım yapan yabancı yatırımcının piyasaya giriş yolu yeni yatırımlar yoluyla olmaktadır. Piyasa arayan DYY'ler içinse tercih edilen piyasaya giriş biçimi özelleştirme yoluyla olmaktadır⁵⁷. Teknolojik becerinin ve üretim teknolojisinin anahtar faktör olduğu endüstrilerde genellikle yeni yatırım türü tercih edilmektedir.

Yeni yatırım projeleri de 2003 yılında 9.300 iken 2004 yılında 9.800'e yükselmiştir. GOÜ'ler ve geçiş ekonomileri GÜ'lerden daha fazla yeni yatırım çekmişlerdir. Bu bize GOÜ'lerin yeni yatırımlarla DYY çekme eğiliminde olduğunu kanıtlamaktadır⁵⁸. 2004 yılı itibariyle yeni yatırımların 3/5'ü hizmetler sektörüne yöneliktir.

⁵⁷ Szanyi, s.35.

⁵⁸ UNCTAD, **World Investment Report 2005**, s.10.

2.3.5. Özelleştirme

Özelleştirmenin temelde piyasada etkin rekabeti sağlama ve devlete kaynak sağlama gibi temel işlevleri vardır. Bunun yanında özelleştirme; devlete ek gelir yaratmak yoluyla kamu kesimi borçlanma gereksinimini azaltmak, siyasi iradenin yani iktidar sahibi hükümetlerin işletmelerde karar verme etkinliğini azaltarak daha rasyonel ve serbest piyasa temelli bir yapı kazandırmak, sermaye mülkiyetinin geniş halk kesimlerine dağıtılmasını sağlamak, kurumsal serbestleşme vb. araçlarla ekonomide etkinliği artırmak, hisse senedi sahipliği ile mülkiyetin tabana yayılması, ülkenin sığ olan sermaye piyasalarının gelişmesi ve hacimce artması ve bizim açıımızdan en önemli faktör olarak sayabileceğimiz yabancı sermayenin gelişini teşvik amaçlı özelleştirme yapılabilir.

Özelleştirme yöntemine bağlı olarak yabancı sermaye ya portföy yatırımları ya da toptan satın alma şeklinde ülkeye gelecek ve hatta uzun vadede piyasa mekanizmasının iyi işlemesi sonucu yabancı sermaye doğrudan yatırımlara yönelebilecektir.

3.BÖLÜM

EV SAHİBİ ÜLKEDE YATIRIM ORTAMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

3.1. YATIRIM İKLİMİ KAVRAMI

Ülkeler giderek artan orandaki DYY'den pay alabilmek ve DYY'lerin ülke ekonomileri için sağladığı faydalardan yararlanabilme amacıyla ulusal sınırlar içerisinde yatırımcılara en uygun yatırım zeminini hazırlamaya çalışmaktadırlar. Yatırımcılar karar alma süreçlerinde uygun yatırım iklimine sahip yatırım yerini tercih etme eğilimindedirler. Yatırım iklimi ise kurumsal işleyiş, ülkenin içinde bulunduğu politik ve ekonomik ortam, yapılan yasal düzenlemeler ve uygulanan teşvikler, uluslararası ticarete açıklık seviyesi, ülkede iş kurma süreçlerinde karşılaşılan idari engeller gibi birçok faktör tarafından belirlenmektedir. Eğer yatırım iklimi uygun değilse yabancı yatırımcıları ve yerli girişimcileri ülkeye yatırım yapma konusunda ikna etmek zor olacaktır.

Ayrıca belirtmek gerekir ki politik ve ekonomik ortamla ilgili faktörler yer seçiminde daha belirleyicidir. Yatırımları kolaylaştırıcı ve teşvik edici faktörler ise ikinci plandadır, ancak diğer koşulların benzerlikler göstermesi durumunda yer seçiminde etkileri artmaktadır.

3.2. EKONOMİK VE POLİTİK ORTAMLA İLGİLİ FAKTÖRLER

Ülkenin veya bölgenin iş ortamını, yapılacak olan yatırımı etkilemesi beklenen ekonomik ve politik istikrar belirleyici olmaktadır.

Ekonomik risk faktörleri arasında enflasyon, konjonktürel dalgalanmalar ve kur dalgalanmaları en önemli olanlarıdır. Politik riskler ise, ev sahibi ülke hükümetlerinin ÇUŞ faaliyetlerinin karlılığını düşürücü önlem ve eylemlerinin tümü olarak kabul edilmektedir.

Politik ve ekonomik risklerin DYY'ler üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu tip risklerin yarattığı belirsizlik sebebiyle ÇUŞ'un gelecekteki

nakit akımlarını ve yatırımın getirisini hesaplaması ve de yatırım planının yapılabilmesi zorlaşmaktadır.

3.2.1. Makro Ekonomik Faktörler

3.2.1.1. Ekonomik İstikrar

Ekonomik istikrarın belirleyicisi temel göstergeler enflasyon, faiz ve döviz kurudur. Bunlar hem kendi aralarında etkileşim gösterirken birbirlerinden bağımsız olarak da etki gösterirler.

Yatırım yapılan ülkeye özgü makro ekonomik değişkenler üstlenilecek olan risklerle doğrudan ilgilidir. ÇUŞ doğrudan yatırımla artık o ülkenin yerli yatırımcılarıyla aynı şartlarda faaliyet gösterir ve ekonomik ve sosyal gelişmelerden aynı ölçüde etkilenir. Örneğin serbest döviz kuru uygulamasında döviz kurları firmaların ithal girdi kullanması durumunda girdi maliyetleri üzerinde doğrudan etkili olur, döviz kuru aynı zamanda ihracat odaklı yatırımların ürünlerinin uluslararası piyasadaki rekabet güçlerini etkileyerek şirket karları üzerinde de etkili olabilmektedir. İstikrarın ifadesi olarak en önde gelen belirleyici fiyat istikrarıdır. Yapılan araştırmalarda ÇUŞ'lar yüksek enflasyon oranına sahip ve sürekli fiyat dalgalanmaları gösteren ülkelerde yatırım yapmaktan kaçınmaktadırlar. Yabancı sermaye hızla büyüyen, bölüşümünü adil bir şekilde yaratabilen böylece talebi geniş tabana yayabilen, istikrarlı görünüme sahip ekonomileri tercih etmektedir⁵⁹. Aynı şekilde sürekli volatilité gösteren döviz kuru da ÇUŞ kararlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Uygulanmakta olan veya dayatılan gerçekçi olmayan kur politikaları ve varolan bozuk finansal yapı yabancı yatırımın önünde büyük engel teşkil etmektedir. Bu bakımdan uygulanan döviz kuru rejimleri DYY çekme açısından oldukça önemlidir. Burada dikkat edilmesi gereken hususlar reel döviz kurunun hangi seviyede olduğu ve nominal döviz kurlarının ne ölçüde dalgalanma gösterdiği. Bu faktörler ülkeye DYY girişinde etkindir, çünkü bu tip yatırımlarda hedging olanağı yoktur.

Reel döviz kurunun DYY üzerindeki etkisi tam belirgin değildir. Burada öne çıkan yabancı yatırımcının hangi motivasyonla yatırımı gerçekleştirdiğidir. Örneğin yerli paraların değerinde görülen düşüşler (depreciation) yerli varlıkları ve de yerel üretim

⁵⁹ Ahmet Zengin, **Türkiye Ekonomisi Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Bir Değerlendirme**, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi –İnceleme ve Araştırma, No:203, 2003, s. 57.

maliyetlerini aşağıya çeker, bu da yüksek oranlı DYY girişlerine neden olabilir. Nitekim kriz dönemlerinde yerli paraların büyük değer kayıpları ve de yerli şirket değerlerinin döviz bazında oldukça ucuzlamasıyla şirket satın alımlarının oldukça arttığı görülmektedir.

1995 yılında Asya ülkelerinde yatırım yapan Japon ÇUŞ'ları üzerinde yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, bölgeye yönelik Japon yatırımlarında kur değerindeki değişimlerin ve özellikle 1985 yılından itibaren Yen'deki değer artışının büyük rolü olmuştur. Yen'deki değer artışının Japonya'da iş gücü maliyetleri üzerinde büyük bir baskı yaratarak işgücü fiyatlarını yukarı çekmesine bağlanmıştır⁶⁰.

Ev sahibi ülke döviz kuru değer kaybettiğinde, servetinin çoğu yerli olmayan varlıklarda tutan ÇUŞ'un sermaye maliyetleri düşeceğinden yatırıma yöneltici etki yaratabilir. Ayrıca döviz kurunun düşmesi ile işgücü maliyeti göreceli olarak ucuzlar.

Faizler de yatırımlar açısından sermayenin maliyeti olarak çok önemli bir değişken olmasına rağmen ÇUŞ'lar yerel faiz oranlarından yerel firmalara nazaran daha az etkilenmektedirler. Bunun nedeni ÇUŞ'ların yerel firmalardan daha geniş finansal kaynaklara sahip olması ve uluslararası finansal piyasalara erişim sağlayabilmesidir⁶¹.

Önemli bir diğer noktada ülkede fiyat ve kur istikrarıyla birlikte ülke piyasalarında risklerden korunmaya imkan verecek enstrümanların da bulunmasıdır. Bu anlamda ülkelerde enflasyon muhasebesinin uygulanması, finansal piyasaların hedging, swap, forward, futures ve vadeli döviz işlemlerine imkan verecek düzenlemelere sahip olması oldukça önemlidir. Bu tip alternatif piyasaların varlığı gerek sermayenin gerekse yapılan yatırım korunması ve istikrarı açısından önemlidir.

3.2.2. İş Ortamına İlişkin Yasal Çerçeve ve Politikalara Bağlı Faktörler

Bu anlamda ele alınabilecek faktörler olarak; politik istikrar, yatırımları düzenleyen liberal politikalar, ticaret engelleri, vergi politikaları, ilgili uluslararası anlaşmalar ve özelleştirme politikaları ön plana çıkmaktadır.

⁶⁰ Y. Kinoshita, **Firm Size and Determinants of Foreign Direct Investment**, 1998, s.20. <http://netec.mcc.ac.uk/WoPEc/data/wpawuwpio:0012006>.

⁶¹ UNCTAD, **World Investment Report 1998**, s. 97.

3.2.2.1. Politik İstikrar

Hükümetlerin ekonomiyi, yatırım ortamı ile ilgili unsurları ve yasal çerçeveyi etkileyen her kararı yabancı yatırımcılar açısından piyasa dengelerinin değişmesi demektir ve yeni stratejiler ortaya konmasını gerekli kılmaktadır.

1995 yılında yapılan bir çalışmada DYY stoğu az olan ülkelerde sosyopolitik istikrar ile bir ilişki olduğu ancak DYY stoğu yüksek olan ülkelerde ise politik istikrarın DYY girişleri açısından daha önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ÇUŞ risk analizleri üzerine yapılan çalışmalarda getiri oranının yeterli olduğu durumlarda şirketlerin riskten kaçmadığını göstermektedir⁶². DYY stoku az ülkelerdeki DYY'nin daha çok işgücü yoğun sektörlerde birikmiş olması sebebiyle, sosyopolitik istikrarın ölçüsü olarak kullanılan kaybedilen işgünü kriterine daha hassas oldukları bulgusu dikkat çekmektedir. DYY stoku çok olan ülkelerde ÇUŞ'ların sermaye yoğun sektörlerde yatırım yapmış olması nedeniyle uzun vadede ülkeye bağlı oldukları, politik istikrara daha fazla önem verdikleri ortaya konmuştur⁶³. Burada önemle belirtmek gerekir ki ÇUŞ'ların ilgilendikleri konular iktidar değişiklikleri ya da siyasi çalkantılardan çok hükümetlerin ekonomi politikalarındaki değişikliklerdir. İktidarlar değişse bile ülkede uygulanan ekonomi politikaları ve onunla bağlantılı politikalar istikrarlı ise ÇUŞ'lar yatırım kararını değiştirmezler. DYY'lerin yönelimini belirleyeni hükümetlerin istikrarı ile bundan daha ziyade ekonomi politikalarının istikrarıdır. Burada Polonya bu iddiaya güzel bir örnek teşkil etmektedir. Polonya'da 9 yılda dokuz kez hükümet değişimi olmasına rağmen DYY girişleri açısından oldukça başarılı bir ülkedir⁶⁴.

3.2.2.2. Yatırımları Düzenleyen Liberal Politikalar ve Hukuki Altyapı

1980'lerin ikinci yarısından etkinliğini artıran küreselleşme faktörü, pazar ekonomilerine yönelik liberal politikalarla hız kazandırmıştır. DYY politikaları ve küreselleşme süreci birbirlerinden etkilenecek şekilde ilerlemektedir. Ülkeler ulusal politikalarda uyguladıkları liberalizasyon süreciyle küreselleşmenin itici gücü olan faktörlerden uluslararası üretimin artmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda ticaretin

⁶² DPT, **DYY Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, s.5

⁶³ W. Jun Singh, **Some New Evidence on Determinants of FDI in Developing Countries**, World Bank International Economics Department, International Finance Division, Policy Research Working Paper, No:1531, 1995, s.11-21.

⁶⁴ H. Loewendahl ve E. Ertugal, **Turkey's Performance in Attracting Foreign Direct Investment: Implications of EU Enlargement**, European Network of Economic Policy Research Institute Working Paper, No:8, 2001, s.27. <http://www.enepri.org/Publications/WP008.pdf>

serbestleşmesiyle birlikte iletişim ve ulaşımda meydana gelen teknolojik ilerleme ÇUŞ'ların bölgesel ve küresel bazda üretim planlaması yapmalarına neden olmakta, bu da ülkelerin yabancı yatırım çekme amaçlı olarak daha fazla serbestleşmeye ve düzenlemeye gitmelerine neden olmaktadır. Bu amaçla yabancı firmaların piyasaya girişi ve operasyonları üzerindeki kontrol ve kısıtlamaları en aza indiren politikaları uygulamaya başlamışlardır⁶⁵.

Yabancı yatırım ülkeye geldiği zaman, tabi olacağı muamele, üçlü bir sistem üzerine oturmaktadır⁶⁶. Bu muamelenin birinci ayağı, ev sahibi ülkenin yatırım mevzuatıdır. Nitekim, yabancı yatırımcılar bir ülkeye yatırım yapma kararını verdiği zaman o ülkenin, yani ev sahibi ülkenin ulusal yatırım mevzuatına tabi olacaklarını bilirler. İkinci olarak, yabancı bir yatırımcı ev sahibi ülkeye geldiği zaman devletle ya da devletin kurum ya da kuruluşlarıyla yatırım mukavelesi yapmaktadır. Bu mukavele, yapılacak yatırımın hukuki çerçevesiyle ilgili olarak karşılıklı hakları ve yükümlülükleri tespit eder. Yatırım mukavelesi genellikle üçüncü ayak olan “uluslararası sözleşmeler” ile karıştırılmaktadır. Ulusal yatırım mevzuatı ve yatırım mukavelesinin varlığına rağmen, yatırımların tabi olacağı üçüncü ayak, uluslararası sözleşmelerdir. Zira, bir çok ülke yatırımların karşılıklı olarak korunması ve teşviki konusunda uluslararası sisteme katılmışlar; hiçbir şey yapmamışlarsa bile diğer ülkelerle iki taraflı anlaşmalar yapmışlardır. O halde, yabancı yatırıma sağlanan koruma ve muamele, her şeyden önce, ev sahibi ülkenin ulusal yatırım mevzuatındaki kurallardan bağımsız olarak düşünülemeyecektir. İkinci olarak ev sahibi devletle -o devletin bir kurum ya da kuruluşu olabilir- yabancı yatırımcı arasında yapılan yatırım mukavelesi bu koruma ve muamele bakımından söz konusu olmaktadır. Nihayet bütün bunların yanında yabancı yatırıma sağlanan hukuki koruma ve muamele uluslararası sistemden ayrı olarak düşünülemez. Yatırımcının geldiği ülke ile ev sahibi ülke arasında yatırımların korunması ve teşviki konusunda iki taraflı uluslararası sözleşme yoksa bile, en azından her iki devlet, örneğin 1965 tarihli Washington sözleşmesine ya da 1958 tarihli New

⁶⁵ Rashmi Banga, **Impact Of Government Policies and Investment Agreements on FDI Inflows to Developing Countries**, Indian Council For Research On International Economic Relations, New Delhi, November 2003, s.1.

⁶⁶ Bilgin Tiryakioğlu, **Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Uluslararası Düzenlemeler**, Ekonomik İstikrar Büyüme ve Yabancı Sermaye. TCMB Eğitim Müdürlüğü. Derleyen: Ali Tahran. Ankara:2000 s.167.

York sözleşmesine taraftır. Bu durumda ise, diğer konularda olmasa bile, uyuşmazlık çıktığı zaman tahkim konusunda bu sistemin üçüncü ayağı işlemektedir⁶⁷.

3.2.2.3. Özelleştirme Politikaları

Yabancı sermaye yatırımları ile birlikte özelleştirme de 80'li yılların başından itibaren gittikçe önem kazanmaya başlamış, 90'lı yıllardan itibaren piyasa ekonomisine geçiş sürecindeki geçiş ekonomilerinin (transition economies) geniş kapsamlı özelleştirmelere yönelmesi nedeniyle önemi giderek artmıştır. Özelleştirmede devlet mülkiyetinde bulunan girişimlerin özel mülkiyete devri ile birlikte ekonomide kaynak dağılımının piyasa kurallarına göre uygun olarak gerçekleştirilmesi, bu yolla ekonomik gelişmenin sağlanması ve de sürekli kılınması hedeflenmektedir. Ayrıca özelleştirme ile ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik adımlar atan ülke hükümetleri diğer yandan da önemli ölçüde özelleştirme gelirleri elde edebilmektedir.

Hükümetlerin özelleştirmelerden beklentileri başlıca iki başlık altında toplanabilir⁶⁸.

➤ Temel olarak özelleştirmede, özel sektör firmalarının devlet firmalarından daha iyi yönetildiği ve onlara nazaran uluslararası rekabet gücüne daha fazla sahip oldukları varsayılmaktadır.

➤ Özelleştirme aynı zamanda mali sistemin gelişimini hızlandırmakta, özellikle sermaye piyasalarının oluşumu ve gelişmesini sağlamakta ve ülkenin mali yönden güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Hükümetler özelleştirme kapsamında yeniden yapılanma ve yapısal reform vasıtasıyla etkinliğin artırılması ve ekonomide rekabetin yerleştirilmesini amaçlayan politikalar uygulamaktadırlar. Yapısal reform ise sıklıkla iç piyasaların yeniden düzenlenmesi ve çok sayıda sektörün uluslararası rekabete açılmasını kapsamaktadır.

Özelleştirme ile rekabet teşvik edilmeye çalışılırken, firmaların aynı zamanda mali piyasalardaki rekabet güçleri ile de temas halinde olması amaçlanmaktadır. Yabancı sermayeli firmalar genelde joint-venture (ortak girişim) yoluyla özelleştirilen kamu girişimlerine yatırıma yönelirken, devlet müdahalesinin en az düzeyde olduğu sektörlerde yatırım yapmayı tercih etmektedirler.

⁶⁷ Tiryakioğlu, s. 168.

⁶⁸ Karabalık.

Özelleştirme yoluyla ülkeye yabancı sermaye çekmede çoğunlukla devlet mülkiyetinde olan ve özelleştirilen firmanın hisse senetlerinin yabancı firmalar tarafından satın alınmasına izin verilmesi yöntemi uygulanmaktadır⁶⁹.

Özelleştirme sadece satılan varlıkların yabancılar tarafından devralınması yoluyla DYY girişi sağlamamakta, aynı zamanda yatırımcılara verdiği olumlu mesajlarla DYY girişlerinde kalıcı bir artışa neden olmaktadır. Ancak başarısız özelleştirme politikaları da yatırımcıya olumsuz mesaj vererek DYY üzerinde olumsuz etki yaratır.

3.2.2.4. Ticaret Politikaları

ÇUŞ'ların yer seçimini etkileyen faktörler içerisinde ev sahibi ülkenin uyguladığı ticaret politikaları oldukça önemli rol oynamaktadır. Örneğin ithal ikameci gelişim stratejisi uygulayan Latin Amerika ülkeleri, DYY'yi çekmek ve uygulanan stratejiye olan katkısına maksimize etmek amacıyla DYY'yi imalat sektörüne yönlendirecek birtakım uygulamalarla birlikte uyguladıkları korumacı ticari politikalarla hedeflerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Asya ülkeleri ise tam tersine ihracat odaklı DYY çekmek amacıyla ithalat vergisi muafiyeti gibi birtakım ticareti serbestleştirici düzenlemeler yapmışlardır ve DYY'yi ihracatın itici gücü haline getirmeye çalışmışlardır⁷⁰. Örneğin Çin ve Hong Kong serbest ticareti ve DYY'yi benimseyen politikalar izlemişlerdir. Daha önceki dönemlerde Japonya, 90'lı yılların sonunda Tayvan ve Kore Cumhuriyeti yerel üreticilerin inovasyon ve ihracat kapasitelerini artırabilmek amacıyla ÇUŞ'ların yerel üreticilerle bağlantılarını güçlendirmek için hedef sektörlerle yönlendirici birtakım politikalar uygulamışlardır.

Ayrıca ticari korumacılığın DYY'yi artırdığı dile getirilmektedir. Buna göre dış ticarete konulan engeller ürünün ihracatını zorlaştırdığı için firmalar ihracat yerine o ülkede yatırım yapmayı tercih etmektedir. Bu olgu piyasa arayan yatırımlar için doğrudur. ABD'de 1980'den 1995'e kadar uygulanan ticari korumacı politikalarla karşı sadece daha önceden tecrübe edinmiş firmaların tarife engellerini aşıcı DYY ile tepki verdikleri görülmüştür⁷¹. Özellikle GOÜ temelli ÇUŞ'ların bu tür ticari politikalarla karşılaşmaları durumunda tecrübesizliklerinden dolayı DYY ile yanıt vermedikleri görülmüştür. Geçmiş yıllarda Amerika ve Batı Avrupa ülkelerinin Japon ihracatçılarına

⁶⁹ Karabalık.

⁷⁰ UNCTAD, **World Investment Report 1998**, s.92.

⁷¹ B.A. Blonigen, **Tariff-jumping Antidumping Duties**, NBER Working Paper, No. 7776, July 2000, and Journal of International Economics, 57(1), June 2002, s.31-50.

karşı birçok ticari engel uygulamasıyla Japonların bu ülkelerde üretime başlamaları bu görüşü desteklemektedir. Ancak bugün ÇUŞ'lar genellikle etkinlik arayan yatırımlara yönelmektedir. Ev sahibi ülkenin maliyet avantajlarından ve ölçek ekonomilerinden faydalanarak üretimini rasyonalize etme eğilimindedir. Ayrıca ev sahibi ülkenin ithalata koyduğu kısıtlamaların tarife engellerinden kurtulma amaçlı DYY çekme yerine DYY'yi caydırdığı gözlemlenmiştir. Yatırım ve ara malları ithalatına konulan kısıtlamalar ve engeller ev sahibi ülkedeki yabancı yatırımları yıkıcı etki yaratabilmektedir⁷².

Hizmetler sektörüne yönelik ticari engellerin kaldırılması ihracat rekabetçiliğinin artırılmasını sağlayabilmektedir. Teknolojide meydana gelen değişimler birçok hizmet sektöründe hızla serbestleşmeye gidilmesine neden olmuştur ve ülkeler hizmetler sektörünü DYY girişlerine açmışlardır. Piyasalarda gerçekleştirilen ticari liberalizasyon ÇUŞ'lara yerel, bölgesel ve uluslararası piyasalara daha iyi ulaşabilme imkanı sağlamaktadır. Ayrıca üretim faktörleri ve diğer kaynaklara da kolaylıkla erişim imkanları vermektedir⁷³.

3.2.2.5. Uluslararası Anlaşmalar

Uluslararası yatırım ve ticaret anlaşmaları ulusal DYY politikalarına uluslararası bir boyut getirmektedir. Uluslararası yatırım ve ticaret anlaşmaları da diğer etkenlerle birlikte yabancı sermayeyi çekmede oldukça önemli bir etkindir. Bugün ticaret ve yatırım anlaşmaları iç içe geçmiş durumdadır⁷⁴. Hükümetler uluslararası anlaşmalarla yapılan düzenlemelerle mevcut uygulamaların değişmeyeceğini garanti etmektedir. Uygulamada uluslararası anlaşmalar iki ülke arasında yapılan çifte vergilendirme anlaşmaları gibi ikili anlaşmalar, NAFTA veya ASEAN gibi bölgesel anlaşmalar veya GATS, TRIMS gibi çok taraflı anlaşmalar şeklinde yapılabilmektedir. Bu anlaşmaların yatırımcılara sağladığı faydalar ise yatırımcının ileriye görebilmesi ve kendini güvende hissetmesini sağlaması, daha şeffaf olmaları ve sıkça değişmeyen kararlarla bağlı olmaları olarak sayabiliriz⁷⁵.

Yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmaları metinlerinde genellikle yatırımcı, yatırım, gelirler ve ülke terimlerinin tanımları, milli ve en çok kayırlan ulus

⁷² OECD, **A Policy Framework For Investment: Trade Policy**, The OECD Initiative On Investment For Development, s.3. <http://www.oecd.org/dataoecd/29/23/34843179.pdf>

⁷³ UNCTAD, **World Investment Report 1998**, s. 109.

⁷⁴ YASED, **Yabancı Sermaye Raporu 2003**. <http://www.yased.org.tr/genel/turk/unctad%202003.ppt>

⁷⁵ UNCTAD, **World Investment Report 1998**, s. 117.

muameleleri, kamulaştırma, kayıpların tazmini, transferler, halefiyet, bir taraf ile diğer tarafın yatırımcısı arasındaki uyuşmazlıkların çözümü, akit taraflar arasındaki uyuşmazlıkların çözümü, diğer kuralların uygulanması ve özel taahhütler, anlaşmanın uygulanabilirliği ve yürürlüğe girme, süre, yürürlükten kalkma konuları ile ilgili maddeler yer almaktadır.

Çok taraflı yatırım anlaşmalarında DTÖ ve OECD önemli rol oynamaktadır. OECD'nin MAI'ye kadar yaptığı düzenlemeler gizli yatırım engelleriyle ilgili düzenlemeler, serbest sermaye akışı ve ÇUŞ'lar için genel kılavuzluk gibi görevleri yerine getirmektedir. DTÖ'de çok taraflı anlaşmalara katkıda bulunmuştur⁷⁶. Örneğin TRIMS ve GATS gibi anlaşmalar yabancı yatırımlara ilişkin hükümler içermektedir. Burada bahsedilmesi gereken iki önemli anlaşma Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI)'dir. 95 yılında faaliyete başlayan DTÖ anlaşması kapsamında uluslararası mal ve hizmet ticareti ile ilgili olarak yapılan düzenlemelerin uluslararası yatırımlar içinde yapılması gerekliliği ABD'nin başı çektiği OECD grubu ülkelerinin müzakerelere başlamasına neden olmuştur. Yatırım ortamını liberalleştirmeye yönelik önlemlerin alınması ve uluslararası yatırımların korunması gibi iki temel amaç üzerine kurulu MAI (Multilateral Agreement on Investment- Çok Taraflı Yatırım Anlaşması), iki yıl boyunca müzakere edilmiş ve 97 yılında yayınlanmıştır. MAI'nın amaçları arasında yatırımların korunması amacıyla en çok kayırılan ülke statüsünü ve ulusal muamelelerde ayırım gözetmeyen standartları genişletecektir. Ancak MAI'nın ömrü pek uzun olmamış, toplum tepkileri ve yerel hükümetlerin mutabakatsızlığı nedeniyle 98 yılında gündemden kaldırılmıştır.

3.2.2.6. Vergi Politikaları

Çok Uluslu Şirketler hem ana ülkede hem de yatırım yapılan ülkedeki vergilendirmelerden etkilenmektedirler. Birçok ülke kendi ÇUŞ'larının çifte vergilendirmeye maruz kalmaması için vergileri azaltıcı ya da tümüyle kaldırma yönlü politikalar izlemektedirler⁷⁷. Ayrıca ülkeler aralarında yaptıkları ikili anlaşmalarla ÇUŞ'ların diğer ülkedeki vergilerini azaltma yönelimli politikalar izlemektedirler. Vergi anlaşmaları birçok yönden yatırımları artırabilmektedir. Öncelikle yatırım yapılan ülkede

⁷⁶ Burhan Ormanoğlu, **Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Uyuşmazlıkların Çözümünde Uluslararası Tahkim**, Devlet Bütçe Uzm. Araştırma Raporu, Mart 2004, Ankara, s. 65.

⁷⁷ Bruce A. Bolingen, **Foreign Direct Investment Behavior of Multinational Corporations**, NBER Research Paper, 2006. <http://www.nber.org/reporter/winter06/blonigen.html>

sağlanan karların çifte vergilendirmesini önleyici fonksiyonları vardır. Ayrıca vergiler üzerindeki belirsizlikleri azaltma işlevleri de vardır⁷⁸.

Artan küreselleşmeyle birlikte GOÜ'ler yeni vergi politikaları uygulamaya koyarak ÇUŞ'ların yönetsel, finansal ve ticari faaliyetlerini kendi yetki alanlarından yönetmesini sağlamaya çalışmaktadırlar. Ülkedeki vergi düzeyi, sözelimi kurumlar ve gelir vergisi oranları DYY girişlerini etkileyebilmektedir. Diğer tüm belirleyicilerin birbirine benzer olduğu durumlarda yatırım projesi için yer seçiminde daha düşük kurumlar vergisi oranına sahip ülke daha yüksek olan karşısında bir adım öne geçebilmektedir. Aynı şekilde istihdam üzerindeki vergi yükü de önemli bir faktördür. Bölgesel merkezlerin yer seçiminde veya ev sahibi ülkede istihdamın üzerinde önemli etkide bulunabilmektedir. Bunlardan dolayı GOÜ'ler düşük kurumlar vergisi oranları, ülkede yerleşik olmayan çalışanların gelir vergisinden muaf tutulması veya holdinglere daha düşük vergi oranlarının uygulanması gibi vergi politikalarıyla daha fazla DYY çekmeye çalışmaktadırlar⁷⁹.

3.3. YATIRIMLARI KOLAYLAŞTIRICI VE TEŞVİK EDİCİ FAKTÖRLER

Bahsedilen politik ve ekonomik ortamla ilgili faktörler ile yabancı yatırımcılar için ön şart olan liberal ve açık bir piyasa ekonomisinin, rekabet kurları dahilinde işleyen piyasaların, ekonomik ve politik açıdan istikrarlı bir ortamın, uygun ve eşitlikçi bir mevzuat yapısının sağlanmasının önemi vurgulamaktadır.

Yatırımları kolaylaştırıcı ve teşvik edici faktörler ise daha çok ikinci planda olup, yatırımların ülkeye çekilmesi yada hızlandırılması ve aynı zamanda mevcut yatırımların kalıcılığının sağlanmasını etkileyen unsurlardan oluşmaktadır.

3.3.1. Yatırım Promosyonu Faaliyetleri

Ülkenin yatırımcılar gözünde olumsuz bir imaja sahip olması nedeniyle yatırım çekmek isteyen ülkeler ekonomik ve kurumsal çerçeveyi iyileştirmelerine rağmen DYY çekmekte sıkıntı çekebilirler. Bu durum İrlanda ve Kanada gibi bugün

⁷⁸ Ronald B. Davies, **Tax Treaties, Renegotiations and FDI**, University of Oregon Economics Department Working Paper, April 2003, s. 3. http://economics.uoregon.edu/papers/UO-2003-14_Davies_Tax_treaties.pdf

⁷⁹ Jack M. Mintz, **The Changing Structure Of Tax Policies For FDI In Developing Countries**, International Studies Program Public Finance Conference , s.1-2. <http://isp-aysps.gsu.edu/academics/conferences/conf2004/Mintz.pdf>

büyük DYY stokuna sahip ülkelerde de yaşanmıştır. Bu amaçla ülkeler tarafından yatırımcılar üzerindeki imajını düzeltmek, ülkedeki uygun koşul ve olanakları yatırımcıya tanıtmak ve yatırımcıları bilgilendirmek amacıyla geniş çaplı reklam kampanyaları ve lobi faaliyetleri yürütülür. Bu tarz bilgilendirme çalışmaları özellikle kısıtlı kaynakları ile değişik coğrafyalardaki yatırım fırsatlarını izleyemeyen küçük ve orta ölçekli işletmelerin ilgisini çekmek için gerekli olmaktadır⁸⁰.

Yatırım promosyon faaliyetlerinin temel hedefi ülkedeki yabancı yatırımların belirlenen hedeflere göre artırılmasıdır. Yatırım promosyonu faaliyetleri kendi arasında dört bölüme ayrılmaktadır. Bunlar;

- **Strateji ve organizasyon** (ulusal politika oluşturma, amaçları belirleme, yatırım promosyonun yapısı, rekabetçi pozisyon alma, sektör hedefleme stratejisi)
- **Yatırımları yönlendirme** (pazarlama, firma hedeflemesi).
- **Yatırım kolaylaştırma** (izin ve onay süreçlerinin kısaltılması ve basitleştirilmesi)
- **Yatırım hizmetleri** (yatırım sonrası hizmetler, yatırımcıları izleme ve değerlendirme)⁸¹.

İlk olarak önemli olan hangi tip yapılanmanın yatırım promosyonunu etkili kılacağıdır. Yatırım promosyonlarının yapısı ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Burada belirleyici olan ülkenin büyüklüğü, bölgesel ajansların büyüklüğü ve yatırım çekme amacı gibi faktörlerdir. Bulgaristan ve Danimarka gibi küçük ülkelerde ve İngiltere ve Tayland gibi büyük ülkelerde ulusal yatırım promosyon ajansları bulunmaktadır. Amerika'da ise eyaletlerin ekonomik ağırlığından dolayı ulusal bazda yatırım promosyon ajansı bulunmamaktadır⁸². Merkezi, özerk ve basitleştirilmiş bir ajans ya da büronun politika yapma ve uygulamada başarı şansı daha fazladır.

Ev sahibi ülkelerin eğer varsa ekonomik kalkınma planlarıyla uyumlu katma değer yaratıcı, ülkedeki sermaye birikimini artırıcı özellikte yatırımları çekme isteği,

⁸⁰ Alper Ahmet Oğuz, **Yatırım Yeri Faktörünün Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi ve Bir Yatırım Yeri Olarak Türkiye'nin Analizi**, Hazine Müsteşarlığı, Ankara, 2004, s.74.

⁸¹ Henry Loewendahl, **A Framework For FDI Promotion**, UNCTAD Transnational Corporations, Vol. 10, No.1, April 2001, s. 3.

⁸² Loewendahl, **A Framework For FDI Promotion**, s.7.

lkeleri her yatırıma çekme isteği yerine sektör ve firma bazında seçim yaparak hedefe yönelik promosyon faaliyetleri başlatmaya yöneltmiştir. Burada amaç DYY stokunun yanında yatırım kalitesinin de artırılmasıdır. Bunu yapabilmek için oldukça kapsamlı faaliyet planlaması ve büyük ölçekli finansman gereklidir. Bu tip faaliyetlerde pazarlama tekniklerinden yararlanılmaktadır. Bu amaçla, gazeteler, dergilere, televizyonlara ilan verme, internet siteleri kurma, konferanslarda cd veya broşür dağıtma yatırım fuarlarına ve konferanslarına katılma gibi faaliyetler gerçekleştirilmektedir.

İkinci bir husus, yatırımları kolaylaştırma çalışmalarıdır. Burada temel hedef, izin, onay süreçlerinin kısaltılması veya kaldırılması ve mevzuatın basitleştirilerek devletin yatırım ortamına müdahalesi en aza indirilmesidir. Böylece hem zamandan tasarruf edilmiş olur, hem de firmanın başlangıç maliyetleri avantajı olur.

Son olarak artık günümüzde sadece yatırımcıyı ülkeye çekmek değil, varolan yatırımcıları da rekabetçi ortamda kaırmamayı amaçlayan yatırım sonrası hizmetlerini devreye sokmaya itmiştir. Burada iki temel neden vardır. İlk olarak yavru şirketler tarafından ülkedeki kazançların yeniden yatırıma yönlendirilmesinin öneminin kavranmış olmasıdır. İkinci olarak ise ülkedeki yatırım ortamının çekiciliğinin kanıtlamanın en iyi yolunun mutlu yatırımcılar olduğunun kavranmasıdır. Tüm bu gelişmeler sonucunda yatırım promosyonu ajansları kurulmuştur. UNCTAD araştırmalarına göre yatırım promosyon ajansları artan bir şekilde hizmetler sektörüne yönelmektedirler. Bilgisayar hizmetleri, turizm ve ağrı merkezleri bu bakımdan en çok gelişme gösteren alanlardır⁸³.

Ancak şunu belirtmek gerekir ki yatırım promosyon faaliyetleri tek başına bir belirleyici olmaktan ziyade destekleyici bir faktördür. Eğer ülkede temel ekonomik değişkenler sağlıklı değilse, ekonomik politik istikrar sağlanamamışsa ya da pazar büyüklüğü, kalifiye iş gücü ve diğer belirleyici özellikler mevcut değilse yatırım promosyonunun tek başına bir şeyler kazandırabilmesini beklemek hayalcilik olacaktır. Diğer değişkenleri ikame eden değil, onları tamamlayan bir faktör olarak görmek gerekir. Ayrıca yatırım promosyon faaliyetlerinin daha etkili olabilmesi için, bilgi asimetritlerinin üstesinden gelinmesi, hkmetlerden bağımsız olarak çalışabilmesi, ev

⁸³ UNCTAD ,**What Services Do IPAs Target**, Investment Brief, No.1, 2004, s.1.

sahibi ülkenin bir ürün olarak farklılaştırılması yoluyla hedeflenen aktiviteler için uygun yer olduğu mesajının doğru verilmesi gereklidir⁸⁴.

3.3.2. Yatırım Teşvikleri

Yatırım ortamlarının yatırımcıya sağladığı avantajların benzer olmasından dolayı ülkeler arasında yatırımcıyı çekme konusundaki rekabetten kaynaklanan ve yatırımcıya sağlanan teşviklerdir. Özellikle birbirine yakın coğrafyalarda yoğunluk kazanmaktadır. ÇUŞ'ların belli bir bölgede ya da bölgesel bir oluşumun içerisinde yatırım kararı alması durumunda yatırım yeri seçiminde ülkelerin sundukları yatırım teşvikleri belirleyici rol oynamaktadır⁸⁵.

Temel olarak teşvikler; finansal teşvikler (ulusal, bölgesel, yerel hibe, selektif krediler ve sermaye katılımı), mali teşvikler (kurumlar vergisi indirimi, yatırım indirimi, gümrük vergisi istisnaları, vergi ertelemeleri), piyasada sağlanan ayrıcalıklar (monopol hakkı, ithal ikameci politikalar, piyasayı yeni girişleri zorlaştırma), AR-GE gibi özel amaçlara yönelik sağlanan kolaylıklar olarak sıralanabilir. Son dönemlerde teşvikler hem finansal değer olarak hem de uygulanma sıklığı açısından büyük artışlar sergilemiştir.

Ancak teşviklerin bazı olumsuzlukları da ortaya çıkabilir. İlk olarak piyasa çarpıklıkları yaratıp yaratmadıklarını söyleyebiliriz. Eğer yerel firmalar ile sübvans edilen yabancı yatırımcı bir şekilde farklılaşmazsa piyasadaki rekabet yapısı bozulabilir ve bu durum yerel firmaların zarar görmesine neden olabilir. İkincisi ise verilen teşviklerin getirilerini karşılayıp karşılamadığıdır. Teşviklerin yabancı yatırım yoluyla büyüme, istihdam ve vergi gelirlerine yaptığı etkiyi hesaplamak oldukça zordur. Son olarak yatırım teşviklerinin temel ekonomik belirleyicilerden daha baskın olarak DYY girişi sağladığı ülkelerde yatırımcı göreceli olarak daha serbesttir. Eğer teşvikler piyasanın konumsal dezavantajından kaynaklanan dengesizlikleri telafi için veriliyorsa teşvike bağlı yatırımlar bunların azaltılması veya kaldırılması halinde veya yatırımcıya diğer uygun yatırım yerlerinde daha iyi teşvikler sunulması durumunda kaçabilecektir⁸⁶.

⁸⁴ Loewendahl, *A Framework For FDI Promotion*, s. 2.

⁸⁵ UNCTAD, *World Investment Report 2003: "FDI Policies for Development: National and International Perspectives"*, United Nations, New York and Geneva, s.123-127.

⁸⁶ UNCTAD, *World Investment Report 2003*, s.123-127.

Yapılan çalışmalarda ihracat odaklı yatırımlar; vergi ertelemeleri ve gümrük vergisi ertelemelerine, piyasaya yönelik yatırımlar ise piyasayı korumaya yönelik tedbirlere daha çok öncelik vermektedir. Ayrıca değinilmesi gereken bir diğer nokta da yatırımcıya sağlanan vergi vb. teşvikler; DYY çekmede doğal kaynaklar, geniş bir iç piyasanın varlığı, iyi altyapı imkanları gibi faktörlerin yerini tutmamaktadır. Ancak sağlanan teşvikler geniş anlamda uygulanan yatırım çekme programlarının bir parçası olduğunda ve çarpıklık yaratmayacak şekilde kullanıldıklarında yardımcı bir politika aracı olarak oldukça faydalı olabileceklerdir. Örneğin finansal teşvikler yatırımın başlangıç maliyetlerini düşüreceğinden ve DYY projesinin varolan risklerini azaltacağından yatırım kararı aşamasında belirleyici olabilmektedir⁸⁷.

1989'da yapılan ve 30 ÇUŞ, 74 proje ve 4 sektörü kapsayan (otomotiv, bilgisayar, işlenmiş gıda ve petrokimya) bir araştırmada yatırım teşviklerinin zaten çekici olan bir yatırım yerini daha da çekici kıldığını, bunun dışında belirleyiciliği olmadığı; yatırım kararının daha çok uzun dönemli stratejik ve ekonomik değerlendirmeler (girdiler, üretim maliyetleri ve pazar) bazında alındığının altı çizilmektedir⁸⁸. Ancak belli yatırım türlerinde teşviklerin belirliliğinin artabileceğini söyleyebiliriz. İhracat odaklı, işgücü yoğun ve mobilitesi yüksek yatırımlar için teşvik tedbirlerinin daha fazla önemli olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle yüksek teknoloji sektöründe rekabetin çok yüksek olduğu gözlemlenmekte, ülkeler bu alanda çalışan dev şirketlerle, aşırı cömert ve göz kamaştırıcı teşvik paketleriyle pazarlığa girişmektedir⁸⁹.

3.3.3. İhracat İşleme Bölgeleri

İhracat İşleme Bölgeleri (Export Processing Zones-EPZs) bir ülkenin siyasi sınırları içerisinde bulunmakla birlikte, gümrük uygulamaları gibi yasal kısıtlamalardan muaf alanlardır. İhracat odaklı DYY'leri çekmek için kullanılan oldukça yaygın bir politika aracı konumundadır⁹⁰. İhracat rekabetçiliğinde son 20 yıldır kazananlar hep

⁸⁷ Bloström, s.7.

⁸⁸ UNCTAD, **World Investment Report 1998**, s.103.

⁸⁹ Kovancılar, s.158.

⁹⁰ UNCTAD, **FDI in Services :A Growing Bussiness for EPZ's**, Investment Brief No:2, 2004, s.1.

EPZ'ler olmuştur. GOÜ'lerin ihracata yönelik kalkınma politikalarının gerçekleşmesinde yaptığı katkılar, diğer birçok GOÜ'nün bu tip bölgeler oluşturmaya öncülük etmiştir⁹¹.

EPZ konsepti çeşitli varyasyonlara sahiptir. Bunların başlıcaları, serbest ticaret bölgeleri, vergiden muaf bölgeler, özel ekonomik bölgeler olarak sıralanabilir. Bazen değişiklikler göstermesine rağmen çoğu bölgelerde ihracat odaklı üretim yapılmaktadır. Üretim aşamaları genelde düşük nitelikli ve göreceli olarak basit teknoloji içeren ev eşyaları ve ayakkabı endüstrisi, elektronik gereçlerin üretim bandı gibi üretim faaliyetleri yaygındır.

Son yapılan araştırmalar bu tip üretim faaliyetlerinin yanı sıra hizmetler sektöründe de birçok hizmetin artık bu bölgelerden yapıldığını göstermektedir. Rakamsal veriler de artık birçok hizmetin bu bölgelerden verilmeye başlandığını ortaya koymaktadır. Çağrı merkezi hizmetleri, ticari hizmetler, veri giriş hizmetleri, mühendislik hizmetleri, finansal hizmetler, medikal hizmetler bunlar arasında önde gelenleridir. Birçok hizmetler sektörü ağırlıklı özel ticaret bölgelerinin GOÜ'lerde bulunması bize EPZ'lerin GOÜ'lerin DYY çekmede öncelikli stratejilerinden birisi olduğunu göstermektedir.

GOÜ'lere gelen yabancı sermayenin önemli bir kısmı bu serbest bölgelere gitmektedir. GÜ kaynaklı ÇUŞ'ların serbest bölgelere gösterdiği ilginin yanı sıra Meksika ve Çin gibi ülkeler gerek ihracatla döviz geliri elde etme gerekse istihdam artışı yönünden oldukça iyi sonuçlar almışlardır. Dünya çapındaki serbest bölgelerde istihdam üç milyonu aşmıştır. GOÜ'lere yönelik DYY akışı gibi serbest bölgelerdeki istihdam da belli bölgelerde yoğunlaşmıştır. Latin Amerika ve Karayipler dünya genelinde toplam GOÜ serbest bölge çalışanlarının %48'ini istihdam etmekteyken, Asya (özellikle Çin) %42'sini istihdam etmektedir⁹².

Bu tip bölgelere sahip ülkeler yüksek kaliteli telekom altyapısı, düzenli ve güçlü enerji ile gelişmiş teknoloji destekli altyapı imkanları sunmakta, bu yönde tanıtım faaliyetleri gerçekleştirerek DYY çekmeye çalışmaktadırlar. Sağlanan diğer teşvikler, ithalat vergilerinden ve de satış vergilerinden %100 muafiyet, kazançların tamamen transfer edilebilmesi olarak sıralandırılabilir.

⁹¹ Lütü Öztürk, **Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış**, Akdeniz İİBF Dergisi, 2004, s.112.

⁹² K. Kusago ve Z. Tzannatos, **Export Processing Zones: A Review in Need of Update**, World Bank Social Protection Discussion Paper Series, No: SP 9802, 1998, s.2.

Hizmet ihracında en başarılı ülke örneklerinden birisi olan Hindistan'da birçok DYY, hizmet ihracının gerçekleştiği teknoloji parklarında yer almaktadır. 2003 yılı itibarıyla, 7000 birimiyle toplam 39 teknoloji parkı yer almakta ve ülkenin yazılım ihracatının %80'i buradan gerçekleştirilmektedir. Bu bölgeler yatırımcılara modern bilgisayar sistemleri ve iletişim teknolojileri sağlamalarının yanı sıra, %100 yabancı sahipliğine izin, 5 yıl vergi tatili, ithalat vergilerinden muafiyet gibi teşvikler de sağlamaktadır⁹³.

Orta gelirli ülkeler grubunda yer alan Kore Cumhuriyeti de bu alanda fırsatlar görmekte ve bu doğrultuda stratejiler geliştirmektedir. 2002 yılında hükümet 3 tane serbest bölgenin açılmasına karar vermiştir. Incheon Havaalanı, Busan ve Gwangyang Limanları yakınlarındaki bu bölgeleri Doğu Asya'nın iş ve lojistik anlamda merkez bölgelerden biri yapmaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

Burada üzerinde durulması gereken husus bu tip teşviklerin her zaman başarılı olamayabileceğidir. Yapılması gereken, bu bölgelerle yerel üreticiler arasındaki entegrasyon ve işbirliğinin artırılmasıdır. Ayrıca teşviklerin aşırıya gitmesi durumunda yerel firmalar bu durumdan zarar görebileceklerdir.

Bu tip bölgeler ihracatı artırımlarının yanı sıra, teknik ve yönetim becerilerini geliştirdiklerinden, eğer yayılma etkisi görülürse iç piyasada da becerilerin ve verimliliğin artışına neden olabilirler.

3.3.4. İdari Engeller

Yatırım ortamını oluşturan oldukça önemli boyutlardan biri de yatırımcıların devlet ile olan ilişkilerinin düzenlendiği bürokrasi boyutudur. Gerek yerli ve de gerekse yabancı yatırımcılar açısından, devlet ile olan ilişkilerin ve mevzuatın getirdiği yükümlülüklerin açık, anlaşılır, şeffaf, istikrarlı olması gerekir. Yoğun bürokrasi, yatırım ortamını yerli yatırımcılar kadar tanımayan, yerel kanun, kural ve uygulamalara yabancı olan yatırımcılar açısından büyük engel teşkil etmektedir. Bir diğer unsur da şeffaf olmayan uygulamaların yarattığı yolsuzluklardır.

İstikrarlı ve idari engellerden arındırılmış bir yatırım ortamı öncelikle idari uygulamaların başarısına bağlıdır. İdari kademeler liberal yatırım ve ticaret politikaları

⁹³ UNCTAD, "FDI in Services: A Growing Business for EPZ's", s. 2.

oluşturma anlayışına bağlı olmalıdırlar. Bürokrasi ise kanunları ve alınan kararları etkinlikle uygulama yeteneğine sahip olmalıdır.

İdari engellerden arındırma yanında ikinci olarak yatırım ortamını düzenleyen hukuki çerçevenin istikralı ve şeffaf olması gerekir. İstikrardan kast edilen yatırım ortamını düzenleyen kanunların değişme sıklığıdır. Kanunlar sık sık değişmese bile hükümetler bu yasa ve kanunların etrafında dolanmamalıdır⁹⁴. Sık sık değişen kanunlar yatırımlar hakkında yapılan hesap ve yatırım planını bozabilir. İkinci olarak adli sistemin taşıdığı önemden bahsetmek gerekir. Adli sistemin kanunları etkili, dürüst ve açık bir şekilde uygulama yeteneği olmalıdır. Ayrıca yatırım ortamına ilişkin alınacak keyfi kararlar ve yapılacak müdahaleler de yatırımları caydırıcı rol oynayabilirler.

Burada yatırım ortamının kalitesine ilişkin çok önemli bir kavram olan yolsuzluk (corruption) kavramı ortaya çıkmaktadır. Yapılan çalışmalarda yatırım yapılan ülkelerdeki yolsuzlukların artmasının vergi oranı artışına benzer bir etki yaptığı görölmüştür.

Yolsuzluk seviyesi yüksek, liberal ticari ve finansal sisteme sahip olmayan, kötü yönetim kalitesine sahip ülkelerde idari engellerden kaynaklanan maliyetler daha fazladır, bu nedenle daha az DYY girişine neden olmaktadır.

Bir ülkede kaliteli ve etkin bir bürokrasi, bürokratik engellerden ve yolsuzluklardan arındırılmış bir yatırım ortamı, etkin bir hukuk sistemi, istikrarlı ve değişmeyen kanuni çerçevelerin bulunması yatırım maliyetlerini düşürmekte ve yatırımcıya kolaylıklar ve avantajlar sağlamakta sonuçta gelen DYY'ler arttırılabilmektedir.

⁹⁴ Erdoğan Alkin, **Büyüme- İstikrar- Yabancı Sermaye İlişkisi**, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, TCMB Eğitim Müdürlüğü, Derleyen: Ali Tahrán. Ankara, şubat 2001, s.15.

4. BÖLÜM

DÜNYADA DOLAYSIZ YABANCI YATIRIMLARIN GELİŞİMİ VE BÖLGESEL ANALİZİ

4.1. DÜNYADA DOLAYSIZ YABANCI YATIRIMLARIN GELİŞİMİ

Dünya genelinde yatırım ortamına ilişkin koşullarda ortaya çıkan olumlu gelişmeler⁹⁵, sınır ötesi gerçekleşen firma satın alımları, devirleri veya birleşmeleri, uygulanan özelleştirme çalışmalarında yabancıların tercih edilmesi, küreselleşme sürecinin getirdiği mal ve hizmet akımlarında serbestleşme, yeni pazar arayışlarının hızlanması ve de uzun süreli sabit yatırım amacıyla gelen sermayenin hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere sağladığı faydaların anlaşılması nedeniyle uluslararası yatırım hacmi giderek artmaktadır. Bölgesel entegrasyonlar da yabancı yatırım akımlarındaki artışı destekleyen diğer bir faktör olmaktadır⁹⁶.

DYY hareketlerinin genellikle GÜ'lerin kendi aralarında gerçekleştiği görülmektedir. Yabancı yatırımcılar pazarın geniş, tüketiciye ulaşımın kolay ve tüketicilerin satın alım gücünün nispeten yüksek olduğu, yüksek tüketim potansiyeline sahip pazarlara öncelik vermektedirler. Çoğunlukla tercih edilen DYY türünün şirket satınalım ve birleşmeleri olduğu görülmektedir. Bu yolla aynı zamanda hazır bir pazar payı, dağıtım kanalı ve marka da elde edilmesi nedeniyle yeni bir yatırıma başlamak şirket birleşme ve satın alımlarına nazaran daha az tercih edilmektedir⁹⁷.

1980'li yıllara kadar genellikle sermaye ihraç eden GÜ'ler arasında gerçekleşen dolaysız yabancı sermaye yatırımlarından 90'lı yıllarda GOÜ'ler de önemli oranda pay almaya başlamışlardır. Bu değişimde 80'li yıllarda yaşanan borç krizine bağlı olarak gelişmekte olan ülkelerin borçlarını ödeyemez duruma düşmelerinin ve bu nedenle de yabancı sermayeyi ülkelere çekmek için çeşitli önlemler almaamalarının

⁹⁵ Burada bahsedilmesi gereken etkenleri iletişim ve ulaşım maliyetlerinde meydana gelen düşüşler, maliyetleri düşürücü ve verimliliği artırıcı teşvikler, ürün fazlalaştırma ve ihracat pazarlarını çeşitlendirme ve genişletme eğilimleri olarak sıralayabiliriz

⁹⁶ Collins, s. 48.

⁹⁷ Demircan, s.13.

payı olduğu tahmin edilmektedir⁹⁸. İhracat kredileri ve kalkınma kredileri gibi diğer sermaye hareketleri de GOÜ'lerin gelişim sürecinde oldukça önemli bir rol oynamasına rağmen son yıllarda kalkınma kredilerinin payı DYY lehine bir hareket göstermektedir. Ayrıca sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma için DYY'ler en önemli kaynak olarak gösterilmektedir. 1990-1998 döneminde GOÜ'lere yönelik yabancı yatırım akımları altı kattan fazla artmıştır.

Tablo 5

Seçilen yıllar itibariyle DYY Rakamları (milyar \$)

	<u>Buğünkü Fiyatlarla Değer</u>				<u>Yıllık Değişim (%)</u>						
	1982	1990	2003	2004	86-90	91-95	96-2000	2001	2002	2003	2004
DYY Girişleri	59	208	633	648	22,8	21,2	39,7	-40,9	-13,3	-11,7	2,5
DYY Çıkışları	27	239	617	730	25,4	16,4	36,3	-40	-12,3	-5,4	18,4
Toplam DYY Stoku (Giriş)	628	1769	7987	8902	16,9	9,5	17,3	7,1	8,2	19,1	18,5
Toplam DYY Stoku (Çıkış)	601	1785	8731	9732	18	9,1	17,4	6,8	11	19,8	11,5

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 2005: "TNCs and The Internalization of R&D", s. 3.

Dünya DYY stoğunun Dünya GSYİH'na oranı 1980'li yıllarda %5 dolayında iken bu oran 1999 yılında %16'ya yükselmiştir. 2003 yılı itibariyle Dünya Doğrudan Yabancı Sermaye Stoku 1980 yılından beri on kattan fazla artarak 8,7 trilyon \$'a ulaşmıştır (Tablo 5). Bu stok, yaklaşık 780.000 yabancı bağlı şirketi kontrol eden 64.000 ulus-aşırı şirket tarafından yapılan uluslararası üretime temel oluşturmaktadır. 2002 yılında yabancı yatırımlar 98 yılından beri en düşük seviyesine gerilemiştir. 195 ülkeden 108'inde DYY girişlerinde düşüş gözlenmiştir. Yine aynı şekilde 2003 yılında toplam DYY girişleri 633 milyar dolara gerilemiştir. GÜ'lere giden DYY'ler de 2002'ye nazaran %25'lik bir düşüş gözlenmiştir. Bu düşüşün makroekonomik, mikroekonomik ve kurumsal nedenlerini şöyle sıralayabiliriz⁹⁹:

Makroekonomik Nedenler

- Büyük ekonomilerde görülen deflasyonist eğilimler

⁹⁸ Demircan, s. 21.

⁹⁹ UNCTAD, World Investment Report 2003, s. 15-19.

- Yavaşlayan ekonomik büyüme oranları
- Borsalarda görülen düşüşler.

Mikroekonomik Nedenler

➤ Şirket karlarında görülen azalmalar. ÇUŞ karlarının 2001 ve 2002 yılında azalması DYY finansman imkanlarının da azalmasına neden olmuş ve yeniden yatırım oranları da düşmüştür¹⁰⁰. Şirket karları 2000 yılında %6,3 iken 2001 yılında %4,8'e gerilemiştir.

➤ Havayolu ve turizm şirketlerinin doğrudan bir şekilde uluslararası istikrasız yapıdan etkilenmeleri

➤ DYY'nin en büyük tetikleyicisi olan şirket birleşme ve satın alımlarının büyük düşüş göstermesi. Dünyadaki birleşme ve satın almaların toplam değeri 2000 yılında 3.5 trilyon dolardan % 70 oranında bir azalışla 2002 yılında 1.1 trilyon dolara gerilemiştir. İşlem sayısı bazında da yaklaşık yüzde 50 oranında bir azalma gerçekleşmiştir.

➤ Şirketlerin yüksek borç yükü. Bilhassa 90'lı yıllar sonunda yatırımların merkezinde olan "yeni ekonomi" hizmet sektörünün ağır borç yükü altında olması ve şirket devralmalarından çok birleşme yoluna girmeleri. Şirket içi borçların geri ödemeleri birçok ülkede özellikle ABD'de DYY'lerin azalmasında en önemli etkenlerden biri olmuştur.

Kurumsal ve Politik Nedenler

- Özelleştirilmelerin hızının kesilmesi
- Uluslararası politik çevre ve güvenlik ile ilgili kaygıların dile getirilmesi uluslararası belirsizliğin giderek artmasına yol açmıştır.

Bu yaşanan düşüşün sektörel etkileri incelendiğinde, en çok imalat sanayi ve hizmetler sektöründe düşüşler yaşandığını görülmektedir. Sağlık ve sosyal hizmetler gibi endüstrilerde önemli bir değişiklik gözlemlenmemiş, madencilik ve petrol endüstrilerinde genel eğilimin tersine artışlar gerçekleşmiştir.

¹⁰⁰ UNCTAD, **World Investment Report 2003**, s. 17.

2003 yılında gelişmiş ülkelerin aksine GOÜ'lere giden DYY stokunun arttığı görülmektedir. 2003'te GOÜ'lere yönelik DYY girişleri %9 artarak 172 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak tüm gelişmekte olan ekonomilerde bu artış görülmemiş, Afrika, Asya ve Pasifik bölgesinde artışlar yaşanmış, Latin Amerika ve Karayiplerin ise devam eden düşüş trendine uyduğu gözlenmiştir. 2004 yılında da GOÜ'lere yönelik DYY girişi %40 artarak 233 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Aynı yıl GOÜ'lerin dünya DYY girişlerinden aldıkları pay, 97 yılından beri en yüksek seviyesine ulaşarak %36 olmuştur¹⁰¹. Yatırım girişlerinden en büyük payı alan beş ülke Çin, Hong Kong, Brezilya, Meksika ve Singapur toplam girişlerin %60'ını çekmeyi başarmışlardır.

2004 yılının ilk altı beklentiler verilere dayanarak olumlu yönde gelişmiş, 2003 yılının ilk 6 ayıyla karşılaştırılacak olursa, şirket satın alımları ve birleşmelerde %3'lük bir artış görülmüştür. Bununla birlikte ekonomik ortamda görülen diğer olumlu gelişmeler ki bunlar; görülen yüksek büyüme oranları, şirket ortaklıklarının karlarının artışı, hisse değerlerinin daha yüksek seviyeler gelişi ile 2004 yılında FDI akımlarının bir iyileşme dönemine girdiğini göstermektedir¹⁰². Bu iyileşmede FDI akımlarının azalmasının tersine ülkelerin daha fazla yatırım çekmek amacıyla DYY politikalarını daha da liberalleştirmeleri de oldukça önemli rol oynamıştır. 2003 yılında DYY'ye ilişkin kanun ve düzenlemelerde gerçekleşen değişikliklerin 220 tanesi ülkelerin DYY politikalarını daha da liberalleştirme yönündeki düzenlemeleridir¹⁰³. Ülkeler giderek artan oranda teşvikler vermekte ve sektör hedeflemesi yapmaktadırlar. Afrika'da %40, Asya ve Pasifik Bölgesi'nde %61, Orta ve Doğu Avrupa'da %50 oranında ülkeler DYY rejimlerini daha da liberalleştirmişlerdir. 2004 yılında yaşanan artışta Asya'da Çin ve Hindistan, Avrupa'da ise Polonya öne çıkan ülkelerdir. Çek Cumhuriyeti, Hong Kong(Çin), İrlanda gibi oldukça başarılı DYY politikalarına sahip ülkeler 2000'lerin başından beri dünya genelinde yaşanan düşüşe rağmen DYY çekmedeki başarılı performanslarını sürdürebilmişlerdir. GOÜ'lerde yeni yatırımlar öne çıkarken, tüm dünya genelinde şirket birleşme ve satın alımları öne çıkmaktadır. Küresel DYY girişleri 2004'te bir önceki yıla göre %2 artarak 648 milyar dolara ulaşmıştır. Üç yıllık sürekli düşüşten sonra 80'li yıllardan sonra DYY'nin anahtar faktörü olan şirket birleşme ve satın alımları tekrar yükseliş trendine girmiştir. Yeni yatırımlarda üç yıllık artan trendini

¹⁰¹ UNCTAD, **World Investment Report 2005**, s.7.

¹⁰² UNCTAD, **World Investment Repeort 2004: The Shift Toward Services**, United Nations, New York and Genava, s.17.

¹⁰³ UNCTAD, **World Investment Report 2004**, s.17.

devam ettirmiştir¹⁰⁴. 2004-2007 dönemine ait beklentilerde ise DYY hacminde bir iyileşme beklenmektedir. Dünya GSMH'nın büyümesi, sermaye ihracatçısı konumundaki ülkelerde göreceli düşük faiz oranları, yerel yatırımların ve çıktı miktarının artışı bu beklentilerin göstergeleri olarak sayılabilir¹⁰⁵. Dünya GSMH'nın büyümesiyle dünya genelinde DYY hacminin artması arasında yakın ve pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur. Olaya arz yönlü bakacak olursak, şirketlerin uygun yatırıma yönlenebilir fonlara sahip olabilmesi ya kar oranlarının iyi oluşu ya da uygun koşullarda borçlanabilmelerine bağlıdır. Talep yönünde ise, denizaşırı piyasalardaki büyüme eğilimleri ÇUŞ'ların sürekli yeni pazarlara girmesine öncülük etmekte, durgun piyasalar ise yatırımlara ket vurmaktadır¹⁰⁶.

DYY çıkışları da 2004 yılında %18 artış göstererek 730 milyar dolar olmuştur. Bu miktarın 637 milyar doları GÜ kaynaklıdır. GÜ'ler DYY yoluyla net sermaye ihracatçısı konumundadırlar. Bu sermaye çıkışları GOÜ'lere yönelik girişleri 260 milyar dolar civarında artırarak genişlemesini sağlamıştır. Avrupa'dan DYY çıkışları %25 azalırken, ABD kaynaklı DYY çıkışları %90 oranında artış göstermiştir. Kanada ve İsviçre'de dışarı çıkan sermaye sırasıyla %121 ve %67 oranında artış göstermiştir. Aynı şekilde GOÜ'lerden çıkan sermaye de artış göstermiştir. Toplam sermaye çıkışı stoku 1 trilyon doların üzerine çıkmıştır. Bu dünya toplam stoğunun %11'i düzeyindedir¹⁰⁷.

2004 yılında yaşanan iyileşmenin makro, mikro ve kurumsal bazda birçok nedeni vardır. Bu nedenleri incelersek;

Makroekonomik nedenler

- 2002, 2003'te sürekli yükselen ve son olarak 2004'te %5,1 ile en yüksek seviyeye ulaşan küresel büyüme oranı. Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki yüksek oranlı büyüme yakalayan GOÜ'lere geniş çapta DYY girişi yaşanmıştır. Aynı şekilde yüksek büyüme oranları gösteren GÜ'lerde de benzer gelişme gözlenmiştir.

- Doların yaşadığı değer kaybı. Özellikle ABD ve parasını Amerikan dolarına sabitleyen Çin gibi ülkelerde yatırımın maliyeti azalmıştır. Bu ABD'de 80'li

¹⁰⁴ UNCTAD, *World Investment Report 2005*, s.3.

¹⁰⁵ UNCTAD, *Prospects for Foreign Direct Investment and the Strategies of Transnational Corporations*, United Nations, New York and Geneva, 2004, s.3.

¹⁰⁶ UNCTAD, *Prospects for...*, s.5.

¹⁰⁷ UNCTAD, *World Investment Report 2005*, s.8.

yıllarda doların değer kaybı sırasında görülmüş bir gelişmedir. Ayrıca dolarda yaşanan değer kaybı bu ülkelerde yeralan işletmelerin fiyat rekabetinde avantajlı konuma getirmiş ve etkinlik arayan DYY çekmede önemli rol oynamıştır. Doların değer kaybı ihracat patlamasına neden olmuş, bu da DYY'leri uyarmış ve girişleri hızlandırmıştır.

- 2004'te ülke riskleri azalmış, tüketici ve iş çevresi güveni artış göstermiştir.

Mikroekonomik Nedenler

➤ Yüksek ekonomik büyümeyle birlikte şirketlerin büyük ölçekli yeniden yapılanma sayesinde karlılıklarını artırmaları. Artan karlar ve uygun finansal koşullar dış yatırımların genişlemesine neden olmuştur.

➤ Artan hisse fiyatları yatırımların finansmanını kolaylaştırmış, pozitif refah etkisi yaratmış, hisse değişimi yoluyla devralmaları kolaylaştırmıştır. Şirketlerin yüksek borsa fiyatları şirket B&S'lerinin değer olarak artmasına neden olmuştur.

➤ Hammadde fiyatlarında görülen yüksek oranlı fiyat artışları ve arz problemleri ÇUŞ'ların özellikle Afrika ve Latin Amerika'da yeni keşif ve üretim birimlerine yatırım yapmasına neden olmuştur. Petrol, gaz ve diğer hammaddelerden elde edilen gelirlerin giderek artması DYY'nin bu endüstrilerde artış göstermesine neden olmuştur.

Kurumsal Nedenler

➤ Emlakçılık sektöründe yapılan serbestleştirmelerle geleneksel olarak yabancı yatırıma kapalı olan emlak sektörünün liberalizasyonu bu sektöre yönelik yabancı yatırım girişini artırmıştır. Almanya ve Polonya'da emlak alanında yapılan özelleştirmeler ve getirilen serbestleştirme bu sektöre yönelik girişlerde belirleyici olmuştur. Emlak sektöründeki B&S'lar üç katına çıkarak 30 milyar dolar olmuştur.

➤ Özel bireysel ve kurumsal yatırım firmalarının artış göstermesi olarak sıralanabilir.

Gelecek döneme yönelik beklenti anketlerinde ülkelerin yatırım promosyon ajanslarının oldukça iyimser oldukları gözlemlenmektedir. Toptan ve perakende satış, inşaat, enerji hizmetleri, bankacılık ve sigortacılık, ulaşım, turizm, bilişim, iş hizmetleri

sektörlerinde DYY girişlerinde dünya genelinde artış beklenmektedir¹⁰⁸. Ayrıca sınır ötesi birleşme ve satın alımlarının da son dönemdeki artış trendinin DYY'nin yükselişini destekleyeceği belirtilmektedir.

Bahsedilmesi gereken bir diğer olgu GOÜ'lerin en büyük 50 ÇUŞ'unun uluslararasılaşma indeksi ölçütlerine göre GÜ'lerdeki benzerlerinden daha yüksek uluslararasılaşma oranına sahip olmasıdır. Bunların başını ise Asya'daki GOÜ ÇUŞ'ları çekmektedir. 2000-2004 arasında Asya'daki Gelişmekte Olan Ülkelerin ulusötesi şirketlerinin DYY'leri, diğer GOÜ'lerin 4/5'ine tekabül etmektedir. GOÜ'ler arasındaki DYY akışı, GÜ'lerden GOÜ'lere doğru yaşanan DYY akımlarından daha hızlı büyümektedir.

4.1.1. DYY'lerin Gelecekteki Performansını Belirleyecek Faktörler

➤ Amerikan ekonomisinin genişlemesi ya da daralması. Dünyanın en büyük ekonomik gücü olan ve son yıllara kadar dünyanın en fazla DYY çeken ve de en yüksek DYY stoğuna sahip bölgesi olan Amerikan ekonomisinin göstereceği konjonktürel hareketler oldukça önemlidir. Amerikan ekonomisinde görülecek büyüme eğilimi, son yıllarda ekonomik ve siyasi nedenlerle ortaya çıkan azalmanın tekrar ters yönlü seyir gösterebilmesini sağlayabilecektir.

➤ Ortadoğu krizi. Bölgede görülen siyasal istikrarsızlıklar ve belirsizlikler ve dünya ekonomisine güvensizlik olarak yansımaları yatırımcıların geleceğe ilişkin tahminlerde bulunamamalarına ve de çekimser davranmalarına neden olmaktadır.

➤ Gelecekte küresel ve bölgesel ticaret faaliyetlerinde meydana gelebilecek değişimler ve korumacılık eğilimleri yatırımların seyrini oldukça önemli biçimde etkileyebilecektir.

➤ Ekonomik krizler ve döviz kurlarında meydana gelebilecek dalgalanmalar da gelecekte DYY'lerin seyri bakımından önemli bir konumdur. Çünkü artık dünyada ekonomilerin birbirlerine olan bağılılığı giderek artmaktadır ve krizler küresel yayılım etkisi gösterebilmektedir.

➤ Petroldeki ve diğer hammaddelerde meydana gelebilecek aşırı fiyat dalgalanmaları da gelecekteki yatırım performansını etkileyebilecektir.

¹⁰⁸ UNCTAD, **Prospects for...**, s. 10.

4.2. DYY BİLEŞİMİNDE HİZMETLER SEKTÖRÜNÜN ARTAN ETKİNLİĞİ

DYY'lerin sektörel dağılımlarına bakıldığında gerek GÜ'lerde gerekse GOÜ'lerde olsun hizmetler sektörünün giderek ağırlık kazandığı görülmektedir. 90'lı yıllardan 2000'li yılların başına kadar olan dönemde müşteriye olan yakınlığın önemli olduğu pek çok hizmet endüstrisinde ve bazı üretim endüstrilerinde DYY'lerin göreceli olarak daha geniş bir yayılma eğilimi gösterdiği görülmüştür¹⁰⁹. 1970'li yılların başında dünya DYY stoku toplamının sadece ¼'ü kadar pay alabilen hizmetler sektörü, 2002 sonu itibariyle toplam stokun yaklaşık %60'ına tekabül eden 4 trilyon dolar pay almaktadır. Aynı dönemlerde imalat sektörünün payı %42'lerden %34'lere gerilerken aynı şekilde birincil ürünlere yönelik DYY stoku da %9'dan %6'lara gerilemiştir¹¹⁰. İmalat sanayi GÜ'ler deki payını nispeten korumuş olmasına rağmen GOÜ'lerdeki payı önemli ölçüde düşüş göstermiştir. 2002 yılındaki düşüşle birlikte görülen bir başka değişim ise yabancı sermayenin temel sektörler yatırım yapmayı tercih ettiği, imalat ve hizmetler sektörlerinde düşüşler gözlemlenmiştir. Bu düşüşe rağmen, GÜ'lerin hizmetler sektörüne yönelik DYY çıkışlarında başı çektiği görülmektedir. Bundan 10-20 yıl öncesine kadar neredeyse tamamı ABD çıkışlı olan hizmetler sektörüne yönelik DYY'ler, Japonya ve AB'nin 2002 itibariyle etkinliğini artırmalarıyla değişim göstermiştir. 90'lı yıllardan itibaren GOÜ'lerde hizmetler sektörüne yönelik DYY çıkışları da artışlar göstermiştir. Hizmetler sektörü stoklarından 90'da %1 pay alan GOÜ'ler 2002 sonu itibariyle payını %10'lara çıkarmışlardır.

Hizmetler sektörüne yönelik DYY girişlerine bakacak olursak burada karşımıza daha dengeli bir tablo çıkmaktadır, ancak GÜ'lerin üstünlüğü burada da geçerlidir. Çoğu pazar arayan hizmetler sektörü yatırımları ağırlıklı olarak Batı Avrupa ve ABD pazarına yönelmiştir. Son zamanlarda Çin gibi ülkeler ağırlıklarını artırmaktadırlar.

Hizmetler sektöründeki yabancı yatırım bileşimi de zamanla değişmektedir. Son dönemlere kadar yatırımlar ticaret ve de finans sektöründe yoğunlaşmıştır. 2002 yılında hizmetlere yönelik DYY stoklarının %47'si bu sektörlerde yoğunlaşmıştır. Bu rakam 90 yılında %65 civarındadır¹¹¹. Son dönemlerde öne çıkan sektörler ise; enerji, telekomünikasyon ve bilişim sektörleri olmuştur.

¹⁰⁹ UNCTAD, **World Investment Report 2001: "Promoting Linkages"**, New York and Geneva, s. 122.

¹¹⁰ UNCTAD, **World Investment Report 2004**, s. 20.

¹¹¹ UNCTAD, **World Investment Report 2004**, s. 21.

4.2.1. DYY Bileşiminde Hizmetler Sektörünün Artan Etkinliğinin Nedenleri

- Hizmetler sektörünün ekonomilerdeki artan etkinliği. 2001 itibarıyla hizmetler sektörü, GÜ'lerde GSYİH'nın %72'sine denk gelmekteyken, GOÜ'lerde ise bu oran %52'lerdedir. Böylece hizmetler sektörünün cazibesi ve ticaret yaratıcı etkisi artmakta ve yatırımlar için cezbedici olmaktadır.
- Birçok hizmetin ticarete konu olmaması, tüketildikleri yerde ve zamanda üretilmeleri gereksinimi. Bundan dolayı dış pazarlara hizmetlerin gelişinin yolu DYY olmaktadır.
- Birçok ülkenin artan oranlarda hizmetler sektörüne yönelik DYY rejimlerini liberalleştirmeleri daha çok yabancı girişlerine yatkın sektörlerde DYY girişlerini kolaylaştırmıştır.
- Hizmetler sektörüne yönelik olarak yapılan özelleştirmeler.
- Firmaların hizmetler sektörüne yönelik dış yatırımlarını genişletme ve yeni pazarlara girme eğilimi.
- Bankacılık, sigortacılık ve de ulaşım sektörlerinde faaliyet gösteren firmaların, imalat sektöründe dış yatırıma yönelen müşterilerine yakın olarak müşterilerine yerinde hizmet sunma ve de ticarete tamamlayıcı olma görevini üstlenmeleri. Müşteriye yakın olma amaçlı yatırımlar hala görülmekte fakat yapısal değişim geçirmektedir. Artık hizmet sağlayıcılar kendi hesaplarına yatırım yapmakta ve de mülkiyet avantajlarından faydalanmak amacıyla yeni müşteriler aramaktadırlar.
- Artan rekabet baskısı ile ticarete konu olmayan hizmetlerde firmaların büyüme ve genişleme amacı hizmetler sektörüne yönelik DYY çekmede temel konumsal avantaj olarak kalmaktadır. Ticarete konu olan hizmetler sektöründe konumsal avantajlar ise; iletişim ve telekomünikasyon sektörlerinde daha iyiye geçiş, uygun kurumsal altyapı, verimli ve iyi eğitilmiş personel olarak sıralanabilir.

4.3. DOLAYSIZ YABANCI YATIRIMLARIN BÖLGESEL ANALİZİ

4.3.1. Asya Ülkeleri

Doğu Asya’da son 30 yıldır gözlenen ve yumuşak bir süreç olan “Uçan Kazlar (flying geese)” teorisi, lider ülkelerin sermaye varlıkları derinleştikçe, teknoloji geliştirme yetenekleri geliştikçe ve de çalışanların beceri ve ücret durumları arttıkça kendi üretim yöntemlerini kendilerini takip eden ülkelere devrettikleri bir uluslararası üretim devresi olarak tanımlanmaktadır. Doğu Asya ekonomileri önce tarımdan basit imalatçı döneme, daha sonra otomotiv ve kimyasalların üretimine ve son olarak da ileri teknoloji ürünleri üretimine geçmişlerdir¹¹². Bu süreç sonunda emeğin uluslararası dağılımında bir kayma ve de bölge içi ticarete bir patlama olarak kendini göstermiştir ve Japonya ile 4 ülkeden (Hong Kong, Kore, Singapur ve Tayvan) daha fakir olan komşularına doğru geniş çaplı endüstriyel sermayenin kaymasını beraberinde getirmiştir. Tarım sektöründen boşalan işgücü diğer sektörlerde istihdam edilmiş, okullar gittikçe artan sayıda vasıflı işgücü yetiştirmiş, pek çok sayıda yeni iş türleri geliştirilmiş, daha yüksek ücret ve daha iyi çalışma şartları yaratılmıştır. Artan gelir, daha iyi eğitim ve sağlık hizmetleri toplumların çağa daşlaşmasını derinleştirmiş ve hızlı bir demografik değişim meydana getirmiştir¹¹³. 80’lerin ortasından itibaren ihracat odaklı Japon ÇUŞ’ları daha düşük üretim maliyetlerini yakalamak için üretimlerini dışarı kaydırmaya başlamışlardır. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’da görülen korumacı eğilimler ve de Japon para birimi Yen’in aşırı değer kazanma eğilimi Japon ÇUŞ’larının operasyonlarını globalleştirmelerinde önemli rol oynamıştır¹¹⁴. Japonya’nın yurtdışına yaptığı yatırımlar incelendiğinde 1995-2000 yılları arasında Avrupa kıtasına yönelik yatırımların öncelik kazandığı, Asya ve Amerika’ya yönelik yatırımların azaldığı gözlenmiştir. Bu durumun temel sebepleri diğer pazarlarda doyum noktasına ulaşılması, Avrupa pazarında yer edinme kaygısı ve rekabet üstünlüğü elde etme amacıdır¹¹⁵.

Asya ülkeleri bilhassa 90’lı yıllarda düzenli ve yoğun hacimli DYY çekmek suretiyle DYY pastasından önemli pay almışlardır. 97 ve 98 yılında bölgede yaşanan

¹¹² Alper Toközlü ve Ebru Arısoy, **Doğu Asya Mucizesinin Sonu**, DTM Dış Ticaret Dergisi, Şubat 1998. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/mart98/dmuciso.htm>

¹¹³ Toközlü ve Arısoy

¹¹⁴ Mordechai E. Kreinin, Thomas C. Lowinger ve Anıl K. Lal, “**Determinants of Inter Asian Direct Investment Inflows**”, Globalization, Trade and Foreign Direct Investment. Amsterdam; NY:Elsevier, 1998, s.196.

¹¹⁵ Yüksel Akkuzugil, **Japon Ekonomisinin Başlıklar İtibariyle Analizi**, DTM Dış Ticaret Dergisi, Nisan 2003, s.6. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan2003/japon.htm>

kriz sırasında yatırım hacminde önemli bir düşüş görülse de 99 yılında yeniden bir toparlanma yaşanmıştır. Bölgede yaşanan mali krize karşın, Doğu ve Güneydoğu Asya'ya yönelik DYY'ler 99 yılında bir önceki yıla göre %10 oranında artarak 87 milyar dolardan yaklaşık 96 milyar dolara yükselmiştir. 2003 yılında Asya bölgesindeki DYY hacmi %14 artarak 107 milyar dolar seviyelerinde olmuştur. 2004 yılına gelindiğinde görülen en yüksek artışla 148 milyar dolara ulaşmıştır. Dünya DYY girişlerinden aldığı payda %16'dan %23'e yükselmiştir. Bu artışın başlıca belirleyicileri, anahtar konumdaki ekonomilerde yaşanan büyümeler, yatırım çevresinde meydana gelen ilerlemeler ve bölgesel entegrasyonun artışı olarak sıralanabilir. Yatırım girişleri Kuzeydoğu Asya'da yoğunlaşmış, sektörel bazda bakılacak olursa hizmetler sektöründe yoğunlaşmıştır. Yeni yatırımların ise üretim endüstrilerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Ayrıca Ar-Ge'ye yönelik yabancı yatırımlar da giderek önem kazanmaktadır¹¹⁶.

Yatırım türü olarak yeni yatırımlar ağırlığını devam ettirmiştir. Doğu Asya'daki işlemler dolayısıyla B&S'lerde de artış gözlenmiştir. Sınır ötesi B&S'lar en çok Çin, Kore Cumhuriyeti ve Hong Kong'da görülmüştür. Çin, geçmişte dünyanın en fazla yatırım çeken ülkesi olan ABD'yi geçerek en fazla yatırım girişi olan ülke konumuna gelmiştir. DYY girişleri 2004'te 34 milyar dolara yükselmiştir ve en çok girişler hizmetler sektöründe görülmüştür. Bunun nedeni olarak ASEAN Bölgesel İşbirliği Anlaşması gösterilebilir. 95'lerde %40 olan hizmetler sektörünün payı 2002 sonunda %50'lere tırmanmıştır. Güney Asya'da Hindistan'da giderek DYY pastasından aldığı payı artırmaktadır. Sürekli gelişen ekonomik yapı ve daha açık yatırım iklimi sayesinde Hindistan 2004 yılında 5 milyar dolar yatırım çekmiştir. Aynı bölgede Pakistan ve Bangladeş'te yatırım girişlerini artırmışlardır. Batı Asya'da da artan petrol fiyatlarına bağlı olarak Bahreyn, Ürdün ve Suudi Arabistan'a yatırım girişleri artmıştır.

4.3.2. Kuzey Amerika

Bu bölgede ABD (Amerika Birleşik Devletleri), son birkaç yıla kadar hem dünyanın en çok yatırım çeken ülkesi, aynı zamanda en çok sermaye ihraç eden ülkesidir. Bölgeye gelen DYY'lerin büyük bir çoğunluğu da birleşmeler ve satın alımlar şeklinde gerçekleşmiştir.

AB yatırımcıları ABD'deki en büyük yatırımcılar olup ülkedeki yabancı yatırımların %54'üne sahiptirler. ABD'deki diğer önemli yatırımcılar ise Kanada,

¹¹⁶ UNCTAD, **World Investment Report 2005**, s.51.

Japonya ve İsviçre'dir. 2003 yılı sonu itibariyle ağırlıklı olarak Amerika olmak üzere DYY girişleri %57 oranında düşüş göstermiş ve 92 yılından beri en düşük seviyesine gerileyerek 30 milyar dolar düzeyine inmiştir. Son yıllarda Amerika'da görülen trend, DYY girişlerinin azalmasına rağmen yüksek seviyede dışarıya yatırımların yapılmasıdır. 2000'li yıllardan sonra ABD'de ilk kez ödemeler bilançosunda ve DYY akımlarında negatif eğilim birlikte görülmüştür. 2000 yılında 171 milyar dolar fazla görülürken, 2003 yılı sonunda 122 milyar dolar açık görülmektedir¹¹⁷. Ancak 2004 yılında 2000'den beri ilk defa DYY girişlerinde artış yaşanmış, 2003'teki seviyesinin üç katına çıkmıştır¹¹⁸. ABD'ye yönelik DYY girişleri 2004 yılında 96 milyar dolara yükselmiştir. Yatırıma dönüşen kazançlar bu yükselişte belirleyici etken olmuştur. Öngörülen ekonomik büyüme trendi ve yüksek şirket karları bu yükselişe katkı yapmıştır. Finans ve sigorta sektöründe yeniden yapılandırma ve Avrupa bankalarının Amerika pazarında genişlemesiyle birlikte 2004 yılında yatırımlar 31.8 milyar dolara yükselmiştir. Ayrıca dolardaki düşüşe bağlı olarak kimya ve elektronik aletler gibi ihracat odaklı sektörlerde DYY girişi yaşanmıştır¹¹⁹.

ABD'nin yaptığı yatırımlardan güncel örnekler incelendiğinde Pakistan'da ABD firmalarının yatırım yaptığını ve de her yıl bu ülkedeki yatırım iklimi hakkında görüş alındığı görülmektedir. ABD'li şirketler Pakistan'da sağlık, kimya sanayii, enerji, mühendislik, gıda ve meşrubat, finans ve enformasyon teknolojisi alanlarında yatırım yapmaktadır¹²⁰. ABD İş Konseyi'nin yaptığı araştırmaya göre Pakistan'daki ABD şirketlerinin %77'si yatırımlarını artırmayı planlamaktadır.

4.3.3. Batı Avrupa (AB-15 Ülkeleri)

Bu bölge meydana gelen bölgesel bütünleşme sürecinin de etkisiyle yoğun yabancı sermaye çeken bölgelerin başında gelmektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki AB-15 ve AB'ye yeni üye on ülke DYY trendleri bakımından farklılıklar göstermektedir.

AB ekonomisi de ABD gibi DYY girişlerinde düşüşe tanık olmaktadır. 2003 yılında bölgede DYY girişleri %21 azalmıştır. Bölgede görülen düşük büyüme oranları, şirket hisselerine yapılan yatırımlarda görülen düşüş, euronun dolar karşısında %16

¹¹⁷ UNCTAD, *World Investment Report 2004*, s.80.

¹¹⁸ UNCTAD, *World Investment Report 2005*, s. 7.

¹¹⁹ UNCTAD, *World Investment Report 2005*, s. 81.

¹²⁰ *ABD'li Yatırımcı Pakistan'ı Gözlüyor*, NTV-MSNBC, 19 Aralık 2003, <http://www.ntvmsnbc.com/news/248973.asp>

dolayında değer kazanması düşüş trendini desteklemiştir. 2004 yılında da AB-15 ülkelerine giren DYY miktarı %40 düşüş göstermiş ve 196 milyar dolara gerilemiştir. Bu düşüşün nedenleri bölgede görülen düşük büyüme oranları ve AB firmalarının büyük ölçekli kredi geri ödemeleridir. Almanya, Hollanda ve Lüksemburg bu düşüşten en çok pay alan (%95) ülkeler olmuşlardır. Aynı şekilde İsveç, Avusturya, Fransa ve Danimarka'da da düşüşler gözlenmiştir.

İngiltere, diğer bölge ülkelerinin giderek daha az DYY'yi etkilemesine karşın 2004 yılında dünyanın en çok DYY çeken ikinci ülkesi olmuştur. 2004 yılında 78 milyar dolarla ülke tarihinin en büyük üçüncü DYY girişi görülmüştür. Bu artışın en büyük nedeni artan Amerikan yatırımlarıdır. Hem yeni yatırımlar hem de B&S'lar önemli rol oynamıştır. İspanya'nın en büyük bankası Santander Central Hispano, Abbey National'ı 16 milyar dolara satın alarak Avrupa'nın en büyük sınırötesi birleşmesini gerçekleştirmiştir¹²¹. İngiltere son dönemlerde artan DYY girişiyle birlikte yüksek büyüme oranları yakalamıştır.

Fransa son zamanlarda DYY çekmek amacıyla yatırım promosyonu faaliyetlerine ağırlık verirken, Almanya ve İtalya düşük ekonomik büyüme ve katı işgücü piyasaları nedeniyle daha az DYY çekebilmişlerdir. İtalya'nın düşük performansı varolan yapısal sorunlara ve de yüksek işgücü maliyetlerine bağlanmaktadır.

4.3.4. Latin Amerika ve Karayipler

1990'lı yıllarda bölgede yabancı yatırımın önemli kriterlerinden biri olan makro istikrarın sağlanması, ticaretin giderek serbestleşmesi, uygulanan yoğun özelleştirme programları ve bölgesel bütünleşme hareketlerine bağlı olarak DYY yatırımlarının sürekli artış eğiliminde olduğu görülmüştür. Ancak 2004 öncesi 4 yıllık dönemde sürekli bir düşüş eğilimi görülmektedir. DYY girişlerinde 2003'te %3 civarında bir düşüş gözlenmiş ve 50 milyar \$'a gerilemiştir¹²². Bu 95 yılından beri görülen en düşük seviyedir. Bölgenin en büyük yatırım alan ülkeleri olan Meksika ve Brezilya'da önemli düşüşler kaydedilmiştir. Bu düşüşün nedenlerini sıralayacak olursak;

- Özelleştirmelerin sonuna gelinmesi

¹²¹ UNCTAD, **World Investment Report 2005**, s.83.

¹²² UNCTAD, **World Investment Report 2004**, s.19.

➤ Bölgede temel yatırımcı konumundaki AB ekonomilerinde yaşanan durgunluk

➤ Bölgede yaşanan Arjantin krizinden sonra görülen durgunluk ve yavaş büyüme oranları.

Bölgede önümüzdeki dönemde beklenen ekonomik büyümeyle beraber DYY girişlerinin de artacağı beklenmektedir. Nitekim 2004 yılında DYY girişleri dört yıllık seri düşüşün ardından %44 oranında artış göstererek 68 milyar dolara yükselmiştir¹²³. Bu yükselişin ardındaki nedenler, Latin Amerika'daki ekonomik iyileşme, dünya ekonomisinde görülen güçlü büyüme trendi, döviz kurlarının rekabetçi düzeyde seyretmesinin ihracat amaçlı yatırımları cezp etmesi ve patlayan taleple birlikte artan hammadde fiyatları olarak sayılabilir.

Bölgedeki en önemli yatırımcı konumsal avantajından dolayı ABD olmakla birlikte son yıllarda İspanya ve İngiltere'nin de önemli yatırımları göze çarpmaktadır. Bölgede 90'lı yıllarda görülen yabancı yatırımların önemli bir kısmının birleşme ve satın alımlar şeklinde gerçekleştiğini görülmektedir. Ayrıca bölgedeki yabancı sermayenin en önemli uygulama şekli özelleştirme olarak görülmektedir. Kuzey Amerika ve Avrupa merkezli ÇUŞ'lar bölgede uygulanan özeleştirme politikalarından faydalanarak Arjantin, Şili ve Brezilya'da önemli düzeyde yatırım yapmışlardır¹²⁴.

Bölgeye giden yabancı yatırımın ülkeler arası dağılımına bakıldığında 1996-2000 yılları arasında bölgede en fazla yatırım çeken ülke Brezilya olmuştur. Bu ülkede yaşanan ekonomik durgunluğa ve ekonomik istikrarsızlığa rağmen bu dönemde yatırımlar hacim olarak yaklaşık üç katı artış göstermiştir. Bu yatırımlarının çoğunun hizmetler sektörü ile iç piyasaya yönelik imalat sektöründe gerçekleştiğini görülmüştür. 96-2002 yılları arasında Brezilya yaklaşık 170 milyar dolarlık DYY girişi olmuştur. Bu yatırım artışında yabancı yatırıma engel olarak görülen tüm kısıtlamaların kaldırılmasıyla, ki bu gelişme daha önceleri yabancı yatırımcıya kapalı sektörler olan petrol ürünleri, telekomünikasyon, sigortacılık, madencilik, ulaşım gibi sektörlerde

¹²³ UNCTAD, **World Investment Report 2005**, s.7.

¹²⁴ Fulya Bayraktar, **Dünyada ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. GA/03-11, Genel Araştırmalar, Ankara, 2003, s. 29.

yaşanmıştır¹²⁵. Daha sonra ise Meksika ve Arjantin yüksek seviyede DYY çekmiştir. Genellikle NAFTA ülkelerine ihracat yapmak isteyen ÇUŞ'lar Meksika'ya doğrudan yatırım yaptıklarından yatırımlar genelde ihracata yönelik imalat sanayinde yoğunlaşmaktadır. 2004 yılında yaşanan artıştan en büyük pay alan iki ülke yine Brezilya ve Meksika olmuştur.

Önümüzdeki dönemde de yaşanan artışların devam edeceği öngörülmektedir. İmalat sanayinde Brezilya ve Arjantin, belli bölgelerde teşvik politikalarına öncelik vererek yatırımları destekleyici politikaları destekleyeceklerini göstermişlerdir. Ancak Brezilya'da Türkiye gibi yüksek faiz ve güçlü yerli para nedeniyle yatırımların yavaşlaması tehlikesiyle karşı karşıyadır. Meksika'da ise otomotiv sektörüne yönelik yeni yatırımlar beklenmektedir. Latin Amerika ÇUŞ'larının bölgede ve dünya genelindeki genişleme eğilimiyle birlikte bölgedeki DYY çıkışlarının da artacağı tahmin edilmektedir.

4.3.5. Afrika Ülkeleri

Genellikle Afrika ülkelerinin ekonomik yapılarının zayıf ve küçük oluşu, pazar büyüklüğünün ve satın alım gücünün zayıflığı ve de gösterdikleri siyasal istikrarsızlıklar bu bölgede yabancı yatırımların düşük düzeyde seyretmesine neden olan başlıca faktörlerdir.

Özellikle 90'lı yıllarda bazı Afrika ülkelerinde özelleştirme hareketlerine hız verilmesi, göreceli aşırı değerli ulusal paralarda develüasyona gidilmesi, ekonomik istikrar ortamını tahsis edici ve de kalıcı olarak sağlamaya yönelik tedbirler, bunlara ek olarak sağlanan teşviklerle yabancı sermaye akışı artırılmaya çalışılmıştır. Ancak bakıldığında yabancı yatırım miktarı çok düşük seviyede seyretmiştir. Bunun nedeni olarak fiziksel altyapı yetersizliği, yolsuzluklar, sermayeye erişim zorluğu ve pazar potansiyelinin olmaması sıralanabilir.

Özellikle 2000'li yılların başında Angola petrole yönelik yatırımlardan oldukça büyük pay almıştır. Bu bölgeye başlıca yatırım yapanlar ise ABD ve AB'dir. Doğal kaynaklara yönelik yatırımlarda Amerika ve Fransa, imalat sektörüne yatırım yapan Hollanda, Almanya ve İsviçre firmaları dışında Norveç, Portekiz, İspanya, İtalya,

¹²⁵ Mehmet Ögütçü, **FDI and Regional Development: Sharing Experiences from Brazil, China, Russia and Turkey**. OECD International Conference on Regional Development and FDI, Brasil, 2002, s.4. <http://www.oecd.org/dataoecd/44/18/2489844.pdf>

Kanada, Japonya, Malezya ve Kore bölgede yatırım yapmaktadır. 2004 yılında Fransa, Hollanda, Güney Afrika, İngiltere ve ABD ilk beş yatırımcı ülkedir ve bölgeye yapılan yatırımların yarısı bu ülkeler tarafından yapılmıştır¹²⁶. Geçmiş yıllarda doğal kaynakların işletilmesine yönelik yatırımlar bu bölgede de artık imalat sanayi ve hizmetler sektörlerine yönelmeye başlamıştır. Bölgedeki ülkeler 90'lı yıllarda özellikle telekomünikasyon ve madencilik sektöründe yapılan özelleştirmelerden yararlanmış ve yabancı sermaye girişlerini artırmışlardır. 2004 yılındaki birleşme ve satınalmaların %66'sı madencilik sektöründe gerçekleşmiştir. Aynı şekilde doğal kaynaklara yönelik yeni yatırımlarda artış göstermiştir.

2003 yılında Afrika kıtasına DYY girişleri %28 artarak 15 milyar dolar olmuştur. 2004 yılında ise DYY girişleri 2003 yılına göre %39 artarak 18 milyar dolara ulaşmıştır. Bu artışın başlıca nedenleri ise doğal kaynaklara yönelik yatırımlar, sınır ötesi birleşme ve satın alımlarda görülen iyileşmeler ve de özelleştirmelerdir¹²⁷. Madenlerin yüksek seyreden fiyatları ve bu dönemde aşırı yükselen petrol fiyatları bölgede bulunan doğal kaynaklara yatırımın karlılığını artırdığından ÇUŞ'ları yeni yatırımlara teşvik etmiştir. Birçok ülkede iyileşmenin etkileri görülmekle beraber, doğal kaynaklar bakımından zengin olan Nijerya, Güney Afrika gibi ülkelerin payı daha fazladır. Sudan 2004 yılında Çin, Hindistan ve Malezya'nın petrol yatırımlarıyla pastadan büyük pay almıştır. Cezayir, Mısır ve Fas'da da artışlar gözlenmiştir. Ancak Fas'da devam eden özelleştirme sürecinin sonuna gelinmesiyle bir düşüş gözlenmektedir. DYY girişlerine sektörel bazda bakılacak olursa hizmetler sektöründe bir artış gözlemlenmektedir. Başlıca artış gösteren sektörler ise; telekomünikasyon, elektrik ve de perakende satış sektörleri olmuştur.

Yatırım ortamına ilişkin yapılan düzenlemelerde sağlanan ilerlemeler Afrika ülkelerine DYY girişini kolaylaştıracaktır. 2003'te birkaç ülke daha DYY rejimlerini liberalleştirmiş, özelleştirme programlarına ise devam edilmiştir. Birçok ülke serbest ticaret anlaşmalarında sonuca varmış ya da ilerleme kaydetmiştir. AGOA (African Growth and Opportunity Act)'in genişlemesiyle 2004'teki ACOA ilerleme hareketiyle birlikte, hammaddelere artan talep, daha istikrarlı politik çevre ve Afrika ÇUŞ'larının altyapı ağlarına artan katılımı ile Afrika'nın uluslararası üretiminin genişlemesi kolaylaşabileceği belirtilmektedir.

¹²⁶ UNCTAD, **World Investment Report 2005**, s. 40.

¹²⁷ UNCTAD, **World Investment Report 2004**, s. 18.

4.3.6. Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri

Doğu Avrupa ülkelerinin karakteristik özellikleri; coğrafi olarak GÜ'lere yakın olan orta gelirli ülkeler olmaları ve bu gelir düzeyine göre oldukça iyi eğitimli işgücüne sahip olmalarıdır¹²⁸. DYY girişleri bölgede dünya ile ekonomik entegrasyonu tamamlamak ve de sürekli bir genişleme yaratmak için anahtar politika rolü üstlenmiştir. Ülkeler 90'lı yılların başında planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte yabancı sermaye kavramıyla tanışmışlardır. Bu ülkeler arasında Polonya geçiş dönemini başarıyla atlatan ve önemli oranda yabancı sermaye çekmeyi başaran ilk ülke olmasına rağmen, Macaristan son dönemlerde uygulanan başarılı politikaların etkisiyle yabancı sermayenin en çok ilgi gösterdiği ülke olmuştur. Bölge ülkelerinden Slovakya gösterdiği ekonomik gelişmeye ve başarılı özelleştirme programlarına paralel bir yabancı sermaye akışı sağlayamamıştır. Bu duruma yol açan nedenler ise politik belirsizlikler ve de ülkedeki iç piyasa yapısının dar hacimli olmasıdır.

Bölgedeki makroekonomik istikrara ve serbest piyasa ekonomisine geçişte uygulanan başarılı politikalara bağlı olarak 90 ortalarından itibaren bölge ülkelerine DYY girişi hissedilir derecede artmaya başlamıştır. Yatırımları yapanlar ise çoğunlukla ÇUŞ'lar olup bölgeye yakın konumdaki küçük ölçekli Avrupa şirketleri de bölgedeki yatırımlara katkıda bulunmaktadır. 2004 yılında bölgeye yönelik yatırımlar %69 artarak 20 milyar dolara ulaşmıştır. Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan yatırımlardan en çok payı almışlardır. Yatırımların başlıca kaynağı tekrar yatırıma dönüşen kazançlar olmuştur¹²⁹. Litvanya, Slovakya ve Letonya'da ise özelleştirme ve ortak yatırım girişimleri DYY girişlerinin temelini oluşturmuştur.

Özelleştirme ve de mevcut yatırım kaynakları bölgedeki doğrudan yabancı yatırımların sektörel dağılımını belirleyen temel unsurdur. Öncelikle imalat sektöründe özelleştirmelerin başlaması nedeniyle DYY ilk olarak etkinliğini imalat sanayinde göstermiştir. Daha sonra telekomünikasyon, mali hizmetler ve perakende ticaret sektöründe gerçekleştirilen özelleştirmelerle de hizmetler sektörünün DYY içindeki girişi artmaya başlamıştır. Disiplinli ve de nispeten ucuz işgücünden ve yatırım teşvik ve promosyonlarından faydalanmak isteyen yatırımcılar ihracata yönelik olarak otomotiv sanayi ve elektronik sanayi yatırımlarını artırmıştır.

¹²⁸ Klaus Meyer, **Direct Investment in South-East Asia and Eastern Europe: A Comparative Analysis**, Globalization, Trade and Foreign Direct Investment, Amsterdam, NY: Elsevier, 1998, s. 121.

¹²⁹ UNCTAD, **World Investment Report 2005**, s.84.

96 yılından itibaren bölge ülkelerine yönelik DYY girişlerinde yapısal bir değişim görülmektedir. Bölgedeki başlıca DYY girişine öncülük eden Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan'da özelleştirme gelirlerinde önemli oranlarda düşüşler meydana gelmiştir. Ancak bu gelişmeye rağmen yabancı sermaye girişlerinin azalış göstermeyişi bizi yabancı sermayenin artık piyasa genişlemesiyle birlikte greenfield investment olarak bilinen sıfırdan yatırıma yöneldiği sonucuna götürmektedir.

Bölge ülkeleri AB'nin genişleme sürecinde üyelik statüsü kazandıktan sonra yerli ve yabancı yatırımcılara karşı cazibelerini artırmak ve İrlanda gibi aynı bölgede yer alan ülkelere karşı rekabet avantajı elde edebilmek için kurumlar vergisi oranlarını düşürmüşlerdir. Göreceli düşük ücretler, düşük kurumlar vergisi oranları, AB sübvansiyonlarından faydalanmaları kombinasyonu ile birlikte; uygun yatırım iklimi, kalifiye işgücü ve de AB pazarına serbest giriş hakkı gibi avantajlar DYY için etkileyici bölge konumuna gelmesini sağlamıştır. Bu bölgede de önümüzdeki dönemde son dönemde yaşanan düşüşlerin tersine döneceği öngörüsü hakimdir. ÇUŞ tahminlerinde dünya genelinde DYY artışlarından nasibini alacak ilk bölge olarak görülmektedir.

1990 yılından itibaren Çek Cumhuriyeti'nde DYY önemli derecede artış göstermiştir. Bunda Volkswagen-Skoda, Nestle-Cokoladovny ve TelSource-Telecom gibi ortak girişimlerin büyük rolü olmuştur¹³⁰. Yabancı şirketler tarafından yapılan yatırımlar 96 yılı sonu itibarıyla 7.2 milyar dolara ulaşmıştır. Çek Cumhuriyeti'nde önemli makroekonomik reformlar 91 yılında uygulamaya konmuştur. Dış ticaret liberalize edilmiş ve para birimi konvertibl hale getirilmiştir. Bundan sonra sıkı para ve maliye politikaları güvenilir ve istikrarlı bir yatırım ikliminin oluşmasını sağlamıştır¹³¹. Çek Cumhuriyeti gerçekten son zamanlarda önemli yabancı yatırımlar almaktadır. Neden bu küçük Avrupa ülkesine, AB adayı ülkeye yabancı sermaye çok gidiyor?" diye sorulduğunda, altyapısının iyiliği, Almanya-Avusturya pazarlarına yakınlığı, bu ülkenin makine mühendisliği ve teknolojik araştırma konusundaki geleneksel birtakım yerleşmiş kurumları ile insan gücü yatırım artışına neden olarak gösterilmektedir. 98 yılı itibarıyla Çek Cumhuriyeti'nde yabancı sermayeli şirketler toplam satışların %32'sini ve toplam istihdamın %20'sini elinde tutmaktaydı. 2000 yılı itibarıyla Çek Cumhuriyeti, Avrupa'ya giren DYY'nin %15.6 sını çekerek bölgede ikinci sıraya kadar yükselmiştir. Yatırımların

¹³⁰ Alena Zemplerova, "Foreign Investment and Privatization in the Czech Republic", Foreign Investment and Privatization in Eastern Europe. Aldershot:Hampshire, England; Burlington, Vt: Ahgate, 2003, s.131.

¹³¹ Zemplerova, s.131.

yoğunlaştığı sektörler ise; kağıt ve kağıt ürünleri, tütün mamulleri, motorlu araçlar ve beyaz eşya sektörleridir. Son zamanlarda emlak ve finans sektörleri öne çıkmaktadır.

Polonya'da ise DYY'lerin gerçek anlamda hızlanması 89 yılında yapılan ilk serbest seçim ve 90 yılının Ocak ayında uygulanmaya başlanan "Big Bang-Balcerowicz Programı" ile olmuştur. Bu radikal değişiklikler ve yapılan yeni DYY ile ilgili düzenlemeler yatırımcılar için uygun yatırım ikliminin oluşmasını sağlamıştır¹³². 90'lı yıllarda ülkeye giren DYY profiline bakıldığında AB yatırımlarının 2/3'ü satın alımlar şeklindedir. Geri kalanı ise yeni yatırımlardır. İstikrarlı büyüme oranları, Polonya pazarının büyüklüğü ve yüksek seviyede siyasi istikrar Polonya'da sürekli DYY artışının ana nedenleridir. Bölgedeki önemli ÇUŞ uygulamalarına örnek vermek gerekirse; İsveç ve İsviçre sermayesi ağırlıklı bir elektronik ve mühendislik firması olan ABB (Asea Brown Boweri), Avrupa'da ve ABD'de bulunan 15 fabrikasının üretimine son vermiştir. ABB, batı ülkelerindeki ücretlerin yaklaşık %25'i düzeyindeki ücretle Orta ve Doğu Avrupa'da işgücü istihdam etmekte ve bazı temel ürünlerinde %50'ye varan indirimler sağlayabilmektedir. Benzer biçimde Siemens, ucuz işgücü, Batı pazarlarına yakınlık ve yerli pazarın potansiyeli nedeniyle birçok Orta ve Doğu Avrupa ülkesi şirketleriyle ortaklıklar kurmuştur. Polonya'da DYY'den aslan payını AB almaktadır. 1999 yılında toplam DYY'nin %90'ı, 2000 yılında % 94'ü AB kaynaklıdır.

AB-15 ülkeleri bölgedeki yatırım girişlerinin ağırlığına sahiptir. Hollanda ve Almanya bölgedeki yatırım stokunun %40'ına sahiptir. Daha sonra Fransa ve Avusturya gelmektedir. Doğu Avrupa'ya yatırım yapmış önde gelen ÇUŞ'lar ile yapılan bir ankette yatırım yapma amaçları sorulmuştur¹³³. İlk amaç olarak yerel piyasada güçlü bir pozisyon oluşturmak diye cevap vermişlerdir. İkinci neden olarak da yeni bir bölgesel piyasaya daha iyi bir giriş sağlamak olarak belirtmişlerdir. Daha sonra gelen faktörler ise düşük maliyetli girdiler kullanabilme, yerel işgücünün bilgi ve becerisi, uygun teknolojik altyapı ve teknolojik altyapının üretim süreçlerinde kullanılabilmesi olarak sıralanmıştır.

DYY teorileri açısından olaya bakıldığında DYY çekmede başta gelen faktörlerden olan piyasa genişliği açısından Balkan ülkelerinin dezavantajlı konumda

¹³² Wladyslaw Jermakowicz, **Foreign Investment and Privatization in Poland**, Foreign Investment and Privatization in Eastern Europe, Aldershot:Hampshire, England; Burlington, Vt: Ashgate, 2003, s.156.

¹³³ Julia Manea and Robert Perace, **Industrial Reconstructing in Economies in Transition and TNC's Investment Motivations**, UNCTAD: Transnational Corporations, Vol:13 No:2, 2004, s.11-12.

olduklarını görmekteyiz. Özellikle geçmiş dönemlerde bölgedeki siyasi istikrarsızlık ortamı bütünleşmeden çok ayrılıkçı hareketlerin varlığı sınır ötesi ticaretin ve DYY girişlerinin zorlaşmasına yol açmıştır¹³⁴. Ancak 2007'de AB'ye katılmaları beklenen Bulgaristan ve Romanya yüksek oranlı DYY girişlerine tanık olmaktadır. Romanya 2004 yılında 5 milyar dolarlık DYY çekmiştir. Burada en büyük pay, petrol şirketi Petrom'un özelleştirilmesidir. Ayrıca otomotiv ve hizmetler sektöründe yeni yatırımlar ve genişleme yatırımları görülmektedir. Bulgaristan ise telekom sektöründe yapılan özelleştirmeler ve enerji sektöründe Avusturya, Çek Cumhuriyeti ve Almanya yatırımlarıyla yüksek DYY çekmektedir. Her iki ülkede DYY girişleri ağırlıklı olarak imalat sektöründe görülmektedir.

4.3.7. Rusya ve BDT Ülkeleri

BDT ülkelerinde piyasa ekonomisine geçiş sürecinde ortaya çıkan makro-ekonomik istikrarsızlık ve üretim faktörleri piyasasındaki belirsizlik devam etmektedir. Piyasa ekonomisi kurumlarının oluşturulmasındaki ve yasal düzenlemelerdeki aksaklıklar nedeniyle yabancı yatırımcılar bölgeye ihtiyatla yaklaşmaktadır. Doğal kaynak bakımından zengin olan Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan dışındaki BDT ülkelerinde çok düşük miktarlarda DYY gerçekleşmektedir.

Rusya'daki DYY düzeyinin ihtiyaçları karşılamaktan çok öte olduğu söylenmektedir. Özel iş ve yatırım çevreleri için varolan zor yatırım iklimi düşük seviyenin nedeni olarak gösterilmektedir¹³⁵. Rusya 91-2001 yıllarını kapsayan dönemde 18.2 milyar dolar DYY girişi olmuştur. Bu oran diğer geçiş ülkeleriyle karşılaştırıldığında, kişi başına düşen yatırım miktarına bakıldığında Rusya'da bu 15 dolar iken, Polonya'da 84 dolar, Çek Cumhuriyeti'nde 118 dolar ve Macaristan'da 221 dolar olmuştur. DYY'nin çoğu petrol, gıda, ticaret, ulaşım ve hizmetler sektörüne yönelmiştir. Rusya'nın genel DYY petrol ve gaz gibi enerji sektörlerinde sermaye artışı ve ileri düzeyde teknik bilgi ve becerilerinden yararlanmak amacıyla yabancı şirketleri teşvik etmeye yöneliktir. Son dönemlerde varolan doğal kaynakları ve nitelikli işgücü ile Rusya bölgeye gelen yatırımların üçte birini çekmektedir. Ayrıca 2004 yılında hizmetler

¹³⁴ Mike Pournakis and Nikos C. Varsakelis, **Institutions, Internalization and FDI: The Case Of Economies In Transition**, UNCTAD: Transnational Corporations, Vol:13 No:2, 2004, s. 80.

¹³⁵ Mehmet Ögütçü, **Attracting Foreign Direct Investment For Russia's Modernization: Battling Against The Odds**, OECD-Russia Investment Roundtable, 2002, s. 3.

sektöründe görülen birleşme ve satın alımlar da yüksek girişe katkı yapmıştır. Bu birleşme ve satın alımlar daha çok telekomünikasyon sektöründe görülmüştür.

DYY girişleri Türk Cumhuriyetleri açısından incelendiğinde, uygulanan reform politikalarıyla kazanılan ivmenin ardından özellikle petrol üreticisi konumundaki Azerbaycan ve Kazakistan'a ciddi miktarlarda DYY girişi olduğu, önemli gaz rezervlerine sahip Türkmenistan'ın aynı trendi yakalayamadığını, aynı şekilde Özbekistan'ın da yabancı sermayeye getirdiği kısıtlamalar ve reformlar konusundaki yavaşlığı nedeniyle istenilen seviyede yatırım çekemediği görülmüştür. Bakü- Ceyhan boru hattının açılması ve yükselen petrol fiyatları Azerbaycan'da sektöre yönelik DYY yatırımlarının artmasına neden olmuştur. Kazakistan'da hem petrol hem de alüminyum gibi hammaddelerle DYY projelerini çekmeyi başarmıştır.

2003 yılından itibaren Güneydoğu Avrupa'da DYY girişleri büyük özelleştirme anlaşmalarıyla artmaya başlamıştır. Bölgedeki yatırımların %93'ünü Rusya, Azerbaycan, Kazakistan ve Ukrayna paylaşmaktadır. 2004 yılında bölgedeki DYY çıkışları gerilemiştir. Bunda bölgenin tek sermaye ihracatçısı konumunda olan Rusya firmalarının dışarıdaki genişleme projelerini yavaşlatmalarından kaynaklanmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

DOLAYSIZ YABANCI YATIRIM ÇEKMEDE BAŞARILI ÜLKELER VE DYY STRATEJİLERİ

5.1. DYY ÇEKMEDE BAŞARILI ÜLKELERİN UYGULADIKLARI TEMEL STRATEJİLER

DYY'lerin ülkenin ekonomik yapısına ve rekabet gücüne yaptığı katkının farkında olan ülkeler DYY çekme konusunda aralarında rekabet yaşamaktadırlar ve yatırımcıya en uygun yatırım zeminini sunmaya çalışmaktadırlar. Ülkelerin bu konudaki çabaları;

- DYY'leri düzenleyen yasal çerçevenin geliştirilmesi
- Yatırım ortamının iyileştirilmesi
- Ekonomik değişkenlerin düzeltilmesi

olarak sıralanabilir¹³⁶. Bu bölümde dünyada DYY çekmekte oldukça başarılı stratejiler uygulayan ve olumlu sonuçlar elde eden İrlanda, Macaristan ve Çin ülke örnekleri incelenecektir. Bu ülkeler yabancı sermayeyi kalkınmalarının itici gücü olarak kullanabilmiş ve de yabancı sermaye yatırımları ile büyüme, işsizlik oranı, ihracat gibi temel ekonomik göstergelerde başarı yakalamış ülkelerdir.

5.2. İRLANDA

Verilebilecek en başarılı ülke modellerinden olan İrlanda modeli, DYY'ler açısından en uygun yatırım ortamının hazırlanması ve de bu süreçte yaşadığı hızlı refah artışıyla diğer ülkelere de örnek model olmuştur. İrlanda tüm dünyada örnek

¹³⁶ Çanakçı, s.3.

olarak gösterilen, doğrudan yabancı yatırımlar ve yenilik ekonomisi (*innovation economy*) ile bağlantılı ekonomik modeli sayesinde mucize ülke olarak anılmaktadır.

Tablo 6
Yıllar İtibariyle İrlanda'nın DYY Akımları (milyon dolar)

	85-95	1999	2000	2001	2002	2003
DYY Girişi	728	18,218	25,843	9,659	24,486	25,497
DYY Çıkışı	420	6,111	4,640	4,069	3,099	1,911

Kaynak: UNCTAD, **World Investment Report 2004**; www.unctad.org/fdistatistics

Tablodan görülebileceği gibi İrlanda'ya yönelik DYY girişleri yıllar içerisinde artış göstermiştir. 2001 yılında tüm dünya genelinde ve DYY hareketlerinde meydana gelen gerilemeden İrlanda'da nasibini almış ancak ertesi yıl tekrar eski seviyesini yakalamıştır. Özellikle dikkate değer husus, son yıllarda DYY girişleri istikrarlı olarak ve giderek artan oranda İrlanda'ya yönelmeye devam etmektedir.

Tablo 7
Yıllar İtibariyle İrlanda'nın DYY Stoğu (milyon dolar).

	1980	1990	1995	2000	2002	2003
İçeride	31 281	33 826	40 024	136 921	167 945	193 442
Dışarıda		11 355	13 240	32 253	31 616	33 527

Kaynak: UNCTAD, **World Investment Report 2004**; www.unctad.org/fdistatistics

İrlanda'nın yabancı sermaye stoku 2003 yılı itibariyle 193 milyar dolara ulaşmıştır. Bu ülkedeki toplam sabit sermayenin $\frac{3}{4}$ ' üne yaklaşmaktadır (Tablo 7). Rakamlar bize İrlanda'nın uyguladığı politika ve stratejilerin doğruluğunu apaçık göstermektedir. Böylece İrlanda DYY temelli sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınmayı başarıyla sağlayabilmiştir.

Tablo 8
İrlanda'da DYY'nin Toplam Sabit Sermaye Oluşumundaki Yüzdeliği (%)

	85-95	2000	2001	2002	2003
DYY Girişi	9.1	112.5	40.0	90.8	74.7
DYY Çıkışı	7.2	20.2	16.9	11.5	5.6

Kaynak: UNCTAD, *World Investment Report 2004*; www.unctad.org/fdistatistics

5.2.1. İrlanda'nın Başarısının Dayandığı Temeller

Ekonomik ve teknik değişim için değer zinciri geliştirilmesi İrlanda'nın kalkınma stratejisinin temelini oluşturmuştur. Yatırım çekme amaçlı rekabette de kazanan statik olmayan, zamanla değişime ve gelişime ayak uydurandır. 1980'li yıllarda İrlanda düşük emek ücretleri ve de sağladığı vergi kolaylıklarıyla yakın pazarlara yönelik imalat sanayini cezp etmiştir. 90'lı yıllarda yaşanan maliyet baskısının etkisiyle imalat yatırımlarının cazibesinin azalmasıyla bu aşamada ulusal uzmanlaşma yazılım geliştirmeye odaklanılmıştır. 90'lı yıllarda internet ve e-ticaret sektörlerine doğru yaşanan kaymayla ve de devletçe sağlanan altyapı ve teşvikler sayesinde İrlanda bu alanda rekabet gücünü artırmıştır. Bu sayede bilgi temelli bir toplum olmayı başarabilmiş ve de Avrupa kıtasının yüksek teknoloji cazibe merkezi olmayı başarıp, ABD ileri teknoloji yatırımlarının dörtte birini çekmeyi başarabilmiştir.

1986 ile 2000 yılı arasında bir kıyaslama yapacak olursak, İrlanda'da 1986 yılında GSMH büyüme oranı % -0.7 iken, oran 2000'de % 10.4'e ulaşmıştır. İşsizlik oranı ise aynı yıllarda sırasıyla % 17'den % 3.6'ya indirilmiştir¹³⁷. GSYİH 2002 yılında 120 milyar dolar gibi rekor bir seviyeye ulaşmış, kişi başına düşen GSMH 31.000 dolar olmuştur. 98-2002 yılları arasında ortalama büyüme oranı %8'i geçmiştir.

İrlanda hükümetinin ülkeye yabancı yatırım girişi sağlamayabilmek için uyguladığı aktif politikalar şu şekilde sıralanabilir¹³⁸:

- Korumacılığı kaldırarak serbest ticareti benimseme

¹³⁷ Kovancılar, s. 24.

¹³⁸ Jeff Saperstein and Daniel Rouach, *Creating Regional Wealth in the Innovation Economy: Models, Perspectives and Best Practices*, Financial Times Prentice Hall, June 20, 2002.

- DYY çekebilmeye yönelik Yatırım ve Kalkınma Acentesinin (IDA) çabası
- Vergisel teşvikler ve bağışlar
- Eğitim sitemine yönelik yatırımların artırılması
- 1973 yılında başlayan üyelik adımları sonucu ülkenin AB üyesi bir ülke olması ve fonlardan faydalanması.

Akla gelen büyük ÇUŞ'lardan olan Intel ve EMC Corporation faaliyetlerinin önemli bir bölümünü İrlanda'da yapma konusunda önemli bir kararlılık göstermiştir. Kuzey Amerika ve Kuzey Avrupa arasındaki önemli deniz ve hava yollarının rotası üzerinde konumlanmış olması, İngilizce konuşulması, 370 milyon insanı barındıran ortak pazara geçit olarak Intel, Dell ve Gateway gibi yüksek karlılığa sahip şirketlerin İrlanda'yı kullanmasına yol açmıştır¹³⁹. Intel İrlanda'daki çip imalat fabrikasını 1990'da Collinstown Endüstri Parkında açmıştır. 2000 yılının sonunda Intel, 3300 İrlandalı'ya doğrudan istihdam imkanı sağlayacak, 2.5 milyar \$'ın üzerinde yatırıma girişmiştir. Bu yatırım sayesinde ilave 1200 kişide Intel ile hizmet kontratı veya üretim kontratı anlaşmasına giren şirketlerde çalışma imkanına kavuşmuştur. Bu Intel'in ABD dışındaki en büyük imalat sitesidir. Intel Avrupa bölümü İrlanda'nın da dahil olduğu 7 ülkeden oluşmakta ve Intel'in 2000 yılı itibariyle 33.7 milyar \$ olan gelirlerinin % 24'ünü temsil etmektedir. Intel'in ve diğer Çok Uluslu Şirketlerin dünya çapındaki operasyonları için önemli bir merkez olarak seçmelerinin nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür¹⁴⁰.

- Eğitimli insan sayısı ve kalitesi
- *Endüstriyel Kalkınma Acentası'nın (IDA- Industrial Development Agency)* sunduğu rekabetçi teşvikler ve düşük vergi oranları
- Yatırımcı dostu hükümet politikaları
- Gerekli altyapının mevcut olması (taşımacılık, elektrik, su, endüstriyel bölgeler, internet altyapısı, vd.).

¹³⁹ Anjo Abelaira, "Ireland's Economic Miracle: What Is The Celtic Tiger?", <http://www.celtia.info/culture/economy/celtictiger.html>, December 2004.

¹⁴⁰ UNCTAD, *World Investment Report 2002*, s.173.

5.2.2. DYY'lerin Gelişimine Uygun Altyapı Olanaklarının Sağlanması

Tamamıyla yasalarla düzenlenmiş ve 20'den fazla şirketin rekabet halinde olduğu bir telekomünikasyon piyasasına sahip olan İrlanda'da hükümet bir Internet işi merkezi olmak için pozisyon almıştır. Proaktif bir e-ticaret yaklaşımı benimseyerek Haziran 2000'de çıkarmış olduğu "Elektronik Ticaret Yasası" gibi yasalarla elektronik imza ve sözleşmelerle ilgili sağlam yasal altyapılar oluşturmuştur. Ulusal telekomünikasyon altyapısının % 98'inden fazlası fiber optik hale getirilmiş, 30 milyon aramayı aynı anda Dublin'den ABD'ye ve 36 Avrupa şehrine bağlayabilen çok yüksek bir kablo kapasitesi oluşturmuştur. Bu kablo kapasitesi İrlanda'yı telekomünikasyon alanında dünyanın en önde gelen ülkeleri arasına sokmuş, yerli firmalara ve yabancı yatırımcılara özellikle e-ticaret ve yazılım faaliyetlerini üzerine inşa edebilecekleri çok uygun bir platform sunmuştur. Bu yaklaşım uluslararası yazılım firmaları ve yatırımları için Avrupa bölgesinde İrlanda'yı en fazla tercih edilen gözde ülke haline getirmiş ve bilgi-temelli endüstri ve hizmetler alanında küresel liderlik konuma ulaştırmıştır.

5.2.3. Etkin Kamu Kurumları

İrlanda'da politikalar daima değişimin benimsenmesi temeline oturtulmuştur. Kamu ve özel sektör arasındaki işbirliği hiç bir zaman sorun olmamıştır. Hükümetin uyum ve istikrar içinde bulunması anahtar başarı faktörlerinden bir diğeri durumundadır. IDA'da çalışanlar da bu bakışı yansıtmakta ve olabildiklerince "*bir ürün olarak İrlanda'yı satmak*" görevini profesyonelce yürütmektedirler. İrlanda şebekeleşmenin bir yaşam tarzı olduğu küçük bir adadır. Bu durum bilgi akışını kolaylaştırmakta ve politikacılar, iş adamları, memurlar, akademisyenler ve sendika liderlerinin bakış noktalarını birbirine yaklaştırmaktadır.

5.2.4. Eğitime Yatırım

Günümüzde İrlanda Üniversite sistemi öncelikli olarak Yenilikçi Ekonomi (innovation economy) için geniş bir işgücü havuzunun geliştirilmesi üzerine odaklanmış ve üniversitelerinin % 60 oranında bilim, mühendislik ve işletmecilik alanlarından mezun vermesini sağlamıştır. Konuya kalite açısından baktığımızda, Dünya Rekabetçilik Raporuna göre eğitim kalitesi açısından Avrupa ülkeleri arasında birinci sıradadır. Hükümet teknolojik okur-yazarlığı her düzey eğitim sistemi için ilk amaç olarak ele almış, tüm okullarda bilgisayar kullanım imkanlarını geliştirmiş, tüm öğrenci

ve öğretmenler için internet girişi temin etmiş ve multimedya, dijital içerik ve internet teknolojilerinde uzmanlaşmayı teşvik etmek için fonlar sağlamıştır. Eğitim sistemi odağının bu şekilde teknolojik bilgi – temelli ekonomiyi destekleyecek bir modele kaydırılması, bu alandaki bir çok yabancı yatırımcının ülkeye çekilmesinde belirleyici olmuştur. Ekonomik büyümenin itici kuvveti olarak enformasyon teknolojisi alanındaki dev şirketleri ülkeye çekebilmek için 1980'lerde uygulamaya başladığı bu eğitim stratejisini başarılı bir öngörü ile değiştirerek devam etmektedir. İrlanda'nın başarısında endüstri ve eğitim kurumları arasında oluşturulan yakın ilişki, özellikle *Bölgesel Teknik Kolejler* olarak bilinen *Teknoloji Enstitüleri* önemli pay sahibidir. Dört Üniversitesi ve ülkenin çeşitli bölgelerine yayılmış 11 Teknoloji Enstitüsü ile İrlanda yabancı yatırımlar özellikle de yüksek-teknoloji sektörlerindeki için dünyanın en uygun ülkelerinden biri konumundadır. Tüm bunlar bir araya geldiğinde ortaya İngilizce konuşan, iyi eğitilmiş ve diğer Avrupa ülkelerine nazaran daha düşük maliyetli işgücü sağlanmıştır¹⁴¹.

5.2.5. İşgücü Sendikaları ile Uyumlu Hükümet Politikaları

İrlandalılar yüksek teknoloji şirketlerini, yerli şirketler arasında yeniliğe sevk edecek hizmet endüstrisi ve yüksek katma değer imalatına dayalı bir ekonomik yapı inşa etmek suretiyle cezp etmişlerdir. Bu sadece yaşam standartlarında büyük değişime neden olmamış bununla birlikte radikal kültürel değişimleri beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte bu önemli değişimin organize işgücü sendikalarının sosyal sözleşmelerinde temel kaymalar yönünde büyük kararlılıkları olmaksızın gerçekleşmesi çok güçtür. Bu süreç kolay olmamış, sendikaların İrlanda'nın ekonomik kalkınmasında oynayacakları gelecekteki rolleri ile ilgili önemli riskler üstlenmelerini gerektirmiştir.

Ortaklık, İrlanda'ya Çok Uluslu Yatırım projelerinin çekilmesinde köşe taşı bir kavram olmuştur. Hükümet ve yerli şirketler arasında işbirliği bekleniyorken hükümet ile işgücünün ortaklığı az bulunur bir şekilde İrlanda'nın güçlü yanı olmuştur. İrlanda'nın iyi eğitilmiş işgücü, rekabetçi bir maliyet düzeyinde beceri elde edilebilirlik avantajı sunmuştur. Rekabetçi maliyet faktörü geniş bir şekilde aktif ve pozitif rol oynayan güçlü işçi sendikası organizasyonuna, bir işveren koalisyonuna, hükümet ve ticaret sendikalarına bağlı olmuştur. Çok Uluslu Şirketlerin işgücü şartları ile ilişkili olarak uzun dönem işgücü esnekliği gerekliliği kabul edilerek bu yönde davranışlar sergilenmiştir.

¹⁴¹ Brendan Walsh, *A Case Study Of Ireland*, Dublin, 2001, s.5.
http://www.fraserinstitute.ca/admin/books/chapterfiles/A%20Case%20Study%20of%20Ireland-walsh_paper.pdf

Sözgelimi 1980'lerin ortalarına dek IDA yatırımcı şirketlerin sendikalarla görüşmelerini teşvik etmiş ve bu görüşmeler için ortam sağlamıştır. Bu yaklaşım Intel ve Dell gibi açık bir şekilde sendikasızlığa dayalı politikalara sahip şirketlerin bakışını değiştirmiştir. İrlanda'nın Çok Uluslu Şirketlerle ilişkilerinde ve bu konuyla ilgili sorunlarda daima liberal tutum ve davranışını desteklediği görülmektedir. Bilgi ekonomisinde çalışanlardan bazıları ticaret sendikasına ihtiyaç görmemişlerdir. İyi eğitilmiş olduklarını ve kendilerini en iyi şekilde temsil edebileceklerini düşünmüşlerdir.

5.2.6. Kurumsal Yapılar: *Forfas, Enterprise Ireland ve IDA*

Bir çok kamu biriminin çabalarını koordine etmek ve ekonomik hedeflerine ulaşmalarını desteklemek üzere İrlanda hükümetinin bir girişim, ticaret, bilim, teknoloji ve yeniliğe yönelik ulusal politika ve tavsiye kurulu olarak *Forfas* oluşturulmuştur. *Forfas*'a endüstriyel promosyon ve teknoloji geliştirme doğrultusunda geniş yasal yetkiler verilmiştir. Kurul yetkisini ev temelli endüstri ve dış ticaret promosyonu için ***Enterprise Ireland***'a ve ülke içi yatırım promosyonu için ***IDA Ireland***'a devretmiştir. Fonksiyonları¹⁴²:

- Endüstriyel kalkınma konusunda bakanlara tavsiyelerde bulunmak
- Enterprise Ireland ve IDA Ireland ve statüsü altındaki birimlerin politikalarını koordine etmek ve onlara tavsiyelerde bulunmak
- Endüstri, teknoloji, pazarlama ve insan kaynaklarının gelişimini teşvik etmek
- Devletin dışındaki endüstriyel teşebbüslerin durumunun geliştirilmesi ve oluşumlarının teşvik edilmesi
- Enterprise Ireland ve IDA Ireland'ın fonksiyonları ile ilişkili olarak koordine etmek ve tavsiyelerde bulunmak,

olarak sıralanabilir. Hükümet tarafından Temmuz 1998'de kurulmuş olan *Enterprise Ireland*, İrlanda'nın ticaret, satışlar, pazarlama, ihracat ve İrlandalı şirketlerin istihdamı için ulusal bir pozisyon geliştirilmesine çalışan birimlerden biridir. Öncelikli müşterileri

¹⁴² Saperstein and Rouach.

on ve üzeri kişi istihdam eden İrlanda imalat ve uluslararası ticaret hizmeti firmaları ve İrlanda'da çalışan deniz aşırı yiyecek ve doğal kaynak şirketleridir. Bunlarla birlikte teknolojik yenilik kapasitesi geliştirilmesi için ve endüstri ve yüksek eğitim kurumları arasında koordinasyon için ulusal ve AB desteklerini yönetmektedir. Diğer endüstri ve devlet birimleri ile ilişki içerisinde İrlandalı şirketlerin yenilik geliştirmeleri ve büyümeleri için kapasite inşa etmelerine destek vermekte yeni ortaklıklar yaratma veya uluslararası tüketicilere ulaşabilme imkanlarını sağlamaya çalışmaktadır. Bunlarla birlikte *Enterprise Ireland*, uluslararası şirketlere İrlanda'da kendilerine uygun dünya kalitesinde tedarikçiler ve partnerler bulma konusunda destekler sağlamaktadır.

IDA (Investment and Development Agency - Yatırım ve Kalkınma Acentası), İrlanda mucizesinin en önde gelen itici güçlerinden biridir. IDA'nın çabaları sayesinde, İrlanda'nın AB piyasası ve ötesinde küresel bir genişleme hedefine sahip yabancı şirketler için ideal bir yer olarak tanıtımı yapılmıştır. Bu promosyon kampanyaları gerçekten işe yaramış, uluslararası şirketler İrlanda ekonomisinin büyümesinde önemli rol oynamış ve İrlanda, Avrupa Birliği pazarına nüfuz eden ideal bir ihracat temeli haline gelmiştir. 2000 yılında IDA, hibeler için 164 milyon euro, tanıtım faaliyetleri içinse 27 milyon euroluk bütçe oluşturmuştur¹⁴³. Yüksek işsizlik süreci boyunca, IDA'nın tarihsel olarak temel odağı iş yaratılması iken yeni veya mevcut denizaşırı şirketlerin kalitesini arttırmak, bunların sürdürülebilirliklerini ve İrlanda'nın stratejik değerini güçlendirmek temel amaç fonksiyonlarından biri olmuştur. İrlanda'nın Avrupa'daki önemli bir e-ticaret platformu olmasına yönelik attığı agresif adımlar ve yerli ihtiyaçlara olduğu kadar uluslararası trendlere çabuk bir şekilde cevap verebilme kapasitesi doğrultusunda ortaya çıkardığı çok başarılı sonuçlar sayesinde tüm dünya ülkelerince imrenilen bir kalkınma acentesi modeli olmuştur¹⁴⁴.

5.2.7. Yatırım Promosyonu ve Tanıtım Faaliyetleri

İrlanda'nın bugünkü konuma gelmesinde IDA tarafından yürütülen promosyon faaliyetleri ve reklam kampanyaları hayli önemli bir süreçtir. 1960'larda "*Avrupa'yı düşünüyorsanız, İrlanda'yı düşünün*" reklam mesajıyla başlanan süreçte IDA, İrlanda'yı Avrupa ve ABD'deki denizaşırı yatırımlar için uygun bir yer olarak lanse edilmeye çalışılmıştır. 1970'lerde bu tema değişerek sloganlar karlılık üzerinde oluşturulmaya

¹⁴³ UNCTAD, *World Investment Report 2002*, s. 173.

¹⁴⁴ Saperstein and Rouach,

başlanmıştır. Kar ve verginin odak olduğu “% 29- Ortak Pazar içindeki en yüksek yatırım kazancı” reklam sloganlarından biri olmuş, Business Week, Fortune, Dun’s Review gibi karar-alıcılar, CEO’lar tarafından takip edilen dergilerde yayınlanmıştır. Bu süreçte İrlanda vergi yasası, Avrupa’da yatırım yapmak isteyen bir çok ABD firması için cazip bir teşvik gözüken vergisiz ihracat kazancı sağlamıştır.

Yer teması da 1980’lerde başarıya ulaşmıştır. Reklam mesajı sektör odaklı hazırlanmış her endüstriyel teknoloji sektörü için ayrı ayrı tasarlanmıştır. Eğitimli, yüksek uyum kabiliyetine sahip ve becerikli işgücü reklamların ilave bir teması haline gelmiştir. Dolayısıyla bu kampanya genç, iyi eğitimli ve parlak işgücünü o zamana kadar hiç bir ülkenin düşünemediği şekilde sloganının temeline almaktaydı.

1990’larda reklamların ana mesajı karlılık ve yüksek teknoloji olmuştur. “Yer, Halk, Karlar” bu dönemin sloganları arasındadır. Reklamların güçlü endüstri odağında tıbbi ilaçlar, tele servisler, elektronikler, mühendislik, yazılım ve finansal hizmetler yer almaktadır.

1990’ların ortalarında İrlanda “Avrupa’nın arama merkezi” olarak bilinir hale gelmiştir. IDA’nın yürüttüğü reklam kampanyaları, IDA’nın hedef şirketleri arasında İrlanda’nın çok daha pozitif, iyi-yuvarlanmış bir imajının geliştirmesinde etkili bir faktör olmuştur. E-ticaret ve internet faaliyetlerini ve yatırımlarını destekleyici kampanyalar modern İrlanda’nın yeni doğrultusuna ve konumuna dikkat çekmekte ve modern imajını oluşturmaktadır.

5.2.8. Hedef Sektörlere Yönelme

Hükümet promosyon ajansları, seçici bir biçimde daha gelişmiş ve yüksek katma değer içeren ürünler ve hizmetlerin üretildiği belli endüstri alanlarını hedef sektörler olarak belirlemiştir. Bu sektörler İrlanda’ya en iyi büyüme potansiyeli sunan ve uzun dönemde sürdürülebilir bir istihdam imkanı sağlayan alanlardır. Bundan yirmi yıl öncesine kadar İrlanda’nın en önemli ihraç ürünü ketendi. Bugün ise ihracat ileri teknoloji kategorilerine ayrılmıştır. Bu sektörler şöyle sıralanabilir¹⁴⁵.

- kimyasallar ve eczacılık
- e-ticaret

¹⁴⁵ Pricewaterhouse Coopers, **Doing Business and Investing in Ireland**, Dublin, June 2000, s.4.

- enformasyon ve telekomünikasyon
- yazılım
- uluslararası düzeyde ticareti yapılan hizmetler (finansal hizmetler, arama merkezleri ve paylaşılmış hizmet merkezleri dahil)
- tıbbi cihazlar

2002 yılında bu sektörlerin nispi ağırlıkları kimyasal ürünler lehine değişmiştir.İrlanda'nın ihracatı içerisinde en büyük mal grubu olan bilgisayar donanımı, 19 milyar euro büyüklüğü ile toplam ihracatın 1/5'ini oluşturmaktadır¹⁴⁶.

5.2.9. Yatırım Teşvik Politikaları

IDA'nın vergi teşvik prensibinin odak noktası İrlanda'nın herhangi bir yabancı yatırımcıya daima mümkün olan en uzun zaman sürecini sunmasıdır. Yabancı yatırımları çekmek için İrlanda hükümeti 20 yıllık vergi fayda paketi hazırlamıştır. Çoğu yıllar imalatçılara ve veri işleme şirketlerine sağladığı maksimum % 10'luk kurumlar vergisi ile dikkat çekmiştir. Bununla birlikte 2003'te başlayan % 12'lik vergi oranını tüm şirketlere uygulamaya başlamıştır. Yatırımcılar 10-20 yıllık bir süreç için rahatlıkla ve güvenilir bir şekilde vergi mükellefiyetlerini öngörebilmekte ve net karlarını tahmin edebilmektedirler.

İrlanda kalkınma stratejisi içinde, yatırım teşvikleri ekonomik temellerin geliştirilmesinde tamamlayıcı araçlar olarak görülmüştür. İhracat karları orjinal bir şekilde vergilenmemektedir. 1981'den sonra imalat ve belli hizmet endüstrilerine ilave olarak Uluslararası Finansal Hizmetler Merkezinde veya Shannon Serbest Bölgesinde konumlanmış firmalara % 10'luk bir kurumlar vergisi uygulanmaya başlanmıştır. Bu % 10'luk vergi oranı mevcut yatırımcılara 2010'un Aralık ayına kadar uygulanacak, bundan sonra oran % 12,5 olacaktır.

Diğer bir çok gelişmiş ülke örneklerinden hareketle İrlanda'da hükümet yatırımcılara finansal yardımlar sağlamaktadır. Bunlar ihracata bağlı değildir fakat İrlanda piyasası çok ufak olduğu için projeler yüksek düzeyde ihracata yöneliktir. Bu

¹⁴⁶ DTM, **İrlanda'nın Ekonomik Kalkınması**, DTM Dış Ticaret Dergisi, Nisan 2004.
<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Nisan2004/irlanda.htm>

gibi yardımlar proje proje görüşülmekte ve yüksek katma-değerli ve daha beceri-yoğun projelere çok daha büyük devlet yardımları sağlanmaktadır. Projeler daha az gelişmiş bölgelere yönlendirilmekte ve buralardakilere daha büyük yardımlar verilmektedir. Ar&Ge yardımları mevcut şirketlerin değer zincirine doğru hareket etmelerine yardımcı olmak için verilmektedir.

5.2.10. Uygulanan Ekonomik Politikalar

70'li yıllarda ve 80'li yılların başında izlenen genişleyici mali politikalar sonucu kamu kesimi borçlanma gereği artınca makroekonomik politikalar değiştirilmiştir. 90'lı yıllarda uygulanan makroekonomik politikaların temeli işsizliği azaltmak ve de dışa göçü durdurmaya odaklanmıştır. İrlanda'da hükümet 1990'lı yıllarda, hem ulusal hem yerel düzeyde, azınlıkta kalan grupların haklarını korumak, eşitsizlikleri azaltmak ve yoksulluğu hafifletmek amaçlı olarak, politikaları toplumun tüm kesimlerine yöneltmiştir¹⁴⁷.

İrlanda'da 1927 yılından itibaren kullandığı para birimi olan İrlanda poundunu bırakarak Euro'ya geçmiştir. Ocak 93'te para biriminde yaşanan %10'luk devalüasyon para biriminin oldukça rekabetçi bir seviyeye gelmesini sağlamıştır¹⁴⁸.

96-00 yılları arasında kamu finansmanında yaşanan iyileşme giderek hızlanmıştır. Kamu yatırım harcamaları yüzde 15 reel büyüme kaydetmiş, cari harcamalar reel olarak artmıştır. Faiz harcamaları ise, düşük faiz hadleri ve gerileyen kamu borçluluk oranı sayesinde hızla azalmıştır. Kamu gelirlerinde bir patlama gerçekleşmiş olup, yıllık reel ortalama artış oranı yüzde 10 olmuştur. Bu iyileşme hükümetin efektif vergi hadlerini azaltmaya ve ekonominin arz yönlü performansını iyileştirmeye devam ettiği sırada meydana gelmiştir. Bu amaçla standart kurumlar vergisi oranı ile gelir vergisi oranları azaltılmış, gelir vergisi bandı genişletilmiş ve gelir vergisi istisna hadleri yükseltilmiştir. Maliye politikası, vergi ve harcama önlemlerinin uygulanması ve toplumsal uzlaşmaya hizmet etmek hedefleri arasında bir denge kurmayı amaçlamıştır. Bu amaç iç talebin aşırı derecede kuvvetlendirilmemesini de kapsamaktadır.

¹⁴⁷ DTM, **İrlanda'nın Ekonomik Kalkınması**.

¹⁴⁸ Walsh, s. 3.

5.3. MACARİSTAN

Macaristan, dünya üzerinde DYY girişlerinde en önde gelen ülkelerden biridir. Ülke içerisinde yarattığı uygun yatırım iklimi, yabancı yatırımcılara verdiği teşvikler ve ekonominin tüm alanlarına yabancıların katılımlarını sağlamasıyla ülke yabancı yatırımların ilgi odağı olmuştur. Yabancılar; finansal kurumların %70'ini, sanayinin %60'ını, iletişimin %90'ını, enerji üretiminin %60'ını, perakende sektörünün de %50'sini kontrol etmektedir¹⁴⁹.

2003 yılı Macaristan'da yatırımların altın yılı olmuştur. Ülkenin 1 Mayıs 2004 itibariyle AB'ye tam üye olması, ülkeye yatırım çekmek üzere uygulanan birçok yatırım teşviği, off-shore desteği ve de yatırımcılara cazip gelecek AB mevzuatıyla uyumlu yeni vergi avantajları sunan metotlar uygulanmasıyla ülke yatırımlar için cazibe merkezi olmuştur.

2004 itibariyle kurumlar vergisi oranının %18'den %16'lara çekilmesi, eğitim ve AR-GE maliyetlerinin azaltılması, AB fonlarından kaynak aktarımı nedeniyle Macaristan'ın 2004-2007 döneminde yıllık 3 milyar euro seviyesinde yabancı sermaye çekebileceği tahmin edilmektedir.

Yabancı sermaye hareketlerindeki dalgalanmaların nedeni ülkede uygulanmakta olan özelleştirme programları ve de dünya genelinde yatırım hacminde meydana gelen daralmadır. Macaristan'a gelen yatırımların %92'si AB kaynaklı olup, 2003 yılında en çok yatırım yapan ülke 398 milyon Euro ile Avusturya olmuştur.

Tablo 9
Yıllar İtibariyle Macaristan'ın DYY Stoku (milyon dolar).

	1980	1990	1995	2000	2002	2003
İçeride		569	11 304	22 870	35 890	42 915
Dışarıda		197	278	1280	2162	3921

Kaynak: UNCTAD, **World Investment Report 2004**; www.unctad.org/fdistatistics

¹⁴⁹ Tomann, s. 14.

Macaristan önümüzdeki yıllarda birçok ulaşım ağı ve de koridorlarının ülke sınırından geçmesiyle lojistik öneminin daha da artacağını tahmin etmekte, ülke bu doğrultuda altyapısını geliştirmek için AB fonlarını kullanmayı düşünmektedir.

Ülkedeki pazar ekonomisinin önümüzdeki 10 yılda daha belirgin hale gelmesiyle yatırımların daha da artacağı söylenmektedir. Macaristan'ın yabancı sermaye çekmede avantajlı olduğu nokta ucuz ve nitelikli işgücüdür. Yabancı firmaların telekomünikasyon merkezleri, teknoloji ve AR-GE merkezleri alanlarında bu ülkeye yatırım yapmada oldukça güçlü ve itici bir faktör konumundadır. Ancak bugüne kadar Macaristan'ın yabancı sermaye çekme açısından ülkede artan işçi ücretleri göz önüne alındığında, rekabet gücünün büyük ölçüde Rusya, Çin ve Baltık ülkelerine kaydığı görülmektedir¹⁵⁰. Buna karşın Macaristan'daki ucuz ve nitelikli işgücü yabancı firmaları AR-GE, telekomünikasyon, bilişim ve teknoloji alanlarında yatırım yapmaya yöneltmektedir.

5.3.1. İhracat Odaklı DYY Politikaları ve İhracat Patlaması

Macaristan'ın yüksek ihracat patlaması, DYY girişlerinin artmasıyla birlikte bu yatırımların ihracata yönelik sektörlerde yoğunlaşmasıyla ortaya çıkmıştır.

Tablo 10
Macaristan'ın İhracat Yapısı

İhracat Yapısı	1985	1990	1995	2000
1-Birincil ürünler	26.9	20.8	10.5	4.5
2-Doğal kaynaklar Temelinde Mamuller	32.9	27.1	18.4	9.8
3- Doğal Kaynaklar Temelinde Olmayan Mamuller	39.2	50.5	70.0	85.1
Düşük Teknoloji	22.6	27.2	25.9	14.9
Orta Teknoloji	12.7	18.2	32.6	44.9
Yüksek Teknoloji	3.9	5.1	11.6	25.2
4-Diğerleri	1.0	1.6	1.0	0.6

Kaynak: UNCTAD, *World Investment Report 2002: "Transnational Corporations and Export Competitiveness"*, New York and Geneva, s.169.

¹⁵⁰ T.C. Budapeşte Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Macaristan'da Faaliyette Bulunmak İsteyen Firmalarımız İçin Bilgi Notu**, Eylül 2004, s. 3.
http://www.abmistanbul.org/dokumanlar/abm/bilgibankasi/ulkeler/ulkeler/macaristan/01092004_macaristan_ug.pdf

Burada ilk olarak bahsedilmesi gereken önemli husus, ihracatın yapısında zamanla meydana gelen değişimdir. Birincil ürünler ve doğal kaynak temelli mamullerin ihracat içindeki payı 15 yıl içerisinde %27 seviyelerinden %4,5 seviyelerine kadar gerilemiştir (Tablo 10). Buradan ekonominin dışa açılımı ve DYY temelli ihracatla birlikte geçirdiği yapısal değişim rahatlıkla görülebilmektedir. Yüksek teknoloji ihracat oldukça önemli artışlar sergilemiş, %3,9 seviyelerinden 2000'li yıllarda %25 seviyelerine ulaşmıştır.

Bu ihracatın ve de ihracatta görülen yapısal değişimin mimarları ÇUŞ'lar olmuştur. 1999 yılında ülke ihracatının 4/5'i ÇUŞ'lar tarafından gerçekleştirilmiştir. İhracat işleme Bölgelerindeki yabancı bağlı şirketler ihracatlarının 1996-2000 arasında düzenli bir şekilde arttırmışlardır. Macaristan'ın dünya piyasalarına yaptığı Top10 ihracat Ulus Ötesi Şirketlerce üretilmektedir Önde gelen 50 yabancı bağlı şirket 2000 yılında ülkenin toplam ihracatının % 45'ini ifade etmektedir. Otomobil endüstrisinde Audi/Volkswagen (3 milyar \$'ın üzerinde ihracat) Opel/GM ve Suzuki Macaristanın temel ihracatçılarındandır. Elektroniklerde IBM ve Philips ki her biri 2 milyar \$'ın üzerinde ihracat yapmaktadır-GE, Flextronics ve Samsung takip etmektedir.

5.3.2. İhracat İşleme Bölgeleri

Yabancı kökenli şirketlerin ihracatın %80'ni gerçekleştirdiği Macaristan'da sağlanan bu başarının ardında proaktif bir yabancı yatırım çekme politikası uygulayan ilk geçiş ekonomisi olması ve de yenilikçi bir İhracat İşleme Bölgesi (EPZ) ile tanımlanan politikayı başarılı bir şekilde uygulaması yatmaktadır. Birçok ÇUŞ, ihracat faaliyetleri için Macaristan'daki "**endüstriyel serbest ticaret bölgeleri**"nden birini seçmektedir. Bu tip bölgeler ilk olarak 1982 yılında ihracat odaklı ve ileri teknoloji içeren yabancı yatırımları Macaristan'a çekmek amacıyla faaliyete geçmiştir¹⁵¹. Burada yatırımcıya verilen en önemli özgürlük bölgenin ulusal otorite tarafından değil de yatırımcı firmaların seçilebilmesidir. Yatırımcılar kendilerince en avantajlı buldukları yerde faaliyette bulunmalarına rağmen Macaristan'daki endüstriyel serbest ticaret bölgeleri diğer ülkelerdeki İhracat İşleme Bölgelerinden coğrafi bakımdan daha dağınık vaziyettedir. 1997-2001 arasında geçen 4 yılda bu tür bölgeler % 40 artarak 125'e ulaşmıştır¹⁵². Pratik olarak bu bölgelerde çalışan tüm firmalar elektronik, yazılım veya

¹⁵¹ Katalin Antaloczy and Magdolna Sass, **Greenfield Investments In Hungary: Are They Different From Privatization FDI?**, UNCTAD: Transnational Corporations, Vol. 10, No:3, December 2001, s.45.

¹⁵² Kovancılar, s.57.

otomobil alanında çalışan Audi, Opel, IBM, Nokia, Philips ve Fletronics gibi ÇUŞ'ların yavru şirketleridir.

Macaristan verilen bir lisans belgesi ile burayı ulusal gümrük bölgelerinden ayırma yolunu seçmiştir. Belirlenen kriterlere uyan tüm firmalar hiçbir şekilde ayrımcılık yapılmaksızın bu imkanlardan yararlanma imkanı verilmiştir. Bölgeler özel bir gümrük statüsüne, ticaret ve döviz regülasyonlarına sahiptir. İmalatta kullanılacak mallar ve yatırım mallarına da gümrüksüz ve KDV'siz ithalat izni verilmiştir. Buralarda kurulan firmalar Macaristan'ın en büyük üretim tesisleri olmuş ve en yüksek satış, ihracat ve karlılık rakamlarını yakalamışlardır.

Serbest bölgeler ihracat artışının ve modernizasyonun temel itici güçlerinden birisi olmuştur. 1996-2001 arasında serbest bölgelerin ihracatı beş kat artış kaydetmiş, 2001'de serbest bölgeler ülkenin toplam ihracatının % 44'üne ulaşmıştır. Bunun % 90'ından fazlası AB'ye gitmektedir. Dolayısıyla bu bölgeler Macaristan'a güçlü bir ticaret dinamizmi sağlamıştır¹⁵³. Ayrıca serbest bölgelere yapılan yeni yatırımlarla bölgelerdeki çalışan sayısı 96-98 yıllarında ikiye katlanmıştır. Ortalama maaşlar yerel ücret düzeyine göre %40 fazladır ve verimlilik aynı dalda faaliyet gösteren yerel firmalardan iki kat fazladır¹⁵⁴.

5.3.3. Ucuz ve Nitelikli İşgücü

Göreceli olarak ucuz ve teknik anlamda nitelikli işgücü Avrupa'nın önemli yazılım ve elektronik firmalarının ülkeye çekilmesini sağlamıştır. Ülke mobil telefon üretiminde Avrupa'nın merkezlerinden biri haline gelmiştir. Nokia, Finlandiya dışında yazılımlarının %95'ini Macaristan'da üretmektedir. Macaristan'a gelen yeni yatırımların birçoğu için en öncelikli neden ucuz ancak nitelikli ve verimli işgücü olmuştur¹⁵⁵.

Flextronics, Orta ve Doğu Avrupa'da %40 endüstriyel yatırım payına sahip olan elektronik imalatçısıdır. Firmanın bölgede yaptığı yatırımların 4/5'e yakını Macaristan'a gitmiştir. 2000 yılında Macaristan'ın en büyük 6. ihracatçısı konumundaki firmanın satış gelirleri 1 milyar \$'a yakındır. Flextronics, kendi Orta ve Doğu Avrupa Endüstriyel Parkı için ülkenin Batı Avrupa pazarına yakınlığı, nispeten düşük ücretleri

¹⁵³ UNCTAD, *World Investment Report 2002*, s.216.

¹⁵⁴ Antaloczy ve Sass, s.49.

¹⁵⁵ Szanyi, s.28.

yeterli düzeyde ve kalitede mühendis ve bilim adamı arzı ve teşvik edici hükümet politikalarına bağlı olarak Macaristan'ı seçmiştir. Basitleştirilmiş gümrük düzenlemeleri, yatırım teşvikleri, İhracat İşleme Bölgelerinde gümrüksüz ithalat imkanları ve İhracat İşleme Bölgeleri için sağlanan hükümet destekleri gibi düzenleyici bir çerçeve şirket tarafından oldukça uygun görülmüştür¹⁵⁶. Microsoft'un X-Box üretimini önce Macaristan'a konumlandırması ancak ardından bölgeyi terk ederek Mayıs 2002'de Çin'e yerleşmesi ve IBM'in hard disk fabrikasını kapatma kararı alması gibi başarısız deneyimler Macaristan'a giderek artan bir şekilde rekabet edemeyen bir topluluktan daha yüksek katma-değer üreten faaliyetlere yükselmesi gerektiğini göstermiştir. Becerilerin artmasının ve AB'ne girişin Macaristan'da ücretleri arttıracacağı beklenmektedir. Macaristan bu doğrultuda stratejiler geliştirmeye çabalamakta ve yüksek beceri gerektiren alanlara doğru yönelmeye çalışmaktadır¹⁵⁷. Buna rağmen birçok Asya firması Avrupa pazarına kolay giriş için, bazı elektronik aletlerin üretimini Macaristan'a taşımayı düşünmektedir.

4.2.2.2. Uygulanan Özelleştirme Politikaları

Macaristan özelleştirme konusunda diğer geçiş ekonomilerinden farklı bir strateji benimsemiştir. Ülkede toplu özelleştirme programları yerine İngiliz Stili çerçevesinde kamu girişimlerinin tek tek özelleştirilmesi yolu benimsenmiş ve kural olarak alıcıların bedelin en azından bir kısmını nakit olarak ödemesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca diğer özelleştirme programlarından farklı olarak yabancılara hiçbir şekilde (faaliyet sektörü, şirket boyutu) kısıtlama getirilmemiş, stratejik yatırımcılara çeşitli kolaylıklar tanınmıştır.

1995 yılı Mayıs ayı içerisinde Parlamento özelleştirme yasasını çıkarmış ve bir özelleştirme ajansı kurulmuştur. Bu yasa tek tek özelleştirme yaklaşımını korumasının yanı sıra işçilerin çalıştıkları kurumun hisselerini alabilmeleri gibi tercihli sitemler de getirmiştir¹⁵⁸.

Özelleştirmelerin yoğun olarak yaşandığı 90-97 arasında özel sektörün GSMH'daki payı başlangıçta %10 iken 97 yılı sonunda %70'lere ulaşmıştır. Telekomünikasyon, gaz dağıtımı, elektrik, bankacılık ve sanayi sektörlerindeki devlet

¹⁵⁶ Kovancılar, s.57-58.

¹⁵⁷ UNCTAD, **World Investment Report 2002**, s.170.

¹⁵⁸ Karabalık.

işletmelerinin tamamı özelleştirilmiştir. Artıca özelleştirme ile gelen yabancı yatırımlarının çoğunun yerel pazara giriş amaçlı piyasa odaklı yatırımlardır. Yeni yatırımlar olarak tabir edilen yatırımların ise daha çok ihracat amaçlı olup serbest bölgelerde yoğunlaştıkları görölmektedir.

5.3.5. Uygulanan Teşvik Politikaları

Ülkede uygulanan teşvik modellerini devlet destekleri ve vergi teşvikleri olarak 2 ana gruba ayırabiliriz.

5.3.5.1. Devlet Destekleri

Destekleri genel olarak; yatay destekler (işgücünün eğitimi, çevrenin korunması, Ar-Ge destekleri), sektörel destekler ve bölgesel destekler olarak sınıflandırabiliriz.

Ayrıca firmalar bu teşviklerden maksimum bir oran dahilinde yararlanabilmektedir. Bu yatırım yoğunluk oranları, Macaristan'daki bölgelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık göstermekte olup, firmaların toplam yatırım maliyetlerinin belli oranları karřılığđ ilgili teşviklerden yararlanılabilmektedir. Örneğđn; Merkezi Macaristan ve Batđ Transdanubia bölgeleri hariç yatırımcılar, yatırım değerlerinin maksimum % 50 sine kadar devlet desteğđnden yararlanmaya hak kazanmaktalar. Bazı özel durumlarda ise, KOBİ'ler tarafından yapılan yatırımlarda ya da AR&GE ve çevre korumaya yönelik yatırımlarda maksimum "yatırım yoğunluk oranı" % 50'den fazla olabilmektedir¹⁵⁹.

5.3.5.2. Vergi Destekleri

1 Mayıs 2004 öncesi sıklıkla uygulanmakta olan kurumlar vergisi teşviklerine ilişkin mevzuat AB normlarına uygun olmadığı için uygulamadan kaldırılmış ve de AB mevzuatıyla uyumlu yeni teşvikleri kapsayan bir vergi reformu yapılmıştır. Diğەر yandan 2004 yılı başından itibaren geçerli olmak üzere kurumlar vergisi %18'den %16'ya indirilmiştir.

¹⁵⁹ T.C. Budapeşte..., "Macaristan'da...", s. 5.

➤ **Kalkınma Vergisi İndirimi**, 10 yıl süreyle uygulanabilen bir vergi olup, her 4 yılda bir belli kriterlere göre devam edip etmeyeceği belirlenmektedir. Yatırımın değerine, bölgesine ve sektörüne göre vergi indirimi % 35 ile 50 arasında değişebilmekte, ayrıca KOBİ'ler için bu oranlar % 15 oranında arttırılabilmektedir. Ancak otomotiv sanayi gibi hassas sanayiler bundan faydalandırılmamaktadır.

➤ **Geçici Vergi İndirimi**, Macaristan off-shore rejimi kapsamındaki firmalara 2005 yılı sonuna kadar %4 (31.12.2003 tarihine kadar % 3 oranındaydı) oranında kurumlar gelir vergisi uygulamaktadır.

➤ **Vergi Tatili**, belli koşulları sağlamaları durumunda yatırımcılara 10 yıla kadar vergi tatili tanınmaktadır. Bu uygulama 2011 yılına kadar geçerli kılınmıştır¹⁶⁰.

5.3.6. Yatırım Promosyonu ve Tanıtım Faaliyetleri

Bu faaliyetleri yürütmek amacıyla Macaristan Yatırım ve Ticari Kalkınma Ajansı kurulmuştur. Kurumun başlıca faaliyetleri yatırım promosyon faaliyetlerini yürütmek, yabancı yatırımcılara tavsiyelerde bulunmak ve yardımcı olmaktır. Aktif bir internet sitesi ile dünya genelinde potansiyel yatırımcılara ulaşarak proaktif bir tanıtım bir tanıtım politikası benimsenmektedir. Aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi bu tanıtım sitesinde yatırımcılar “Macaristan’a Neden Yatırım Yapmalı?” sorusuna cevap bulabileceklerdir. Burada Macaristan’ın güçlü yönleri öne çıkarılarak ÇUŞ’ların yer seçimini etkilemek esas alınmıştır. Macaristan Yatırım ve Kalkınma ajansının öne çıkardığı temel faktörler becerili işgücü, dinamik ve büyüyen ekonomi, gelişen altyapı, finansal teşvikler, hükümet promosyonları ve ülkenin DYY’yi cezbeden temel ekonomik belirleyicileri olmuştur (Şekil 2).

¹⁶⁰ Kovancılar , s.60.

Şekil 2

Macaristan'a Yatırıma Yönelten Nedenler

Macaristan Üstün Tercih	Becerili İşgücü	Dinamik ve Büyüyen Ekonomi	Gelişen Altyapı	Finansal Teşvikler	Hükümet Yatırım Promosyon Paketi
✓ 600 milyon tüketici için gümrüksüz piyasa girişi ✓ Stratejik lokasyon- Avrupanın merkezi dağıtım noktası ✓ eğitilmiş işgücü- yüksek verimlilik ✓ düşük kurumlar vergisi oranı ✓ Batı tipi kurumsal yapı ve piyasalar ✓ Merkez Avrupa işlemleri için en iyi merkez ✓ Düzenleyici sistemin saydamlığı ✓ Mülkiyet hakları koruması ✓ Fikirlerin Gücü ✓ İnovasyon geleneği	✓ Yenilikçi ✓ Verimli ✓ Düşük maliyet ✓ Yüksek yabancı dil becerisi ✓ Sürekli artan sayıda kolej mezunu ve kalifiye işgücü	✓ DYY hedefli büyüme ✓ İstikrarlı iş çevresi	✓ Yaygın taşımacılık ağı ✓ Üst düzey eğitimsel altyapı ✓ Geniş teknoloji sektörü ✓ İleri fiber optik ağı	✓ 32 ülke ile serbest ticaret anlaşması ✓ Rekabetçi kurumlar vergisi oranı ✓ AB uyumlu yatırım politikaları ve teşvikleri ✓ Yeni yatırım promosyon paketi ✓ Yüksek kalitede iş hizmetleri	✓ DYY'ları harekete geçirmek ✓ Ar&Ge için önemli rezervler ve vergi indirimleri

Kaynak: Macaristan Yatırım ve Kalkınma Ajansı İnternet Sitesi :www.itdh.hu/index.ivy?public.lang=en-US.

5.4. ÇİN

Son çeyrek asırdır DYY, Çin'in gelişiminde oldukça önemli rol oynayan bir etkindir ve de gelecekte de önemli rol oynamaya devam edeceği öngörülmektedir. Çin 1991-1996 dönemi boyunca ABD'den sonra dünyanın en fazla DYY çeken ikinci ülkesi olmuştur. 1991-1996 dönemi boyunca toplam 254.3 milyar dolarlık dolaysız yabancı yatırımdan Çin 25.5 milyar dolar pay almıştır. Çin'e DYY girişi dünyada DYY artışının gerilediği yıllarda da artış göstermiştir. Örneğin 2002 yılında toplam 651 milyar dolarlık doğrudan yatırımın 52.4 milyar doları Çin'e gitmiştir(Tablo 11). 2002 yılında DYY girişleri 86 yılına oranla 28 kat artış göstermiş, dünyadaki toplam DYY girişlerinden aldığı pay bu dönemde %1.4'ten %8.1'e yükselmiştir¹⁶¹. 2004 yılına gelindiğinde yıllık DYY girişi 60 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.

Tablo 11
Yıllar İtibariyle Çin'in DYY Akımları (milyon dolar)

	1985-95	2001	2002	2003	2004
	(yıllık ort.)				
DYY Girişleri	11715	46878	52473	53505	60630
DYY Çıkışları	1687	6885	2518	152	1805

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 2005, www.unctad.org/fdistatistics.

Çin'in büyük ve hızlı büyüyen iç piyasası, ucuz ve verimli işgücü, büyük teknik beceri havuzu, artan ihracat rekabet gücü ve DTÖ üyeliği ÇUŞ'ların Çin'e olan ilgisini artırmıştır. Bunlara ek olarak iyi düzenlenmiş ve liberal bir DYY rejimi, DTÖ üyeliğiyle hizmetler sektöründeki dışa açılma ve yabancı mülkiyetine tanınan kolaylıklar yabancı yatırımcılar için fırsatların artmasını sağlamıştır. Örneğin bankacılık sektöründe 2004 yılında 2,7 milyar dolarlık DYY girişi gerçekleşmiştir. Bilhassa ABD kökenli özel yatırım ortaklıkları Çin'e yönelen DYY'nin ağırlığını oluşturmaktadır¹⁶².

Tüm bu gelişmelere paralel olarak Çin'deki DYY stoğu da sürekli bir artış göstermiştir. Son olarak 2004 yılında ülke içerisindeki toplam DYY stoğu 245 milyar dolara ulaşmıştır (Tablo 12).

¹⁶¹ Yuping Zhou and Sanjaya Lall, **The Impact Of China's FDI Surge on FDI in South-East Asia: Panel Data Analysis for 1986-2001**, UNCTAD: Transnational Corporations, Vol 14, No 1, April 2005, s. 42.

¹⁶² UNCTAD, **World Investment Report 2005**, s. 52.

Tablo 12

Seçilen Yıllar İtibariyle Çin'in DYY Stoğu (milyon dolar)

	<u>1980</u>	<u>1990</u>	<u>2000</u>	<u>2003</u>	<u>2004</u>
İçeride	1 074	20 691	193 348	228 371	245 467
Dışarıda		4 455	27 768	37 020	38 825

Kaynak: UNCTAD, *World Investment Report 2005*, www.unctad.org/ fdistatistics.

Bahsedilmesi gereken bir diğer önemli olgu son dönemlerde Ar-Ge'ye yönelik DYY'lerin gösterdiği yükseliştir. Haziran 2004 itibariyle ÇUŞ'ların Çin'de yaptıkları Ar-Ge yatırımları 4 milyar dolara ulaşmıştır¹⁶³. Bu merkezler çoğunlukla Çin pazarına uyabilen yenilikçi ürünler geliştirme eğilimindedir. Bir kısmı da küresel anlamda yenilik üretmeye çalışmakta ve tüm dünya piyasalarına yenilikçi ürünler sunma amacıyla olan ÇUŞ'ların üretim ağlarının bir parçasını oluşturmaktadırlar.

5.4.1. Çin'de DYY Süreci

1980'li yıllardan beri Çin merkezi ve yerel bazda proaktif bir DYY politikası izlemiştir. Uygulanan politikaların temel unsurları; ileri teknoloji ve ihracat yoğun sektörleri hedef alan teşvikler, ekonomik ve teknolojik gelişim bölgeleri oluşturma ve endüstriyel seçimlere bağlı (DYY'nin yasaklandığı, kısıtlandığı vb.) sektörel hedefleme olarak sayılabilir.

Çin'in DYY sürecini uygulanan politikalardaki değişime bağlı olarak 3 dönem altında incelemek mümkündür. 1979-1983 dönemi, 1984-1991 dönemi, 1992-1999 dönemi olarak incelenebilir. Bu süreçte ilk aşama 1979 yılında Ulusal Kongrenin, Sermaye Katılımlı Ortak Girişim (Equity Joint Venture) Yasasını çıkarması ve yapılan yasal düzenlemelerle Çin ekonomisi ilk dışa açılımlarını gerçekleştirmesidir¹⁶⁴.

İlk aşamada Çin Hükümeti Guangdong ve Fujian illerinde 4 tane Özel Ekonomik Bölge (Special Economic Zones) kurmuştur ve bu bölgelerde DYY girişlerini özendirici politikalar uygulamaya koymuştur. Bölgelerde Hong Kong'lu işadamları için sınırsız denecek ölçüde ucuz işgücü ve yeni fabrika alanları için bol ve ucuz arazi olanakları doğmuştur. Bu 5 yıllık dönemde 1.8 milyar dolar civarında DYY girişi

¹⁶³ UNCTAD, *World Investment Report 2005*, s. 141.

¹⁶⁴ Sebastian Dullien, *FDI In China: Trends and Macroeconomic Challenges*, UNCTAD: China In A Globalizing World, 2005, s.127.

görülmüştür ancak yoğunlukla bu bölgelere öncelik verilmesine rağmen DYY hacmi oldukça sınırlı olmuştur. İkinci aşamada 1984 yılından itibaren Hainan Adası ve de çevresindeki 14 kıyı kenti de bu kapsama alınmış, bu gelişmeden sonra FDI girişlerinde ciddi bir artış görülmüştür. 84-88 yılları arasında toplam DYY girişi 10.3 milyar dolar olarak hesaplanmıştır. Bu yükseliş trendi 89 yılında Tiananmen Olayı ile beraber keskin bir düşüş göstermiştir ancak 91 ve 92 yıllarında tekrar yükselme eğilimine girmiştir.

Üçüncü aşama, 92 baharında başlayan ve Deng Xiaoping'in güneydeki sahil kentlerini ve özel ekonomik bölgeleri ziyaretiyle başlayan dönemdir. Bu ziyaretin asıl amacı Çin'in uygulamaya koyduğu ekonomik reformları hızla ileriye götürmesini sağlamak ve Çin'in uyguladığı piyasa yönelimli açık kapı politikasını vurgulamaktır. Gezi Çin'de yatırım yapmayı amaçlayan yatırımcılara verilen mesaj ve güven ortamını oluşturmak açısından oldukça başarılı olmuştur. Ayrıca Çin'in belli bölgelere teşvik vermek yerine ulusal anlamda DYY politikaları belirlemeye başlaması da oldukça etkili olmuştur. Yine 92 yılında imzalanan iki taraflı yatırım anlaşmalarıyla hızlı bir yükseliş görülmeye başlanmıştır¹⁶⁵. Çin hükümeti de DYY girişlerini artırmaya yönelik bir dizi reformları uygulamış ve sonuçta 45.963 milyon dolarla 98 yılında DYY girişleri zirve noktasına ulaşmıştır. 1999 yılında DYY girişleri bölgede yaşanan Asya Krizi'nin etkisiyle 40.398 milyon dolara gerilemiştir. 2002 yılında tüm dünyada giderek azalan DYY miktarına rağmen, toplam 651 milyar dolarlık dolaysız yatırımın 52.4 milyar doları Çin'e gitmiştir.

Çin'e yatırım yapan başlıca ülkeleri inceleyecek olursak Yeni Sanayileşen Ülkelerin başı çektiğini en başta da Hong Kong'un geldiğini görmekteyiz. Daha önce Hong Kong'da yapılagelen hafif imalat dalındaki birçok ürünün üretimi Çin'e aktarılmıştır. H.Kong'da 1961'de istihdamın %50'sini sağlayan imalat sektörünün payı, 1997 yılında '%15'lere düşmüştür. 4 ASEAN ülkesi (Tayland, Filipinler, Malezya, Endonezya) 90'lı yılların başlarından itibaren Çin' deki varlıklarını artırmışlardır. GÜ içerisinde Japonya ve ABD önde gelen yatırımcılar olmuşlardır.

Çin'e giden yabancı yatırımların sektörel dağılımına bakacak olursak 98'e kadar DYY girişlerinin %60'lık kısmı imalat sanayine yönelik olmuştur. 2002 yılında bu rakam %70'e ulaşmıştır. %25'e yakın kısmı da gayrimenkul satın alımına yönelik olmuştur. Ulaşım, toptan ve perakende sektörleri ise %6'lık pay almışlardır. İnşaat

¹⁶⁵ Dullien, s.127.

sektörü ise %3,1 pay almaktadır. Tarım, ormancılık, balıkçılık gibi sektörler 1,8 pay almışlardır.

Tablo 13
Çin’de Temel Sektörlerin Yıllar İtibariyle DYY Paylaşımı

Sektör	1998	1999	2000	2001
Çiftçilik, Ormancılık vb.	1,4	1,7	1,8	2,6
Madencilik	1,3	1,4	1,4	0,6
Üretim	56,2	56	63,4	71,3
Enerji	6,8	9,2	5,5	3,1
İnşaat	4,5	2,3	2,2	2,7
Ulaşım, Depolama, İletişim	3,6	3,8	2,5	1,3
Toptan ve Perakende Satış	2,6	2,4	2,1	2
Emlakçılık	14,1	13,9	11,4	7,3
Sosyal Hizmetler	6,5	6,3	5,4	6,3
Sağlık, Spor	0,2	0,4	0,3	0,2
Eğitim, Kültür ve Sanat	0,2	0,2	0,1	0,1
Diğer	2,5	2,4	3,9	2,1

Kaynak: Dullien, a.g.m., s.130.

Tablodan da görülebileceği gibi 98’den 2001 yılına gelindiğinde toplam yatırımların $\frac{3}{4}$ e yakını üretim amaçlıdır. Yüksek oranlı üretime yönelik yatırımların olması yatırımların büyük bölümünün ihracata yönelik üretim kaynaklı etkinlik arayan yatırımlar olduğunu göstermektedir. Ancak diğer yandan DYY’nin bir diğer amacının da gelişen Çin yerel piyasasında yer alma isteği olduğu görülmektedir.

İmalat sektörünün kendi arasındaki dağılımı incelendiğinde DYY’lerin yarıya yakınının emek yoğun endüstrilerde yoğunlaştığını görmekteyiz. Teknoloji yoğun ve de sermaye yoğun sektörler de diğer kalan dilimi aralarında eşit olarak paylaşmışlardır. Sonuç olarak, yabancı yatırımcıların Çin’e yönelmesindeki esas faktörün ucuz

işgücünden faydalanma olduğu ortaya çıkmaktadır¹⁶⁶. Ancak soz zamanlarda bu eğilim değışiklik göstermiş ve üretimde emek yoğun üretimden teknoloji yoğun üretime kayma meydana gelmiştir.

Çin'e giren DYY'nin giriş biçimine bakacak olursak ağırlıklı olarak yeni yatırımların ve de bağılı şirketlerin kurulmasıyla gerçekleştiğini görmekteyiz. Gelecekte daha çok birleşme ve satınalma yönteminin öne çıkacağı tahmin edilmektedir. Nitekim son dönemde şirket birleşme ve satınalmalarına yönelik yapılan yasa değışikleriyle girişler oldukça artmıştır.

5.4.2. Çin'e Yönelen DYY'lerin Temel Belirleyicileri

5.4.2.1. Çin Pazarının Büyüklüğü ve Geleceğe İlişkin Beklentiler

Bilindiğı gibi piyasaya yönelik DYY, temel olarak yerel piyasada ürün ve hizmetlerin arz edilmesini amaçlar. Burada geleneksel neden yerel piyasayı koruyan engel ve tarifeleri aşma isteğinin yanı sıra, piyasa hacmi, piyasanın büyümesine yönelik beklentiler ve de genel olarak ülkenin yakalayacağı büyüme oranları gibi faktörler bu tip DYY girişlerinde oldukça etkin rol oynamaktadır. Daha yüksek büyüme oranlarıyla birlikte daha geniş piyasa hacmi piyasa yönelimli DYY'ler için öncelik taşımaktadır.

Çin 2000 yılı itibarıyla 1.2 milyar nüfusıyla dev bir tüketim ordusuna sahip olmakla birlikte yatırımcılar bu potansiyele sahip Çin'in dünya üzerinde henüz keşfedilmemiş büyük bir potansiyele sahip pazar olduğu kanısını taşımaktadır. Ayrıca Çin'in gösterdiği hızlı aşama ve yeniden yapılanma yatırımcıları etkileyen bir diğer önemli unsur olmuştur. Hızla artan büyüme ve satın alım gücü paritesi, temel kimya, otomotiv, elektronik, elektrikli ev aletleri vb. sektörlerde piyasa arayan yatırımlarda Çin'i çekici kılmıştır.

5.4.2.2. Girdi Maliyetlerinin Düşüklüğü

Çin'e DYY'lerin yönelmesindeki en öncelikli nedenlerden biri de üretim faktörleri maliyetlerinin oldukça düşük oluşudur. Öncelikle ortalama ücretler göreceli olarak oldukça düşük seviyededir ve Çin zengin işgücü potansiyeline sahiptir. 9 yıllık

¹⁶⁶OECD, **Main Determinants and Impacts of FDI On China's Economy**, Working Papers On International Investment, December 2000, s. 9.

zorunlu eğitimle eğitime de oldukça önem verilmiştir. Göreceli olarak teknik bilgisi yüksek ve iyi eğitilmiş işgücüne sahiptir. İhracata yönelik yatırımlarda Çin diğer ülkelere nazaran ucuz, nitelikli ve bol sayıda işgücüne sahip bir adım öne geçmektedir.

Çin aynı zamanda oldukça zengin enerji rezervlerine sahiptir. Yüksek seviyede petrole sahip olan Çin, büyük bir kısmını kendi tüketmesine rağmen oldukça büyük seviyede rezerve sahiptir. Kömürde dünyanın en büyük üreticisi konumunda olup kömür endüstrisinde aynı zamanda aşırı arz problemi görülmektedir. Aynı şekilde elektrik enerjisi konusunda da bir arz fazlasına sahiptir. Diğer temel doğal kaynaklar açısından da oldukça rahat konumdadır. Bu da Çin'in doğal kaynaklara en ucuz şekilde ve de en etkin şekilde ulaşabilmesine imkan sağlamaktadır. Düşük girdi maliyetleri Çin'e yönelik yatırımlarda yatırımcıların iştahını kabartan başlıca faktörlerdendir.

4.2.3.2.3. Teknolojik ve Finansal Altyapı

Yatırım yeri seçiminde sağlam bir fiziksel altyapının etkisinin oldukça fazla olduğu söylenebilir. Karayolu, demiryolu ağları ve denizyolu ulaşımındaki kolaylıklar üreticiye zaman ve nakliye masrafları açısından avantajlar sağlamaktadır. Telekomünikasyon hizmetlerinin seviyesi de oldukça önemli rol oynamaktadır. Daha yüksek seviyedeki telekomünikasyon hizmetleri zamandan tasarrufun yanı sıra iletişim ve enformasyon hizmetlerinin maliyetlerinin ucuzlamasına neden olmakta bu da DYY'lerin girişini kolaylaştırmaktadır.

5.4.2.4. Uluslararası Ticarete Açıklık ve Çin'in DTÖ Üyeliği

Çin diğer Asya ülkelerinde uygulanan ve de başarı sağlayan İhracat Odaklı Gelişim Stratejisini uygulamıştır. Birçok ekonomik reform yürürlüğe konmuş ve de açık kapı politikası çerçevesinde bölgesel ve ikili birçok serbest ticaret anlaşmaları imzalanmıştır. Gümrük tarifelerinde 92 yılında %42,9 olan oran 96 yılında %23,6'ya çekilmiş, 97 yılında ise %16,7'lere çekilmiştir. Ayrıca ihracat mallarının üretiminde kullanılan aramalarına yönelik gümrük muafiyeti sağlanması da Çin'in yatırım ve ihracat potansiyelinin sıçramasında oldukça önemli paya sahiptir.

DTÖ üyeliğiyle birlikte Çin önceden koruma altında olan finans, sigortacılık, telekomünikasyon gibi sektörlerde yabancı sermayeye giriş izni ve çeşitli imtiyazlar vermiştir. Bu DYY'nin pazara yönelik yatırımlara yönelmesine ve bu alanlarda DYY

girişinin artmasına neden olmuştur¹⁶⁷. Ayrıca Batılı firmalar müşteriye yakınlığın önemli olduğu hizmetler sektöründe ihracat yerine yatırım yapmayı tercih etmişlerdir. İletişim teknolojisindeki ilerlemeyle birlikte birçok hizmetin daha kolay ticareti yapılabilir hale gelmiştir. İhracata yönelik imalat sektöründeki yatırımlarda Çin'in DTÖ üyeliğiyle diğer DTÖ üyesi ülkelerin koyduğu ticareti kısıtlayıcı engellerin kalkmasıyla Çin'in üretim platformu olarak görülmesine ve yatırımları daha da cazip etmesine neden olmuştur.

5.4.2.5. Yasal Düzenlemeler ve Uygulanan Ekonomi Politikalarında Tutarlılık

Çin daha şeffaf ve kolaylıkla anlaşılabilir yasalar ile uygun yatırım ortamı hazırlayabilmeye çaba göstermiştir. Bunların yanında yeni kanunlar ve düzenlemeler ki Sermaye Katılımlı Ortak Girişim Yasası ve Sözleşme Yasası gibi yasalar uygulamaya konulmuştur. 90'lı yılların ortalarından itibaren kamu sektörünü düzenleyici ve ekonomideki ağırlığını azaltıcı birtakım düzenlemeler yapmıştır. Çin'in politika uygulamadaki en büyük başarısı tekniksel ve yönetim açısından piyasaya giren yabancı yatırımcıyla mücadele edemeyecek olan yerli yatırımcıyı korumak amacıyla sadece daha önce bahsedilen bölgelerde DYY yatırımlarına izin vermesidir.

Ancak yakın tarihe kadar DYY konusundaki yasal taban ve yapılan yasal düzenlemelerin yabancı yatırımcıların beklentilerini tam olarak karşılamadığı sıkça dile getirilmektedir. Ancak Çin'in DTÖ üyeliğiyle birlikte uluslararası standartları yakalayacağı beklentisi ve de Çin'in bu yönde attığı adımlar Çin'e yönelik yatırımların yüksek hızda artmasına neden olmuştur.

5.4.2.6. Yatırımların Güvencesi ve Teşviki

Çin'in dış dünya ile bütünleşmeye başladığı tarih olan 1979 yılından itibaren yabancı yatırımları kamulaştırma davaları görülmemiştir. Ayrıca ülkedeki yerel üreticilerle yapılan ortak girişimlerin ulusallaştırılması çok özel şartlar oluşmadığı takdirde yasaklanmıştır.

1999 yılında uygulanmaya başlanan Tahkim Yasası DYY'leri korumasının yanı sıra yatırımcıların bu konudaki beklentilerini karşıladığı için yatırımcıyı çekmede

¹⁶⁷ Dullien, s.141.

oldukça etkili olmuştur. Yasanın ana amacı ise tarafların yasal haklarını korumak ve de anlaşmazlıklar durumunda kendi insiyatiflerini kullanma hakkını vermektir.

Yatırım teşvikleri konusuna bakacak olursak; Deng'in Çin'in güneyindeki kıyı bölgelerine yaptığı gezi Çin'in DYY politikalarında devrim olarak algılanabilir. Bu tarihten sonra Çin hükümeti DYY girişlerinin teşvik amaçlı birçok yasal düzenlemeyi uygulamaya başlamıştır. Bunun yanında birçok yatırım teşviği paketi hazırlanmış ve zamanla bunlar genişletilmiştir.

Özel Ekonomik Bölgeler olan Shenzhen, Shantou, Zhuhai, Xiamen ve Hainan ve 14 kıyı şehri, düzinelerce gelişim bölgesi, DYY için ayrıcalık tanınan bazı iç bölgeler eşsiz vergi teşvikleriyle donatılmıştır. Ayrıca yeni limanlar yapılmış ve antrepo alanları kurulmuştur. Verilen teşviklere bakacak olursak; ulusal ve yerel gelir vergilerinde önemli miktarda indirim, kiralarda indirim, ithalat ve ihracat vergilerinde azalma, temel altyapı hizmetlerinde öncelik hakkı tanınması gibi teşvikler sağlanmıştır. Yüksek teknoloji gerektiren ve ihracat odaklı yatırımlar için de özel ayrıcalıklar tanınmıştır. Ulaşım, iletişim, enerji, metalurji, yapı malzemeleri, kimya, eczacılık, çevresel koruma ve elektronik sektörleri öncelikli sektörler olmuştur.

Vergi teşvikleri de DYY çekmede diğerlerine nazaran daha etkili bir politika aracı olmuştur. 80-93 yılları arasında Çin yoğun olarak geniş çaplı yatırım teşvik politikaları uygulamıştır. 94 yılında hem DYY'ler hem de yerli firmalar için birleştirilmiş vergi politikası uygulanmasına rağmen, yabancı yatırımcıya 5 yıl süreyle vergiyi geri ödeme takvimi verilmiş ve de tarife engellerinin kapsamı daha da daraltılmıştır. Tercihler burada belli sektörler üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu hedef endüstriler; tarım, doğal kaynaklar, altyapı, ihracat odaklı ve ileri teknoloji endüstri yatırımları olmuştur.

Sağlanan karların yeniden yatırıma dönmesi amacıyla 5 yıl içerisinde Çin'e tekrar yatırım yapılacaksa ödenilen verginin %40'ı geri ödenmekteydi. Eğer yatırımcı ileri teknoloji yatırımı veya ihracat odaklı yatırım yapıyorsa ödediği verginin tamamını geri alabilmekteydi. Böylece büyüme ve yatırımları sürekli tetikleyici nitelikte bir stratejik plan uygulanmıştır.

5.4.3. DYY'lerin Çin Ekonomisine Etkileri

5.4.3.1. Çin'in Karşılaştırmalı Üstünlükleri

90'lı yıllarda Çin'in temel yapısal gücü emek yoğun endüstrilerde yoğunlaşmıştır. Deri ve ayakkabı, hazır giyim, oyuncak, spor malzemeleri vb. gibi sektörlerde karşılaştırmalı üstünlüklere sahip olduğu görülmüştür. Yapısal olarak zayıf olduğu noktalar ise teknoloji ve sermaye yoğun sektörler olan plastik, tekstil ara malları, motor sanayidir. Çin net ticaret fazlasını da emek yoğun ürün gruplarında vermektedir. Geçmiş yıllarda geleneksel sektörler olan örme, hazır giyim ve halıcılık sektörlerinde varolan üstünlüğü zaman içerisinde bilgisayar malzemeleri, elektrikli ev aletleri, elektronik ürünler sektörlerine taşımayı başaramıştır. Bu sektörlerde varolan ihracat potansiyeli çok hızlı bir artış göstermiştir. Ayrıca bu üstünlük zamanla Çin'de emek yoğun ürünlerde uzlaşmayı beraberinde getirmiş ve bu ürün gruplarında çeşitlendirme ve de pazar avantajını da beraberinde getirmiştir. Çin'in ihracatına bakıldığında tüketim malları ve sermaye mallarının 80-97 bölümünde payını ikiye katlayarak %55 seviyelerine ulaştığını görmekteyiz. İhracat büyümesinde sermaye malları 90'lı yıllarda liderliği devralmıştır. Burada başı çeken endüstriler elektrikli aletler, bilgisayar donanımları, iletişim ekipmanları olarak sayılabilir. İhracatın karakteri tüketim mallarından yedek parça ve donanım mallarına üretim de tekstil mallarından elektronik ve elektronik ekipmanlara doğru kaymıştır. İleri teknolojiye dayalı malların ihracatı 85 yılında toplam ihracattan %3 pay alırken bu rakam 2000 yılına gelindiğinde %22 olmuştur.

5.4.3.2. Uluslararası Üretime Artan Katılım

92-98 yıllarını baz alındığında Çin'in dış ticaret hacminin hızlı bir şekilde artış gösterdiğini görmekteyiz. İthalat %75 dolayında artarken ihracat %200'den fazla artış göstermiştir. İhracatın dağılımına bakıldığında DYY'lerin ihracatın gelişimindeki payı açıkça görülebilmektedir. Aynı zaman diliminde Çin dünya ihracatından aldığı payı %2.3 den %3,4'e çıkarmış, aynı dönemde yabancı firmaların toplam ihracattaki payı da %0,5 lerden %1.5 seviyelerine gelmiştir. 1985 yılında 26 milyar dolar olan ihracat 2000 yılında 249 milyar dolara yükselmiştir ve bu yükselişi tetikleyen yüksek seviyede DYY

girişi olmuştur¹⁶⁸. ÇUŞ'lar 89 yılında toplam ihracatın sadece %9'unu gerçekleştirirken 2001 yılında bu oran %48'e yükselmiştir.

5.4.3.3. Ödemeler Bilançosu Üzerindeki Etkileri

Çin'in DYY politikası yabancı girişimlere Çin'in dış ticareti üzerinde ana faktör olma hakkını vermiştir. 81 yılından beri Çin ihracatı toplam büyümenin %48'ine yakınına kapsamaktadır. DYY'ler son yıllarda verilen dış ticaret fazlalarıyla dış dengenin sağlanmasında ve devam ettirilmesinde oldukça önemli paya sahip olmuşlardır. Tüm bu faktörler bir araya geldiğinde Çin'in fazla rezervlere sahip olmasında ve ödemeler dengesinin sağlanmasında oldukça faydalı oldukları açıktır.

Asya Finansal Krizi boyunca Çin parası güçlü bir şekilde değer kazanmış, aynı etki diğer Asya ülkelerinin para birimlerine karşı da görülmüş bu da Çin'in parasını devalüe edebileceği veya büyük cari açıklar verebileceği korkusunu beraberinde getirmiştir. Bunun sonucunda alışılacağı ihracat kalemleri %5 azalış gösterirken DYY temelli ihracat kalemleri %8 civarında artış göstermiştir¹⁶⁹.

4.2.3.4. DYY'lerin Yerel Etkileri

Çin 1979'daki temel ekonomik reformlardan beri DYY girişlerine olanak sağlayan bir piyasa yapısı konusunda oldukça göz alıcı bir ilerleme kaydetmiştir. Kapalı ekonomik yapı ticarete ve yatırıma açık hale dönmüş, ana ekonomik kurumlar ya yenilenmiş ya da yenileri gelmiştir. Finansal piyasalardaki ve kamu mülkiyetindeki reformlar ise daha uzun bir zaman dilimine yayılmıştır ve günümüzde de devam etmektedir. Bu geçiş sürecinde yabancı yatırımlar oldukça önemli bir rol oynamıştır¹⁷⁰. Yeni teknolojilerin sağlanmasında, milyonlarca kişiye iş imkanları yaratılmasında, yerli girişimlere teknoloji ve yönetim bilgi ve becerilerinin aktarılmasında, Çin'in uluslararası ticaret hacminin genişlemesinde ve dolayısıyla ihracatını artırmasında ki günümüzde Çin'in GSYİH'nın yarısına eşit bir konuma gelmiştir, büyük rol oynamıştır. Ayrıca Çin ekonomisinde yaşanan hızlı ve kesintisiz büyüme süreci, tüketici talebinde de gerek dayanıklı mallarda olsun gerek dayanıksız mallarda olsun yoğun bir artışa neden olmuştur. Bu olgu piyasa da rekabetin daha da artışına neden olmuş, piyasa arayan yabancı yatırımcının piyasaya gelişini cazip hale getirmiştir. Çin ekonomisinin

¹⁶⁸ UNCTAD, *World Investment Report 2002*, s. 161.

¹⁶⁹ OECD, "Main Determinants...", s.24.

¹⁷⁰ OECD, *Attracting Investments to China*, Policy Brief, September 2003, s.2.

günümüzde ulaştığı yüksek büyüme hızı, ucuz işgücü olanakları ve de kalabalık nüfuslu iç pazarı ve olanaklarıyla yıllardır birinci sırada yeralan ABD'nin önüne geçmiştir.

Görülen yüksek oranlı DYY girişleriyle birlikte yerel tedarikçilerde artmış ve endüstriyel gelişim hız kazanmıştır. Özellikle sahil bölgelerindeki endüstriyel kümelenmelerde sayı, hacim ve yetenek olarak artış görülmüştür. Böylece bu bölgelerdeki yerel yönetimler ve girişimciler belli endüstrilerde tedarikçi kümelenmesi yaratmak için özel gayret göstermişlerdir¹⁷¹.

Son dönemde başarılı mali ve para politikalarıyla sağlıksız büyüyen ekonomisini soğutmayı ve kontrol altına almayı başarması Çin'e yönelen yabancı sermaye yatırımlarını artmasını sağlamıştır. Dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi olan Çin'de giderek artan DYY, 2004 yılının ilk 10 ayında %23.5 artışla 54 milyar dolara yaklaşmıştır¹⁷².

¹⁷¹ UNCTAD, **World Investment Report 2002**, s.166.

¹⁷² “Çin Yabancı Sermayenin Gözdesi Oldu”, NTV-MSNBC, 15 Kasım 2004.
<http://www.ntvmsnbc.com/news/234113.asp>

ALTINCI BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ GELİŞİMİ VE TÜRKİYE’NİN YATIRIM ORTAMININ ANALİZİ

6.1. TÜRKİYE’YE YÖNELEN DYY’LERİN TARİHİ GELİŞİMİ

Öncelikli olarak Türkiye’de yabancı yatırımların gelişim sürecine tarihsel bir perspektifle yaklaşmak bize DYY’lerin gelişimi konusunda fikir verebilecektir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde ülkedeki mevcut sanayi kuruluşlarına bakıldığında zaten az sayıda olan sanayi kuruluşlarının büyük çoğunluğunun kapitülasyonlarla tanınan ayrıcalıklar sayesinde yabancı sermaye ağırlıklı olduğu görülmektedir. 1923 yılı itibariyle ülkede madencilik, enerji, tütün işletmeleri ve imalat sanayinde faaliyet gösteren İngiliz, Fransız, İtalyan, Alman ve ABD kökenli 87 adet firma bulunmaktaydı.

Türkiye’de DYY’ler için hukuki altyapı 1954 yılında kurulmuştur. Çıkarılan 6224 sayılı “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” yabancı şirketlerin ülkede yatırım yapabilmelerini sağlayan bir aşama görevi görmüştür. Yasa dönemin en liberal mevzuatlarından birisidir. Yasada isminden anladığımız manada teşvik unsurları yoktur, dönemin şartlarında sadece yabancı yatırımlara özgü bir yabancı yatırım yasasının çıkarılmasıyla yatırımlar teşvik edilmiş olur düşüncesiyle çıkarılmıştır. Ancak 80’li yıllara kadar yabancı sermayenin faaliyette bulunabileceği alanlar, yabancı sermayenin yerli girişimlerle ortaklığı, kar transferi ve teknoloji konularında yabancı sermayenin hareket alanı oldukça daraltılmıştır¹⁷³. Ayrıca bürokratik işlemler de yabancı yatırımcıyı caydırıcı nitelikte olmuştur. Başlıca kimya, ilaç, otomotiv, elektrik-elektronik, makine imalat sanayi gibi sektörlerde yabancı sermaye girişleri görülmüş ve yatırımlar yapılabilmektedir. Ancak kurulan tesislerin teknoloji transferi ve yan sanayileri desteklemesi yoluyla kalkınmada olumlu aşama kaydedileceği beklentisinin uzağında kalınmıştır. Bu beklentilerin karşılanamamasının başlıca nedenleri olarak; yapılan

¹⁷³ Nejla Adanur Aklan, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, DTM Dış Ticaret Dergisi, Temmuz 1997. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/tem97/2.htm>

yatırımların daha çok montaj sanayi niteliği taşıması nedeniyle beklenen yüksek katma değer ve teknoloji geliştirme gibi hedeflere yönelik beklentilerin karşılanamaması, yedek parça ve ara mallarının yerli tedarikçiler yerine ithalat yoluyla tedariki nedeniyle ticaret yaratıcı etkisinin görülememesi sayılabilir. Ayrıca uygulanan ithal ikameci politikalar da bu sonuçta oldukça etkili olmuştur. 1980'li yıllar bu bağlamda yeni bir dönüşümü temsil etmektedir. Türkiye genelinde dışa açık ve daha liberal politika uygulamalarının başlangıcı olan 24 Ocak kararlarıyla birlikte yabancı sermayeyi teşvik amacıyla 8/168 sayılı "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı" çıkarılmıştır. Türkiye'nin dışa açık büyüme sürecine girdiği 80 sonrası dönemde yapılan özelleştirmeler de sınırlı olsa da yabancı sermaye girişlerinde oldukça etkili bir rol oynamıştır. 80 döneminde dış ticaretin ve yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesine yönelik tedbirler sonucu ülke içinde döviz arzının artarak dışa açılmaya yönelik politikalara ivme kazandıracağı beklenmekteydi. Buradan hareketle döviz alım ve satımı serbestleştirilmiş, kambiyo kontrolleri kaldırılarak mevzuat oldukça liberalleştirilmiştir.

Türkiye'deki yabancı sermaye kanunları GÜ seviyesindedir. 17.06.2003 tarihinde yürürlüğe giren 4875 sayılı "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu" da dahil olmak üzere, Türk ve yabancı yatırımcılara eşit muamele, kar transferi olanakları, yabancıların kuracakları şirketlerse tamamen ortak olabilmeleri, yabancı eleman çalıştırılabilmesi gibi birçok konuda diğer GOÜ'lere göre çok daha liberal bir mevzuata sahiptir. Ancak tüm bunlara rağmen Türkiye'ye gelen DYY'nin ülkenin gerçek potansiyelini yansıtmadığı dile getirilmektedir. Yapılan araştırmalarda gelecekte çok daha parlayacak olan 10 pazar arasında Çin'den sonra bahsedilen Türkiye bu bahsedilen potansiyeli realize edememiş, DYY çekme konusunda oldukça başarısız olmuştur. 70'li yıllarda ortalama DYY girişi 90 milyon dolar seviyesinde olmuştur. 85-95 yılları arasında verilen yabancı sermaye yıllık ortalama izin tutarı 522 milyon \$ olmuştur. 1991-2000 yılları arasında verilen DYY izin tutarları ise 21,0 milyar \$ olurken ortalama olarak da 2,1 milyar \$'a ulaşmıştır. Bu artışın nedenleri 80'lerin başında uygulanmaya başlanan liberal ticaret politikaları ve bu yıllarda Dünya DYY akımlarında yaşanan hızlı büyümedir¹⁷⁴. Ancak rakamlar hedeflenen ve dile getirilen potansiyelin oldukça altındadır. Çin 2000 yılında 102.6, 2001'de 70.5 ve 2002 yılında (Hong Kong dahil) 66.4 milyar dolar yabancı sermaye çekmeyi başarmış, ülkemiz ise tüm potansiyeline rağmen sadece 2001'de 3.2 milyar dolara ulaşabilmiştir. Ancak son

¹⁷⁴ Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, **Yabancı Sermaye Raporu 2002**, Şubat 2003, s. 3.

dönemde oluşan uygun yatırım iklimiyle ülkeye giren DYY giderek artan seyir izlemektedir. 2005 yılında DYY girişleri en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Yabancıların bankacılık, telekomünikasyon gibi sektörlerle olan ilgisi nedeniyle 8.4 milyar dolarlık bir giriş yaşanmıştır. Bu rakam önceki 6 yıllık toplam fiili girişin toplamına eşit seviyededir.

Tablo 14
Yıllar İtibariyle Türkiye'nin DYY Akımları (milyon \$)

	1985-95	2001	2002	2003	2004
	(yıllık ort.)				
DYY Girişleri	522	3 266	1 063	1 753	2 733
DYY Çıkışları	37	497	175	499	859

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 2005, www.unctad.org/fdistatistics

2003 yılının ikinci yarısına kadar olan dönemde Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı şirket sayısı toplam 6511 adettir. Verilen DYY izinleri içinde ağırlıklı payı %52,95 ile imalat sektörü yatırımları almakla birlikte bunu %44,05 ile hizmetler sektörü takip etmektedir¹⁷⁵. Madencilik ve tarım sektörlerinin aldıkları payların sırasıyla %1,26 ve %1,75 olması oldukça az ilgi gördüğünü kanıtlamaktadır.

Hizmetler sektöründe özellikle 80 sonrası dönemde turizm sektöründe önemli bir patlama yaşanmıştır. Yatırımlarda hizmet sektörünün payının artması aslında yapısal açıdan birtakım olumsuzluklar içerebilmektedir. Daha çok iç pazara yönelik yabancı yatırım çeken hizmetler sektörü ülkenin ödemeler bilançosu üzerinde DYY'lerin yapacağı olumlu etkinin kaybolmasına neden olabilmektedir çünkü hizmetler sektörü yatırımları daha çok dış ticarete konu olmayan mallardan oluşur. Sadece yatırımın geldiği yıl ödemeler dengesine bir katkısı yaşanır.

¹⁷⁵ Hazine Müsteşarlığı , **Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Yabancı Sermaye Raporu 2003 I. Yarı**, Temmuz 2003, s.1.

Tablo 15
Türkiye'deki Yabancı Sermayeli Firma Sayılarının Sektörel Dağılımı

Sektörler	1954-1999 (Kümülatif)	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Toplam
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	61	6	6	4	27	30	32	166
Bahççilik	11		2	1	2	2	6	24
Madencilik ve Taşocakçılığı	67	10	8	17	13	32	46	193
İmalat Sanayi	1.180	97	89	83	266	369	450	2.534
Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	126	8	7	8	17	50	40	256
Tekstil Ürünleri İmalatı	116	3	12	13	66	62	83	355
Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	153	11	7	6	27	45	38	287
B.Y.S. Makine ve Teçhizat İmalatı	91	9	6	7	20	29	33	195
B.Y.S. Elektrikli Makine ve Cihazların İmalatı	70	12	14	5	22	19	19	161
Motorlu Kara Taşıtı , Römork ve Yarı-Römork İmalatı	105	14	11	7	17	18	18	190
Mobilya İmalatı; B.Y.S. Diğer İmalat	27	2	3	6	12	28	44	122
Diğer İmalat	492	38	29	31	85	118	175	968
Elektrik, Gaz ve Su	49	10	5	5	8	15	10	102
İnşaat	144	9	25	20	30	138	336	702
Toplan ve Perakende Ticaret,	1.471	153	179	206	434	920	792	4.155
Motorlu Taşıtlar ve Motosikletlerin Satışı, Bakımı ve Onarımı; Motorlu Taşıtların Perakende Satışı	44	10	5	10	22	18	41	150
Motorlu Taşıtlar ve Moto. Dışında Kalan Top. Tic. ve Tic. Komis.	1.307	130	151	184	357	830	656	3.615
Motorlu Taşıtlar ve Moto. Dışında Kalan Perakende Tic.	120	13	23	12	55	72	95	390
Oteller ve Lokantalar	475	39	53	43	61	77	179	927
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	280	45	48	43	92	218	267	993
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	79	8	6	14	13	7	21	148
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	244	58	43	41	87	235	523	1.231
Kamu Yönetimi ve Savunma, Zorunlu Sosyal Güvenlik	16	--			3	3	9	31
Eğitim Hizmetleri	9	--	3		7	12	18	49
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	44	5	4	7	20	29	54	163
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	60	15	13	11	41	42	79	261
Evlerde Yapılan Hizmet İşleri	1	--			1		1	3
Uluslararası Örgütler ve Temsilcilikleri	1	--					2	3

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, **DYY Verileri Bülteni**, Şubat 2006, s.4.

Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayeli şirketlerin başta toptan perakende ticaret olmak üzere imalat sanayi, gayrimenkul ve iş faaliyetleri sektörlerinde uzmanlaştıkları görülmektedir (Tablo 15). İmalat sanayinde faaliyette bulunan şirketlerde tekstil ürünleri imalatı ilk sırada yer almakta, bunu kimyasal madde imalatı ve gıda ve içecek imalatı izlemektedir.

98 ve 99 yıllarında verilen yabancı yatırım izinleri imalat sanayinde; özellikle taşıt araçları imalat sanayi, lastik ve plastik sanayi, taşıt araçları yan sanayi, elektrikli makine sanayi, ilaç sanayi, gıda sanayi, çimento sanayi, elektronik sanayi, hazır giyim sanayi ve çimento sanayinde, hizmetler sektöründe ise; haberleşme, bankacılık ve yatırım finansmanı, inşaat taahhüt hizmetleri, ticaret, taşımacılık, turizm ve hipermarket hizmetleri alt sektörlerinde yoğunlaşmıştır¹⁷⁶. Bu arda gelişen ekonomiler ve ekonomik ilişkiler çerçevesinde İslam ülkelerinde Türkiye'deki yatırımları özellikle bankacılık alanında bir artış gösterse bile bunların payı oldukça küçüktür.

2001 yılında verilen büyük miktartlı izinler Demirbank, Toyota Sabancı Otomotiv ve San. A.Ş., Abbot laboratuvarları İthalat ve İhracat Ticaret Ltd.Şti., Turkcell İletişim A.Ş. gibi bankacılık ve finans, otomotiv ve de iletişim alt sektörlerinde yoğunlaşmıştır.

2002 yılında izin verilen bazı yüksek miktartlı yatırımları sayacak olursak; Digital Platform A.Ş.'nin 84 milyar dolar sermaye artırış izni, AIG Sigortaya verilen 132 milyon \$ sermaye artırış izni, Koç Finansal A.Ş.'ye verilen yabancı ortaklı iştirak izni gibi etmenler sayılabilir.

Tablo 16
Türkiye'de Yabancı Sermaye İzinlerinin Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

Yıllar	AB Ülkeleri	Diğer OECD Ülkeleri	Diğer Ülkeler	Genel Toplam
1995	704	218	12	934
1996	491	229	194	914
1997	522	290	40	852
1998	553	391	9	953
1999	386	258	169	813
2000	1.172	210	325	1.707
2001	2.640	339	395	3.374
2002	455	138	29	622
2003	566	176	3	745
2004	981	210	54	1.245
2005	4.766	1.994	1.649	8.409

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, **DYY Verileri Bülteni**, Şubat 2006, s.13.

¹⁷⁶ DPT, **Doğrudan Yabancı...**, s. 10.

İzin verilen yabancı sermayenin ülke gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, OECD üyesi ülkelerin ağırlıkta olduğu dikkati çekmektedir (Tablo 16). Verilen yabancı sermaye izinlerinin yaklaşık %90'lık kısmı OECD ülkelerinden ve büyük bölümü AB ülkelerinden gelmektedir. Başlıca ülkeler ise Almanya, İngiltere ve Fransa'dır. 98 yılına kadar Amerika ile Türkiye arasında iki taraflı vergi anlaşması bulunmaması bazı Amerikan yatırımlarının Avrupa'da kurulu yavru şirketleri üzerinden gelmesine neden olmuştur. Amerikan yatırımlarının bu açıdan bakıldığında büyük bir paya sahip olduğunu söylemek mümkündür. Son yıllarda DYY girişleri sayıca azalmasına rağmen AB ülkeleri artan etkinliğini sürdürmektedir.

Tablo 17
Kuruluş Türlerine Göre Yabancı Sermayeli Firmalar

	1954-1999	2000	2001	2002	2003	2004*	2005*	Toplam
Yeni	3.549	322	335	357	873	1.596	2.292	9.324
İştirak	499	114	117	117	199	470	485	2.001
Şube	144	19	32	21	33	63	48	360
Toplam	4.192	455	484	495	1.105	2.129	2.825	11.685

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, **DYY Verileri Bülteni**, Şubat 2006, s.3.

Türkiye'de DYY girişleri zaman içinde artmamasına rağmen yabancı sermayeli şirket sayısında belirgin ve devamlı bir artış yaşanmıştır. Bu durum ÇUŞ'ların Türkiye'ye karşı ilgili olduklarını ancak risklerin yüksekliğinden dolayı temkinli yaklaştıklarını göstermektedir¹⁷⁷. 2003 yılında yeni DYY kanununun yürürlüğe girmesiyle şirket sayısında hızlı bir artış gözlenmiştir. 17 Haziran 2003- 31 Aralık 2005 döneminde kurulan yabancı sermayeli şirket sayısı önceki dönemde kurulan şirket sayısının %101'ine tekabül etmektedir¹⁷⁸. ÇUŞ'lar ülkede kalıcı olmayı benimsemelerine rağmen yeni yatırımlar yapmaktansa varlıklarını sürdürmeyi tercih etmektedir. Türkiye'de her yıl yapılan DYY'lerin %90-95'lik bölümü ülkemizde faaliyette bulunan firmalar tarafından yenileme, genişleme yatırımları ve sermaye artırımı

¹⁷⁷ Oğuz, s.109.

¹⁷⁸ Hazine Müsteşarlığı, **Doğrudan Yabancı Yatırımlar Verileri Bülteni**, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Şubat 2006, s.1.

şeklinde gerçekleşmektedir. Kuruluş türlerine göre gelen yabancı sermayeye bakıldığında ağırlıklı olarak yeni firma açmanın tercih edildiği görülmektedir (Tablo 17).

Gelecekte yabancı yatırımlardaki artışın süreceği beklentisi hakimdir. 2005 yılında yüksek karlılık sağlayan yabancı firmalar ileriki yıllarda faaliyetlerini genişletmeyi planlamaktadır. Ayrıca yapılacak kurumlar vergisi indirimiyle bu yakalanan trendin devam edeceği yatırımcılar tarafından dile getirilmektedir¹⁷⁹.

6.2. TÜRKİYE’İN DOLAYSIZ YABANCI YATIRIM PERFORMANSI

6.2.1. Türkiye’nin Avantajları ve Dezavantajları

Türkiye coğrafi konumu bakımından tüm çevre bölge pazarlarıyla ilişkide olabilecek oldukça önemli bir konuma sahiptir. Bölgede son yıllarda ortaya çıkan yeni pazarlar ve Türkiye’nin bölgesel işbirlikleri kurması da üzerinde durulması gereken bir olgudur. Türkiye, Doğu Avrupa, Balkanlar, Karadeniz ve Orta Doğu havzasının en büyük ekonomisine sahip ülkedir. AB’nin altıncı en büyük ticari partneri, Dünya’nın 7. en büyük yükselen ekonomisi ve 2002 yılı itibarıyla 426 milyar \$’lık satın alma gücü paritesiyle dünyanın 19. büyük ekonomisi durumundadır.

Dünya Bankası’nın özel sektöre destek amacıyla oluşturduğu International Finance Cooperation (IFC) Türkiye direktörü Limba, Orta Asya ve Güneydoğu Avrupa’daki yatırım fırsatlarına rağmen yine de bölgedeki ideal ülkenin Türkiye olduğunu dile getirmektedir¹⁸⁰. OECD Genel Sekreteri Donald Johnston, Türkiye’nin potansiyeli yüksek bir ülke olduğunu belirtmiş, kayıtdışı ekonominin kayıt altına alınması ve AB müzakerelerinin yatırımların geleceğini belirleyeceğini belirtmiştir. Türkiye’nin en büyük rakibi sayılabilecek Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde geçiş amaçlı özelleştirme faaliyetlerinin sonuna gelmesiyle bu bölgenin de tahtı sallanmaya başlamıştır. Bu bölgede gelecek yıllarda ciddi bir daralma yaşanacağı tahmin edilmekte ve de buradan doğacak açığın Türkiye’ye kayabileceği belirtilmektedir. Doğu Avrupa ülkeleri, küçük küçük birçok pazardan oluşmaktadır ve ticaret anlaşmaları sınırlı, hukuki altyapıları birbirinden farklı bir yapı arz etmektedir. Çok homojen bir pazar yapısı olan Türkiye, bu açıdan avantajlı görülmektedir. Ayrıca iç pazarın büyüklüğü ve son yıllarda yakalanan yüksek ve sürekli büyüme oranları ve sürekli büyüyen iç pazar potansiyeli

¹⁷⁹ “Yabancı Sermaye Yeni Yatırım Peşinde”, Referans Gazetesi, 18 Şubat 2006.

¹⁸⁰ “Türkiye Yatırımlar İçin Fırsatlar Ülkesi”, NTV-MSNBC, 13 Ocak 2004.

mevcuttur. Yabancı sermaye öncelikle ya büyük pazarlara ya da büyük pazarlara yakın bölgelere yatırım yapmaktadır. Türkiye bu açıdan hem büyük bir pazardır hem de büyük pazarlara yakındır¹⁸¹. 1980 sonrası Türk ekonomisinde meydana gelen dışa açılma ve dönüşümle birlikte dinamik yerli girişimciler ve de giderek güçlenen ve yabancı ortaklığa arzulu bir özel sektörü mevcuttur.

Tek parti hükümetiyle birlikte sağlanan ekonomik ve siyasal istikrara ek olarak, son dönemlerde 2003 yılında yürürlüğe giren 4875 sayılı DYY Kanunuyla uygun yatırım iklimi oluşturma yönündeki çabalar artmıştır. Bu yasayla onaylama ve bölme süreçleri kaldırılmış, yerine bildiri ve kayıt sistemi getirilmiştir. Yabancı işletmelerin ulusallaştırılması yasaklanmış, yabancı yatırımcılara uluslararası anlaşmalar dahilinde davranılacağı garantisi verilmiş, DYY'ye herhangi bir sektör sınırlaması getirmemiş, minimum sermaye kısıtlaması kaldırılmış, yabancıların serbest bir şekilde sermaye ve kar transferi yapabilmelerine olanak sağlamış, yabancı mülkiyetine hiçbir kısıtlama getirilmemiştir.

Önceki dönemlerde istenilen seviyede DYY girişi olmayışı Amerikan Kurumsal Yatırımcısı'na göre Türkiye'nin politik istikrara sahip olamamasından ve de yüksek enflasyon seviyesi dolayısıyla ekonomik istikrarı yakalayamamasından kaynaklanmaktadır¹⁸². Ayrıca bu nedenlere yolsuzluk, şeffaflık eksikliği, düşük özelleştirme kaynaklı DYY oranı, eksik yatırım promosyonu imkanları ve tanıtım eksikliği, kambiyo kontrolleri gibi nedenler eklenebilir. Bu konuda yapılan bir başka çalışma Dünya Bankası tarafından 80 ülkede yapılan "Dünya İş Ortamı Anketi"dir. Bu çalışma kapsamında Türkiye'de toplam 150 yatırımcı şirketle anket yapılmıştır. Bu anketin sonuçlarına göre, Türkiye'de yatırım ortamına dair en önemli sorun yatırımcıların %90'a yakın bölümü tarafından enflasyon, politik istikrarsızlık ve belirsizlik olarak ifade edilmiştir. Yatırımcıların %50'sinden fazlası tarafından sorun olarak gösterilen diğer faktörler, finansman, vergiler ve düzenlemeler, döviz kuru, yolsuzluk ve rekabet kurallarına aykırı uygulamalar olarak sıralanmıştır. Bu çalışmanın bir başka sonucuna göre Türkiye'de yatırımcılar yönetimle ilgili zamanlarının %20'sini

¹⁸¹ Ercan Kumcu, **Yabancı Sermayeyi Beklerken**, Hürriyet Gazetesi, 30 Kasım 2004.

¹⁸² E. Tatoğlu, ve K.W. Glaister, **Dimensions of Western FDI in Turkey**, London: Quorum Boks, 2000, s.1-6

devlet düzenlemeleri ve idari prosedürle harcamaktadırlar. Bu oran Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri için %8, Latin Amerika ülkeleri içinse %4'dür¹⁸³.

Özetlemek gerekirse; Türkiye'ye yönelik DYY girişinin az olmasının hem ekonomik hem de ekonomik olmayan sebepleri vardır. Ekonomik nedenler, piyasaya girişte ve piyasada faaliyet sürecinde aşırı bürokrasi ve yolsuzluktan dolayı katlanılan yüksek işlem maliyetleri, önceki dönemlerde görülen kronik yüksek enflasyon, artan ekonomik istikrarsızlık, fikri mülkiyet haklarını koruma konusunda görülen eksiklikler, enflasyon muhasebesi ve uluslararası standartlarda kabul gören muhasebe standartları eksikliği, özelleştirmelerde yaşanan başarısızlıklar, yetersiz kanuni yapı ve başta enerji olmak üzere yetersiz altyapı olarak sıralanabilir.

Ekonomik olmayan sebeplere bakıldığında, kronik politik istikrarsızlık, uluslar arası anlaşmazlıklar ve terör sorunu, yabancı sermayeye karşı varolan şüpheli bakış açısı, DYY promosyon faaliyetleri eksikliği, Türk iş hayatının yapılanış biçimi (aile şirketleri olmaları ve yabancıortaklığına kapalı olmaları) gibi nedenleri sıralayabiliriz¹⁸⁴.

Tablo 18
Türkiye'nin DYY'ler İçin Bölge Avantajları

Anahtar Lokasyon Faktörleri	Rekabetçi Pozisyon	Anahtar Lokasyon Faktörleri	Rekabetçi Pozisyon
Piyasa Amaçlı DYY Ekonomik Büyüklük Ekonomik Büyüme Nüfus Büyüklüğü Kişi Başına Gelir	Güçlü Güçlü Güçlü Orta	DYY 'lara İmkan Tanıyan Çevre DYY Yasası (Bağımsız DYY) DYY Yasası (Özelleştirme / Altyapı DYY) Kolaylaştırma Süreci Politik Taahhüt Teşvikler Yatırım Promasyonu	Güçlü Zayıf Orta Zayıf Güçlü Zayıf
Etkinlik Arayan DYY İşgücü Maliyetleri İşgücü Verimliliği Bölgesel Entegrasyon Alanı İşgücü Becerisi ve Arzı	Güçlü Güçlü Güçlü Güçlü	Kurumsal - Politik Çevre Ekonomik İstikrarsızlık (enflasyon, döviz kuru, borç) Politik belirlilik Politik Müdahale, Bürokrasi ve Yolsuzluk Adalet Sistemi ve Entelektüel Mülkiyet Hakları İç Sosyal Gerginlik	Zayıf Zayıf Zayıf Zayıf Zayıf
Kaynak-Varlık Amaçlı DYY Mühendis ve Teknisyen Arzı Ar&Ge ve Inovasyon Temeli Telekomünikasyon & İnternet Altyapısı	Güçlü Zayıf Orta		

Kaynak: Henry Loewendahl and Ebru Ertugal, "Turkey's Performance in Attracting Foreign Direct Investment :Implications of EU Enlargement" CEPS Working Document No: 8, November 2001, s.2. <http://www.enepri.org/Publications/WP008.pdf>

¹⁸³ FIAS, A Diagnostic Study of The FDI Environment, FIAS Report, Mart 2001, s.2-4.

¹⁸⁴ Asım Erkilek, A Comparative Analysis Of Inward and Outward FDI In Turkey, UNCTAD: Transnational Corporations, Vol 12 No:3, Aralık 2003, s. 80-81.

6.2.2. Türkiye'nin ve Rakiplerinin Karşılaştırmalı DYY Performansı

Türkiye'ye rakip sayılabilecek ülkelerin DYY performansını Türkiye'nin performansı ile karşılaştırmak bizi daha gerçekçi sonuçlara götürebilecektir. Doğal kaynaklar, altyapı vb. gibi birçok nedenden dolayı ülkeler birbirinden farklı ekonomik yapılar sergileyebilmektedirler. Ayrıca ÇUŞ'ların yatırım stratejilerini daha çok bölgesel perspektifte algılamak gerekmektedir. Türkiye'nin bölgesel doğrudan yabancı yatırım çevreleri oldukça farklı, çok ayrı coğrafi bölgelerde bulunan ülkelerle kıyaslanması pek anlamlı sonuçları getirmeyebilecektir¹⁸⁵. Bu yaklaşım ÇUŞ'ların farklı bölgelerde farklı stratejiler izlediği yönündeki öngörü üzerine kuruludur.

Bunun dışında varolan ikinci bir yaklaşım ise Michalet'in 97 yılında izlediği yöntemeye dayanmaktadır. Burada kullanılan temel yaklaşım yöntemi, ÇUŞ'ların yatırım kararını verirken tüketicilerin toplam tüketimlerini belirledikleri farksızlık eğrilerine benzer bir yaklaşımla hareket ettiğini belirtmektedir. Aynı farksızlık eğrisi üzerinde bulunan ülkeler yatırımcıya eşit fırsatlar sunmaktadırlar ve dolayısıyla birbirlerine rakiptirler. İlk grup Amerika, Avrupa ve Japonya üçlüsüdür. Bunlardan sonra GOÜ'ler arasında yatırım çekme cazibesi yüksek çekirdek ülkeler gelmektedir. Türkiye'de Asya, Avrupa ve Afrika'dan on iki GOÜ ile birlikte çekirdek ülkeler arasında saymıştır¹⁸⁶.

Coğrafi konumun dışında ülkelerin yatırım miktarı analizini sağlıklı bir şekilde yapabilmek için ülkelerin piyasa büyüklükleri ve ekonomik boyutlarına nisbeten çekebildiği yatırım miktarına bakmak daha doğru olabilecektir. Ancak ülkenin hızla gelişen bir pazar oluşu ve de oldukça iyi yatırım ortamı sunması küçük hacimli ekonomilere de oldukça büyük miktarlarda yatırım akışı sağlayabilir. Yine de piyasa büyüklüğü ve de ülkenin dünya genelinde içinde bulunduğu gelir grubunun yabancı sermayenin küresel dağılımında belirleyici olduğu ortadadır.

Bu bağlamda yapılan çalışmalarda Türkiye'nin öncelikli rakiplerinin öncelikle Doğu Avrupa ülkeleri olduğu, bunlardan sonra Rusya, Yunanistan, Kuzey Afrika ülkelerinin geldiği görülmektedir. Burada bakılan esas değişkenler ana coğrafi bölge sınırları içinde olunması ve de benzer gelir grupları içinde olunmasıdır. Yapılan çalışmada ÇUŞ yöneticileri rakip olarak %70'i Doğu Avrupa'yı işaret ediyorlarken %10'u

¹⁸⁵ Kovancılar, s.66.

¹⁸⁶ C. A. Michalet, "Strategies of Multinationals and Competition for FDI: The Opening of Central and Eastern Europe" FIAS Occasioanl Paper 10,1997, FIAS, IFC ve WB, December 1997, s. 2-6.

Orta Doğu'yu işaret etmiştir ancak bu bölge ile siyasi ilişkilerin zayıf olması ve de bölgeyle entegrasyonun olmayışı dolayısıyla nispeten daha zayıf rakipler olarak görülebilir. Mevcut durumda Meksika rakip gibi gözükmesine de Meksika-AB serbest ticaret alanı gibi girişimlerin gerçekleşmesi durumunda bu ülkenin de Türkiye ve Doğu Avrupa Ülkelerinin rakibi konumuna ulaşması olasıdır¹⁸⁷.

Türkiye 1987-1992 arasında dolaysız yabancı yatırımlar için dördüncü önemli yer iken 1993-1999 döneminde sekizinci önemli yer konumuna düşmüştür. Bu değişimin temel nedeni bir çok Orta ve Doğu Avrupa ülkesi ile İsrail'e yönelen doğrudan yabancı yatırımlardaki artışın sürekliliğidir. Bu süreçte Polonya Türkiye'nin 6 katına yakın yabancı yatırım çekmeyi başarmıştır. GSMH açısından bakıldığında Türkiye, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Romanya ve Bulgaristan gibi ülkelerin oldukça gerisinde kötü performans sahibi bir ülke durumundadır. GSMH payı olarak Macaristan 1993-1999 döneminde Türkiye'den 13 kat fazla yabancı yatırım çekmiştir¹⁸⁸.

Türkiye'ye yönelik DYY akımlarının, Dünya, GOÜ'ler ve de Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik DYY akımları içindeki payına bakılacak olursa buradan çıkarılacak temel sonuç Türkiye'nin çektiği DYY'nin hem dünyadaki DYY'lerin artış hızının hem de diğer bölgelerdeki DYY'nin artış hızının gerisindedir. 1990 yılında Türkiye'nin DYY stoğu 3.5 milyar \$ iken, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerindeki DYY stoğu sadece 2,8 milyar dolar seviyesindedir. 2002 yılı veri olarak alındığında Türkiye'de DYY stoğu 15,5 milyar \$ seviyesindeyken, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri 187 milyar dolarlık seviyeye ulaşmışlardır.

DYY stoğunun GSMH'ya oranına bakıldığında, 1990'da bu oranın Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde %1 iken, hızlı ve sürekli bir artışla 2002'de %21'e çıktığı görülmektedir. 1990 yılında DYY stoğunun GSMH'ya oranı %7 olan Türkiye de 2002 yılında bu oran sadece %8 olmuştur. Buradan çıkarılabilecek sonuç Türkiye'nin DYY akımlarından aldığı payı yıllar içinde artıramadığıdır.

Avrupa Birliğinin genişlemesi ve dolaysız yabancı yatırımlar bağlamında rakibi durumundaki ülkelerle karşılaştırıldığında net doğrudan yabancı yatırım girişinin GSMH oranı açısından Türkiye'nin dönem içerisindeki yılların ortalaması olarak en kötü

¹⁸⁷ Loewendahl ve Ertugal, s.2.

¹⁸⁸ Loewendahl ve Ertugal, s.6.

konumdaki ülke olduğu gör÷lebilir. 2000 yılı itibariyle Slovakya'nın GSMH'sının % 10.7'si oranında, Çek Cumhuriyeti'nin % 9.0'u oranında ve Bulgaristan'ın % 8.3'ü oranında doğrudan yabancı yatırım çektiğı düşün÷ldüğünde Türkiye'nin yıllardan beri ancak GSMH'sının % 0.4 - 0.5'i oranında yatırım çekebilmesi ciddi bir başarısızlık kabul edilebilir.

6.3. TÜRKİYE'DE YATIRIM ORTAMINA İLİŞKİN GÖSTERGELER

Bu bölümde alanında uzmanlaşmış, tüm dünyada yayınladıkları veriler gösterge alınan ve kabul gören uluslararası kuruluşların yayınladıkları endekslere bakılarak Türkiye'nin yatırım iklimine ilişkin diğer ülkelerle karşılaştırmalı analizler yapılacaktır. Baz alınacak endeksler; DYY potansiyeli endeksi, dünya rekabetçilik endeksi, ekonomik özgürlük endeksi, uluslararasılık endeksi, yolsuzluk algılama endeksi ve opaklık endeksi olarak sıralanabilir.

6.3.1. DYY Potansiyeli Endeksi

UNCTAD tarafından hazırlanan ve yayınlanan bir endekstir. Piyasa büyüklüğü dışında kalan ve yabancı yatırımcının yatırım kararını etkilemesi beklenen birçok faktörü içermektedir. Endeks 12 değişkenin ortalamasından oluşmaktadır. Son 10 yıllık büyüme oranı, milli gelirden ihracatın oranı, sanayinin enerji kullanımı, milli gelirden Ar-Ge harcamalarının payı, yüksek öğrenimli kişilerin toplam nüfusa oranı vb. değişkenlerden yararlanılmaktadır. Ülkeler 0 ile 1 puan arasında sıralanmaktadır. Türkiye 2001-2003 DYY potansiyeli endeksinde 140 ekonomi arasında 72. sıradadır ve rakibi olabilecek tüm ekonomilerden geridedir¹⁸⁹.

6.3.2. Dünya Rekabetçilik Endeksi

Bir ülkenin rekabet endeksindeki yeri, ülkenin ister iç piyasa ister ihracat için olsun, kalite ve fiyat bakımından yarışabilir olmasını ifade eder. Rekabet gücü, üretim ve verimliliğin artması, yaşam şartlarının iyileşmesi bakımından önemlidir. Dünya Rekabetçilik Endeksi iki temel endeksi içerisinde barındırmaktadır. Bunlar Dünya Büyüme Rekabetçilik Endeksi ve Mikro-Ekonomik Rekabetçilik Endeksidir.

¹⁸⁹ UNCTAD, “**FDI Potential Index**”. <http://www.unctad.org/Templates/WebFlyer.asp?intItemID=2472&lang=1>.

Dünya Büyüme Rekabetçilik Endeksi, ulusal ekonominin sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyi başarabilme kapasitesini ölçmeyi hedeflemektedir.

Tablo 19

Dünya Büyüme Rekabetçilik Endeksi - İlk ve Son 10 Ülke Arasında Türkiye 2004-2005

Ülke	2004 Yılı GCI Endeksi Sırası	2004 yılı GCI Puanı	GCI - 2003 Sırası
Finlandiya	1	5,95	1
ABD	2	5,82	2
İsveç	3	5,72	3
Tayvan	4	5,69	5
Danimarka	5	5,66	4
Norveç	6	5,56	9
Singapur	7	5,56	6
İsviçre	8	5,49	7
Japonya	9	5,48	11
İzlanda	10	5,44	8
TÜRKİYE	66	3,82	65
Gürcistan	94	3,14	-
Madagaskar	96	3,11	96
Honduras	97	3,10	94
Bolivya	98	3,09	85
Zimbabve	99	3,03	97
Paraguay	100	2,99	95
Etiyopya	101	2,93	92
Bangladeş	102	2,84	98
Angola	103	2,72	100
Çad	104	2,50	101

Kaynak : World Economic Forum, **Global Competitiveness Report 2004**

http://www.weforum.org/pdf/Gcr/Growth_Competitiveness_Index_2003_Comparisons

Söz konusu endeks değerlendirme yaparken orta ve uzun vadede büyümeyi destekleyecek üç büyük değişken kategorisinden yararlanmaktadır. Bunlar, *teknoloji*, *kamu kurumları* ve *makro-ekonomik çevre*dir. Tablodan da gözlemlenebileceği gibi Türkiye 66. sıradadır ve hiç de iç açıcı bir konumda bulunmamaktadır.

Bilindiği gibi Türkiye'nin özellikle *yolsuzluk*, *makro-ekonomik istikrar*, *kamu harcamaları yenilikçilik* ve *ülke kredi reyting'i* açısından sorunlu bir yapısı mevcuttur. Genel olarak Büyüme Rekabetçilik Endeksinde Türkiye'nin bulunduğu yer, ülkemizin özellikle yönetim ve kamu disiplini ve mali disiplin konusunda ciddi sıkıntıları olduğunu ortaya koymaktadır.

Mikro-Ekonomik Rekabetçilik Endeksi, asıl ekonomik refah seviyesi ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ortam mikro verilere bakarak daha net anlaşılabilir. Ülkedeki firmaların içinde yaşadığı iş çevresinin kalitesinin

artırılmasına, şirket stratejileri ile işlemlerin gelişmişliğine, altyapı koşullarının geliştirilmesine çalışılmalıdır. Makro düzlemde yapılan reformlar ve düzenlemeler mikro düzlemde ilerlemeler sağlanamadığında bir şey ifade etmeyecektir.

Tablo 20
Mikro-Ekonomik Rekabetçilik Endeksinde Türkiye (2004)

Ülke	Genel MCI Sırası	Şirket İşlemleri ve Strateji AltEndeksi	Ulusal İş Çevresinin Kalitesi Alt-Endeksi
ABD	1	2	2
Finlandiya	2	7	1
Almanya	3	1	5
İsveç	4	5	6
İsviçre	5	4	7
Birleşik Krallık	6	8	4
Danimarka	7	9	3
Japonya	8	3	11
Hollanda	9	6	9
Singapur	10	13	8
TÜRKİYE	52	44	55
Ekvator	94	90	95
Bangladeş	95	97	94
Mozambik	96	94	98
Honduras	97	91	100
Paraguay	98	98	96
Etiyopya	99	101	97
Nikaragua	100	100	99
Bolivya	101	99	101
Chad	102	103	102
Angola	103	102	103

Kaynak : World Economic Forum, **Global Competitiveness Report 2004**,
http://www.weforum.org/pdf/Gcr/Business_Competitiveness_Index_Porter

Türkiye'nin genel sıralamada 80 ülke arasından 52. olduğu, Şirket İşlemleri ve Strateji alt endeksinde 44., Ulusal İş Çevresinin Kalitesi alt endeksinde ise 55. Sırada olduğu görülmektedir(Tablo 20). Bu açıdan değerlendirildiğinde ülkemizin mikroekonomik açıdan çok cazip bir yatırım iklimine sahip olmadığı anlaşılabacaktır.

6.3.3. Ekonomik Özgürlük Endeksi

The Heritage Foundation ve *The Wallstreet Journal*'ın hazırladıkları *Ekonomik Özgürlük Endeksi* 161 ülkeyi kapsamakta ve ekonomik özgürlükle ilişkili 10 temel faktörden ve bunların altyapısındaki 50 bağımsız değişkenden yararlanılarak oluşturulmaktadır. Bu 50 değişken, ticaret politikası, hükümetin mali yükü, ekonomiye hükümet müdahalesi, para politikası, sermaye akışı ve yabancı yatırımlar, bankacılık ve finans, ücretler ve fiyatlar, mülkiyet hakları, yasal düzenlemeler ile kayıtdışı

ekonomi temel kategorileri altında kullanılmaktadır. Çalışmanın vardığı temel sav, ekonomik açıdan en özgür ülkelerin, yüksek oranlı ve uzun vadeli ekonomik büyümeye sahip olduğu, özgürlük düzeyi düştükçe büyüme sorunlarının söz konusu olduğudur. Puanlama incelendiğinde; 1- 1.95 puan arası Özgür, 2-2.95 arası Kısmen Özgür, 3- 3.95 Kısmen Özgür değil, 4- 4.95 Baskı Altında olduğunu göstermektedir.

Tablo 21

2003 Ekonomik Özgürlük Endeksinde Türkiye

	Sıra No	Genel Skor	Ticaret	Mali Yük	Devlet Müda.	Para Politik.	Yab. Yatırım	Banka. - Finans	Ücret- Fiyatl.	Mülk. Hakt.	Regü.	Kara Borsa
TÜRKİYE	119	3.50	3.0	4.5	3.0	5.0	3.0	3.0	3.0	3.0	4.0	3.5

Kaynak: <http://www.heritage.org/research/features/index/2003/chapters/executivesummary.html> .

Dünya çapında 74 ülke geçen yıla nispeten daha iyi skorlar elde ederken, 49'unun durumu kötüleşmiş, 32'si değişmeden aynı kalmıştır. 2003 endeksinde sıralanan 156 ülkeden 15'inin "*özgür*", 56'sının "*kısmen özgür*", 74'ünün "*kısmen özgür olmayan*" ve 11'inin "*baskı altında*" olduğu ortaya konulmuştur. Türkiye bu sıralamada 119. Sırayı almış, "kısmen özgür olmayan" bir ülke durumundadır. Tarihsel açıdan önceki yıllardaki durumuyla karşılaştırıldığında skorunda 1999'dan bu yıla sürekli bir yükselme ya da bir diğer değişle ekonomik özgürlük düzeyinde sürekli bir azalma görülmektedir. Rapor incelendiğinde özellikle Türkiye'ye değinildiğini ve ülkemizin, skorunda 0,70 puanlık değişim ile sıralamada en büyük düşüş yaşayan ülke olduğu saptaması görülmektedir. Tüm reform çabalarına rağmen, ekonomik krizlerin etkisi çok olumsuz olmuştur. Endeksin içeriği göz önüne alındığında Türkiye'nin özellikle sırasıyla para politikaları, devletin mali yükü, regülasyonlar ve karaborsa alanında ekonomik özgürlük açısından ciddi sorunları olduğu söylenebilir.

6.3.4. Yolsuzluk Algılama Endeksi

Günümüzde kamu sektörünün kalitesini belirlemeye yönelik birçok çalışma yapılmaktadır ancak kesin verilerle objektif bir değerlendirme yapmak oldukça zordur. Buna rağmen belli kriterler esas alınarak ülkeler arasında bu ölçütlere göre karşılaştırma yapılabilir. Son zamanlarda yapılan çalışmaların çoğu kamunun yönetim kalitesi ve de yolsuzluk kavramları üzerinde yoğunlaşmıştır. Kurumların işleyişinde saydamlığın ve etkin bir kontrol sisteminin olmaması etkinsizlikleri ve yolsuzlukları arttırabilmektedir. Uluslararası finansal sistemin yeni mimarisi ülkeleri

politika yapımında daha saydam olmaya zorlamaktadır. Daha çok saydamlık, daha az yolsuzluk ve genel olarak daha yüksek kaliteye sahip daha iyi işleyen bir kamu sektörü olarak algılanmaktadır.

Türkiye son yıllarda tüm bürokrasi kademelerinde yolsuzlukta rakip tanımayan bir ülke haline gelmiştir. Her yıl yayınlanan Yolsuzluk Algılama İndeksinde Türkiye oldukça gerilerde yerilirken, yolsuzluğun yaşam biçimi haline geldiği ülkelerle denk görünmektedir. Türkiye, 2001 yılında 91 ülke arasında 54. sıradayken, 2002 yılında 64. lüğe kadar gerilemiştir. 2003 ve 2004 yıllarında 77. sırada yer almıştır¹⁹⁰.

Bu endekslere ilişkin başka bir özellik de sadece uluslararası ticarete alınıp verilen rüşvetle ilgilidir. Türkiye’de bankacılık sektöründe yıllardır meydana gelen yolsuzluklar ve bataklar, imar uygulamalarında görülen yolsuzluklar göz önüne alındığında karşılaşılan manzara açıktır. İş yaptırmanın rüşvetten geçtiği ve de kilit noktada bulunanların devletin çıkar ve menfaatlerini düşünmek yerine kendi çıkar ve menfaatlerine öncelik vermesi yabancı ve yerli yatırımcının ülke içinde yatırıma olumlu bakmamasına ve ülke dışında yeni yatırım alanları keşfine çıkmasına yol açmaktadır.

6.3.5. Opaklık Endeksi

Pricewaterhouse Coopers isimli uluslararası danışmanlık kuruluşunun her yıl hazırladığı uluslararası karşılaştırmaları içeren “Opaklık Endeksi” (*The Opacity Index*) Türkiye’deki mevcut durum açısından önemli saptamaları içeren bir diğer endekstir. Bu endeksle ülkelerin kesin, temiz, iş çevreleriyle işveren arasında fark edilebilen ve kabul gören ilişki düzeyi ölçüsünü belirlemek için kullanılan bir endekstir. Opaklığın bileşenleri; yolsuzluk, hukuk sisteminin etkinliği, zararlı ekonomi politikaları, yetersiz yönetim tecrübesi ve düzensiz ekonomik sistemden oluşmaktadır. Tüm bu veriler ayrı ayrı reytinglendirilmekte ve tüm bu reytingler toplam reytinge katkı yapmaktadır.

Bu endekse ait veriler 50 ülkeden ve 70 farklı kaynaktan elde edilmektedir. Sonuçta ülkenin opaklık reytingi ortaya çıkmaktadır. 2004 yılında Türkiye 50 ülke arasında 43 puanla 35. sırada yer almaktadır (Tablo 22).

¹⁹⁰ Transparency International, “**Transparency International Corruption Perception Index**”, <http://www.tedmer.org.tr/documents/Toplumsalsaydamlik.doc>

Tablo 22
Opaklık Endeksinde Türkiye

Sıra	Yolsuzluk	Hukuksal Etkinlik	Ekonomi Pol.	Yönetişim	Ekonomik Düzen	Opaklık
35	67	41	27	44	36	43

Kaynak: The Opacity Index 2004: Global Costs Of Capacity , <http://www.kurtzmangroup.com/opacity.pdf>

6.3.6. Uluslararasılık İndeksi

Bu endeksle ülkelerin; DYY girişlerinin sabit sermaye oluşumuna oranı, DYY stoğunun GSYİH'ya oranı, ÇUŞ'ların yarattığı katma değer GSYİH'ya oranı ve DYY'lerin ülke ekonomilerine yaptığı katkı konusunda da fikir sahibi olunabilmektedir. Endeks ortalaması GOÜ'ler için %15-20 arasındadır. ÇUŞ'ların yarattığı istihdamın toplam istihdama oranı şeklinde hesaplanan dört değişkenin basit ortalamasına göre sıralanmaktadır. Türkiye %5'in altında bir puan alarak ortalamanın çok altında yer almıştır. Sıralama olarak ise 32 GOÜ arasında 27. sırada bulunmaktadır¹⁹¹.

6.4. TÜRKİYE'DE DYY ARTIŞI YETERSİZLİĞİNİN NEDENLERİ

Dünya genelinde ortaya çıkan olumlu gelişmelerin aksine DYY halen Türkiye ekonomisi açısından önemli bir yerde bulunmamaktadır. Avrupa Komisyonu Kasım 1999'da yayınlamış olduğu ilerleme raporunda Türkiye'nin bu düşük performansından ekonomik kalkınma ve entegrasyon açısından bir engel olarak bahsetmiştir.

Burada öncelikli olarak bahsedilmesi gereken ülkemizin ne tip yatırımlar için uygun olduğudur. Genel olarak ülkemizin ihracata yönelik yatırımlar çerçevesinde yatırım koşullarını göz önüne alacak olursak iyi bir yatırım ortamı için yatırımcının ne gibi kıstaslar belirlediğine bakmak gerekmektedir.

2002 Dünya Yatırım Raporunda ulusötesi şirketlerin ağırlıklı olarak ihracata yönelik yatırımlarında aradıkları kıstaslara bakacak olursak;

- Büyük hacimli çevre pazarlarla ilişki
- Ülkede ekonomik ve siyasi istikrar
- Yüksek kaliteli altyapı ve tedarik imkanı

¹⁹¹ UNCTAD, **World Investment Report 2004**, s.10.

- Etkin işleyen bürokrasi
- Yatırımcı kuruluşun uluslararası üretim sistemine uygun bir yerde bulunması
- Rekabet edilebilir maliyet imkanı
- Yerli kuruluşların kalitesi

olarak sıralanmıştır¹⁹². Bu temel niteliklere bakarak Türkiye'nin yatırım ortamının uygun ortamı vaat edip etmediği ve de neler yapılabileceği konusunda fikir sahibi olunabilir. Ancak Türkiye'de genel olarak bakıldığında çok düşük seviyelerde DYY girişi yaşanmıştır. **Buna neden olumsuz faktörleri sıralayacak olursak:**

6.4.1. Ekonomik ve Siyasi Krizler

Geçmiş dönemlerde yaşanan gerek ekonomik gerekse siyasi krizler uluslararası düzeyde Türkiye'ye duyulan güvenin kaybedilmesine, ülkeye gelebilecek yatırımcıların ileriye görebilme imkanı olamadığından yapacakları yatırımlarının oldukça riskli olduğu kanısına kapılmalarına neden olmuştur. Ekonomik ve politik bakımdan istikrarlı olmayan ortamlarda ÇUŞ'lar daha fazla riskle karşılaşacaklarından yatırım yapmamayı tercih ederler¹⁹³. Siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar Gümrük Birliği ile artacağı söylenen yabancı sermayenin gelmeyişiinde başlıca etkenlerdendir. 94 yılında Gümrük Birliği kararının alınmayışı, 6 Mart'ta kararın alınmasına rağmen süren siyasi belirsizlik ortamı, ardından gelen hükümetlerin siyasi istikrarı sağlayamayışı, kurulan koalisyonlar arasında süregelen uyuşmazlıklar ve bir dönem darbe söylentileri, 99 Nisanında yapılan erken seçim, ardından gelen Körfez Depremi hep yabancı sermaye için bahane olmuştur.

Siyasal istikrarsızlıklara daha yakından bakılacak olursa ülkemizin ne kadar dengesiz ve kaygan bir siyasi zemine sahip olduğu kolaylıkla anlaşılabilmektedir. Sık sık seçime gidilmesi, son hükümetten önce göreve gelen hükümetlerin görev sürelerinin ortalamasına bakıldığında 1.5 yılı bile bulmaması, hükümetlerin göreve geldiklerinde uyguladıkları istikrar programlarının başarısız oluşu, hükümetlerin kamu açığını ve savurganlıklarını disiplin altına alma konusunda gösterdikleri isteksizlik, seçim dönemlerinde uygulanan kısa dönemli savurgan politikalar, kamu kaynaklarının ölü yatırımlara harcanması nedeniyle sürekli borçlanma faizlerinin yükselmesi ve borç

¹⁹² UNCTAD, **World Investment Report 2002**, s.193.

¹⁹³ Oğuz, s.147.

vadelerinin kısılması, ülkenin iç ve dış borç stokunun giderek artması, yaratılan kaynakların büyük bölümünün iç ve dış borç faiz ödemelerine ayrılması, ülkede yaşanan istikrarsızlık nedeniyle büyük boyutlu ve piyasaya göre daha ucuz kredi veya borç veren kurumların ve sabit yatırım amaçlı girişimlerin Türkiye konusunda çekingen davranmalarına neden olmaktadır.

1999 yılı sonunda Türkiye, IMF destekli ekonomik istikrar ve yapısal reform programı içeren üç yıllık kapsamlı bir ekonomik program uygulamaya koymuştur. IMF programı 2000 Kasım'ına kadar oldukça iyi ilerlemiş, enflasyon ve faiz oranları düşük seviyelere gelmiştir. Türkiye yıllık DYY güven endeksinde ilk defa ilk 25 ülke içerisine girmiştir¹⁹⁴. Ancak program Kasım 2000'de ilk krizini yaşamış ve IMF'in acil yardım paketiyle kriz yatıştırılmıştır. Şubat 2001'deki ikinci krizle program yıkılmıştır. Yaşanan ekonomik krizler tüm ekonomik karar alıcı birimlerin istikrara olan inancının kaybolmasına neden olmuştur.

6.4.2. Bozuk Ekonomik Göstergeler

Türkiye ekonomisinin yıllardır en önemli gündem maddesi olan yüksek enflasyon, yüksek nominal ve reel faiz hadleri, istikrarsız ve aşırı değerli döviz kurları, kamu maliyesindeki sorunlar yatırımların önünü tıkamaktadır. Bir ekonomide ekonomik istikrarın belirleyicileri enflasyon, faiz ve döviz kurudur ve de bu göstergeler birbiriyle yakın ilişki halindedirler. Herhangi birinde meydana gelen değişimler diğerini de etkileyebilmektedir. Yapılan birçok çalışmada varılan ortak nokta da makroekonomik istikrarın olmayışı ve yüksek enflasyonun yabancı sermayeyi caydıran en önemli sebeplerden biri olduğunu göstermektedir. Hesaplarını TL yanında yabancı para ile da izleyen yatırımcılar, enflasyonun yıkıcı etkilerini daha fazla hissetmekte, getirdikleri sermaye kısa sürede aşınmaktadır¹⁹⁵. Ayrıca enflasyon ortamında kurların fiyat artışları kadar artmayışıyla yerli paranın yapay olarak değerli oluşu da sorun yaratabilmektedir. Burada yerli girdi kullanıp ihracat yapan ÇUŞ'lar açısından rekabet avantajını kaybetme ve pazar kaybetme tehlikesi oluşmaktadır. Aynı şekilde yıllık %30 enflasyonun olduğu bir ortamda yabancı girişimcinin Türk parası karşılığı yatırımının değerini koruyabilmesi için en az %30 oranında kar etmesi gerekir. Yüksek enflasyona karşı enflasyon muhasebesinin benimsenmemiş olması ayrıca karların enflasyondan arındırılmadan vergilendiriliyor olması yabancı yatırımcılarda olumsuz bir bakış açısının

¹⁹⁴ Erkilek, s.90.

¹⁹⁵ DPT, **Doğrudan Yatırımlar...**, s. 11.

doğmasına neden olmaktadır. Son dönemde uygulanan ekonomik politikalar sayesinde enflasyon geçmişe göre oldukça düşük seviyelere gelmiştir.

Faiz konusuna da ayrıca değinmek gerekir. Kısa vadeli cazip bir finans piyasasının oluşması uzun vadeli yatırımın risklerinin artmasına ve kaynakların faiz-döviz-borsa üçgeninde kısa vadeli rantlara kanallanmasına yol açmıştır¹⁹⁶. Türkiye’de yıllardır süregelen düşük kur yüksek reel faiz politikası ile yatırımlar portföy yatırımları şeklinde ve kısa vadeli olmuş, yatırımcılar hiçbir zahmete katlanmadan kazanç elde etmişlerdir.

6.4.3. Büyüme Oranlarındaki Dengesizlik

1980’li ve 1990’lı yıllarda ekonomik büyüme oranları oldukça düzensiz ve yavaş bir gelişim sergilemiştir. Yüksek enflasyonla birlikte ortaya çıkan bu gelişmeler beklentileri önemli oranda olumsuz etkilemiş ve istikrar politikalarını gerekli kılmıştır¹⁹⁷. Türkiye’nin diğer rakip ülkelerle karşılaştırıldığında yüksek oranlı ve istikrarlı büyüme oranlarını yakalayamadığı açıkça görülmektedir. Son dönemlerde Türkiye’nin yüksek büyüme oranları yakaladığını görülmektedir. Ancak yabancı yatırımcı haklı olarak geçmiş dönemlerin etkisiyle bekle ve gör politikası izlemekte bu olumlu seyrin sürekli olup olmayacağını görmeye çalışmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki yüksek oranlı ve istikrarlı büyümede anahtar konumda DYY bulunmaktadır.

Burada sürekli yüksek oranlı büyüme sağlanamayışının nedenlerini irdelenecek olursak;

➤ Gerek kamuda gerekse özel sektörde görülen düşük yatırım oranları. Büyük sermayedar özel kesimin önceki dönemlerde yeni yatırımlar yapmaması, gelirlerinin çoğunu faaliyet dışı gelirler denilen reel anlamda katma değer yaratıcı etkisi olmayan faiz gelirlerinden elde etmeleri. Kamuda ise zaten varolan yüksek oranlı bütçe açıkları ve de bunun sonucunda meydana gelen yüksek faizli borçlanma, yapılan verimsiz popülist yatırımlar.

¹⁹⁶ Mustafa Duran, **Türkiye’de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği**, Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2002, s.105.

¹⁹⁷ Kovancılar, s.87.

- Yatırımlara kaynak sağlamada aracı rolü üstlenen ekonominin iki bacağından biri olan finansal kesimde varolan yapısal sorunlar ve de bankacılık sisteminde varolan belirsizlikler.
- Öngörülen yüksek büyüme oranlarına ulaşmada yeterli sayıda kaliteli işgücünün bulunmayışı.
- Teknoloji transferinin düşük düzeyde kalması.

6.4.4. Finansal Sektördeki İstikrarsızlıklar ve Bankacılık sektöründe Varolan Yapısal Sorunlar

Türkiye’de varolan ve de yabancı yatırımcıyı ürküten sorunlardan en önemlilerinden birisi kamunun yüksek borç yüküdür. Varolan yüksek borç yükü makroekonomik yapıyı daha kırılgan hale getirmekte, uzun dönemli ekonomik istikrarın önünde engel oluşturmaktadır.

Türkiye’de son yıllarda sürekli olarak artış gösteren kamu borcu finansal kaynakların etkin dağılımının sağlanamamasına, mali piyasaların kaynaklarının neredeyse tümüne yakınıni devlet borcunu finanse etmeye ayırmasına neden olmuştur. Türkiye’de 2002 yılında devlet borçlanması bankaların ağırlığı % 80 civarında olmuş; devlet tahvili ve hazine bonolarının birincil piyasadaki alıcıları içinde diğer aktörler küçük oranlarla temsil edilmiş, toplam borçlanma kağıtlarının % 15’i resmi kurumlara, % 4’ü özel sektöre ve % 1’i hane halkına satılmıştır. Tabi bunda devlet tahvil ve bonolarının sunduğu yüksek reel faiz oranları dolayısıyla yüksek oranlarda karlar bankaların bu cazibeye kapılmalarına neden olmuştur. Ayrıca bankalar sendikasyon kredileri alarak açık pozisyonlarını artırarak kur riskine karşı tedbirsiz konuma düşürmüştür. Sonuçta ekonomik ve siyasi istikrarsızlığın yarattığı döviz kuru dalgalanmaları ki bilhassa yaşanan devalüasyonlar hem likidite sıkıntısına düşen bankaları hem de yüksek faiz oranlarına katlanmak zorunda kalan reel sektörü zorlamaktadır ve ekonomik dengelerin rayından çıkmasına neden olmaktadır.

6.4.5. Girdi maliyetlerinin yüksekliği.

Türkiye’de yerli yatırımcının dahi enerji, altyapı, işgücü maliyetlerinden yakınlıkla yakın komşu ülkeler veya diğer ülkelere yatırım yapmayı düşünmesi ülkede bu yönde varolan sorunu göstermektedir. Örneğin; işgücü maliyeti bir taraftan da

verimliliğe dayandığından ülkemizin rekabet yapısının olumsuzluğuna işaret etmektedir. Türkiye işgücü maliyetleri artışında ikinciliğe yükselmiştir. Oysa işgücü maliyetlerinin yüksekliğiyle bilinen AB ülkelerinde geçen yıl işgücü maliyetleri %12 oranında düşüş göstermiştir. Ayrıca Avrupalı üretici elektriği Türk üreticiden %60 daha ucuza kullanmaktadır¹⁹⁸.

Bu alanda rakibimiz sayılabilecek Doğu Avrupa ve Balkan Devletlerinde enerji daha ucuzdur. Bir de buna ülkelerin verdikleri enerji teşvikleriyle enerjiyi daha da ucuza kullandırmaları da eklendiğinde Türkiye'nin rekabet avantajı yaratma konusunda gerilerde kaldığı açıkça görülmektedir.

Aynı şekilde yeni yatırımların ve projelerin finansmanında yerel kaynak kullandırma konusunda da Türkiye diğer ülkelere nazaran oldukça dezavantajlı konumdadır. Hem kredi maliyetleri faizlerin oldukça yüksek oluşundan dolayı oldukça yüksektir hem de ülkede kredi alma prosedürü oldukça uzun ve şartları ağırdır. Türkiye'de birçok şirketin teminat mektubu alamadıklarından dolayı işleri başka ülkelere kaptırdığı görülmüştür.

Türkiye'de reel ücretler oldukça düşük olmasına rağmen emek oldukça pahalıdır. Ücret dışındaki emek maliyeti çeşitli vergi ve vergi benzeri yüklere göre rekabet ettiğimiz ülkelere göre avantaj sağlamamaktadır.

6.4.6. Kayıt Dışı Ekonomi

Kayıt dışılık ülkede adil olmayan bir rekabet ortamı yaratmakta ve haksız rekabete neden olmaktadır. Burada haksız rekabetten kasıt ülke içinde yatırım yapan yatırımcılar arasında ortaya çıkan haksız rekabettir. Oysa ülke içindeki yerli firmalar tarafından uluslararası pazara yönelik rekabette kayıt dışı istihdam bir rekabet aracı olarak kullanılabilmektedir. Pazara yönelik yatırım yapan ÇUŞ'lar açısından bu durum iç pazarda rekabet edilememesi sonucunu doğurmaktadır. Aynı sektörde faaliyet gösteren iki firmadan eğer bir tanesi kayıt dışı satış yapıyor ve KDV, Kurumlar veya Gelir Vergileri ödeme konusunda avantaj sağlıyorsa diğer bu zorunlulukları yerine getiren firma karşısında rekabet avantajı sağlamış olur. Aynı şekilde kayıt dışı istihdam sayesinde istihdam vergileri ve de sigorta primi ödemeyen firma diğerleri karşısında haksız rekabet avantajı kazanacaktır. Dolayısıyla kayıt dışılığın olduğu bir ekonomiye,

¹⁹⁸ Demircan, s.32.

yabancı sermaye yaşam alanı görmediği için gelmemekte, yerli sermaye ise daha uygun yatırım iklimlerine sahip ülkelere gidebilmektedir¹⁹⁹. Birleşme ve satın almalarla ilgili yapılan hisse değerlemelerinde kayıt dışı hasılatın nazara alınması mümkün olamamakta, bu çerçevede alıcı ve satıcı adaylarının başlangıç noktaları arasında uçurumlar, işlemlerin gerçekleşmesini engellemekte yabancı sermayenin Türkiye’de şirket kurmasına, yerli sermaye ile işbirliği yapmasına engel olunmaktadır²⁰⁰.

6.4.7. Yatırım Promosyon ve Tanıtım Faaliyetleri Eksikliği

Türkiye’de görülen bir diğer eksiklik de yabancı yatırımın desteklenmesi, gerekli tanıtım faaliyetlerinin yapılması, teşvikler sağlanması vb. konularda yaşanan eksiklikler ve ağırdan almadır²⁰¹. Türkiye 2002 yılına kadar Dünya Yatırım Promosyon Ajansları Birliği’ne üye değildir ve kendine ait bir yatırım promosyon ajansı olmamıştır. Yatırımcılar yatırım danışmanlığı konusunda devlet kademesinden kendilerine muhatap bulamamaktadır.

6.4.8. Başarısız Özelleştirme Politikaları

Türkiye’nin dışa açık büyüme sürecine girdiği 1980 sonrası dönemde yabancı sermaye girişlerinde etkin rol oynayan bir diğer gelişme ise kamu kuruluşlarının özelleştirilmesidir.

Özelleştirme konusunda başlıca eleştirileri sıralayacak olursak; özelleştirme işlemlerinin şeffaflığı, mevzuat konusunda yaşanan eksiklikler, kuruluşların özelleştirme portföyünde uzun süre tutulmalarının bu kuruluşların üretim, istihdam, yatırım, işletme ve pazarlama politikaları üzerinde olumsuz etkide bulunması, et ve gıda gibi devletin diğer bazı politikalarının uygulanmasında aracı olarak kullanılan kuruluşların bu konulara ilişkin destekleme politikaları belirlenmeden özelleştirilmiş bulunması ve yapılan özelleştirmelerin piyasada tekelleşme eğilimi yaratması şeklinde sıralanabilir²⁰².

Türkiye’de uzun bir süre Dünya Bankası yardımıyla Özelleştirme Master Planını hazırlayan ekip daha sonraki çalışmalarda yer almamış ve bu DPT ekibinin

¹⁹⁹ Kovancılar, s.88.

²⁰⁰ Şaban Erdikler, “Türkiye’nin Yabancı Sermaye Performansının İyileştirilmesinin Önündeki Vergisel Engeller ve Alınabilecek Önlemler”, Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Yıl:6, Sayı:30, Mayıs-Haziran 2003, s. 8.

²⁰¹ Erkilek, s.83.

²⁰² Hayrettin Afşar, Türkiye’de Özelleştirme ve Özelleştirme Düzenlemeleri, Hazine Dergisi, Ocak 1998, Sayı 9, s.2.

özelleştirmenin sorumluluğu TKKOİB'ye verilince tamamen dağıtılmıştır. Böylece yapılan çalışmalarda devamlılık unsuru ortadan kalkmış ve bu da gecikmelerin ve karmaşanın yaşanmasına neden olmuştur. Ayrıca halen yaşanan hukuki altyapı eksikliklerinden dolayı yapılan özelleştirmeler iptal edilmektedir.

Ayrıca KİT'lerin yönetim ve organizasyonunda yaşanan güçlükler, haksız rekabet, kartelleşme ve tüketici haklarının korunması gibi gerekli yasal düzenlemelerin yapılmayışı, bankalar ve finansal kurumların özelleştirme konusunda gerekli yasal çözümleri üretemeyişi de yaşanan sorunlar olarak sayılabilir.

6.4.9. Hukuk Sistemindeki Etkinsizlik

Hukuk sistemi ve adalet mekanizmasının işleyişindeki aksaklıklar ve ihtisas mahkemelerinin olmayışı yabancı yatırımcının anlaşmazlıklar halinde muhatap bulamayışı yatırımcıyı caydıran bir diğer unsurdur. Uluslararası standartlarda bir hukuki altyapı yatırımcılara iş kurma ve herhangi bir uzlaşmazlık halinde ne gibi yolların izleneceği konusunda güven veren bir unsur olmaktadır. Globalleşen dünyada uluslararası ticareti düzenleyen hukuk kurlarının giderek yaygınlaşması, hukuk kurallarının yakınlaşması ve standartlaşması süreci oldukça hızlanmıştır.

Bugün tam üyelik müzakereleri başlangıç noktasına gelmiş olan Türkiye'de önceki dönemlerde uyum yasalarının gecikmesi ve gerekli yapısal reformlarda adımlar atılmaması da yabancı sermayenin gelişini etkileyen bir engeldir.

Ayrıca fikri ve sınai hakların gerek çok taraflı gerekse nitelikli uluslararası sözleşmelerle, gerek bölgesel nitelikli sözleşmelerle tüm hak çeşitlerinin ayrıntılı olarak düzenlendiği görülmektedir. Fikir ürünlerinin etkin olarak korunmadığı, teknoloji ilerlemenin kaynağı olan yenilik ve buluşlara yönelik çalışmaların desteklenmediği bir ülkede yerli yatırımcının teknoloji geliştirme faaliyetlerinde bulunması beklenemeyeceği gibi yabancı yatırımcıların da teknolojiye dayalı yatırım yapmaları veya bu ülkelerde AR-GE birimleri kurmaları beklenemez. Yeni ve yoğun teknolojiye dayanan yatırımlar bakımından sınai hakların korunmasına yönelik kanunlar ve uygulanabilirliği oldukça önem taşımaktadır. Türkiye'deki bu eksiklik yabancı sermayeyi caydırıcı etki göstermekte ve ayrıca Türkiye'nin ticari ilişkilerini bozma potansiyeli taşıyan ana faktörlerden birisi olmaktadır. Günümüzde dünya standartlarında bir marka mevzuatı

uygulaması olması, ayrıca patent hakkı alınarak etkin bir koruma sağlanması gerekmektedir.

6.4.10. Vergi mevzuatının Karmaşıklığı ve Vergi Oranlarının Yüksek Oluşu

Vergi mevzuatına ilişkin yetersizlikler, mevzuatın karmaşık oluşu ve vergi oranlarının diğer ülkelere nazaran yüksek oluşu da önemli sorunlardandır. Ayrıca vergi oranlarının sürekli değişikliğe uğraması, tüketime sunulan mallar üzerindeki vergi yükünün dolaylı olarak artırılması da yabancı sermayeyi olumsuz etkilemektedir. Türkiye’de gerek gelir vergisi, gerekse kurumlar vergisi oranlarının yüksekliği ve yüksek orandaki sosyal güvenlik primleri Türkiye’de kayıtdışı ekonomiyi artırmakta, yatırımları kösteklemekte, istihdam artışını engellemekte, olan istihdam artışına kayıt dışına itmekte, sonuçta ülkeyi sağlıklı bir büyüme iniş ve çıkışına sokmaktadır²⁰³. Yüksek vergi konusunda dünyanın en önde gelen ülkeleri arasında yer alan Türkiye, vergi oranlarının yüksekliği konusunda en yüksek 19. ülke konumundadır.

Vergi yükü bakımından OECD ülkeleri ile kıyaslandığında 1985-2002 döneminde Türkiye’nin vergi yükünü en çok artıran ülke olduğu göze çarpmaktadır. Türkiye’de verginin milli gelire oranı %15,4 iken 2002 yılında 18 puanlık artışta %33,2’ye çıktığı görülmektedir. Tüm dünyada vergi oranları inme eğilimindeyken Türkiye’de bu tablonun tam tersinin yaşandığı görülmektedir. Enerji ve iletişim sektörlerinde karşı karşıya kalınan yüksek oranlı dolaylı vergiler yatırımları caydırmaktadır. Ayrıca Türkiye istihdam üzerindeki %42’lik vergi oranıyla OECD ülkeleri içerisinde en üstte yer almaktadır. Geçici vergi gelir vergisi %15’den %20’ye, Kurumlar Vergisi de önce %25’den ‘30’a ardından %33’e yükseltilmiştir. Aynı şekilde taşıtlar vergisi artırılmıştır. Damga vergisi, harçlar, taşıt vergisi gibi vergiler, iletişim vergileri sürekli artırılmıştır²⁰⁴.

Sonuç olarak Türkiye ülke örneklerde incelendiği gibi yatırımcıyı teşvik edici vergi indirimleri ve muafiyetleri sağlamak yerine sürekli vergi oranlarını artırarak kendi yerli yatırımcısının bile yatırım yapmak için ülke sınırlarının dışında yeni yatırım alanları aramasına neden olmuştur.

²⁰³ Korkmaz İlkorur, **Vergi Sorununa Devam**, Radikal Gazetesi, 31 Mart 2005.

²⁰⁴ Şükrü Kızılot, **Vergi Yüğü Artışında Rekor Türkiye’de**, Hürriyet Gazetesi, 19 Mart 2005.

6.4.11. Yolsuzluklar

Ülkemizde varolan ve bankaların içini boşaltma vb. rasyonel ve de ahlaki olmayan davranış biçimleri hem ülkenin ekonomik imajını zedelemekte, yabancılar açısından bankacılık sektörüne yönelik birleşme ve satın almalara engel olmakta, ülke ekonomisine getirdiği ek yüklerle temel ekonomik dengelerin tahsis edilmesini zorlaştırmaktadır.

Politika ve bürokrasideki yolsuzluk ile iş yaşamındaki yolsuzluklar arasında çok yakın bir ilişki vardır ve birbirini desteklemektedir. Devletin BDDK'nın el koyduğu bankalardan (Pamukbank hariç) devraldığı zararların toplamı *7,5 milyar ABD dolarıdır*. Bu bankaların tasfiye şeklinin fona devralınarak yapılmasından kaynaklanan toplam maliyet ise *20 milyar ABD doları* olarak hesaplanmaktadır²⁰⁵.

6.4.12. Yabancı Sermayeye Karşı Sergilenen Olumsuz Tavır

Ülkede varolan yüksek işsizlik oranları ve giderek artan gelir dağılımı adaletsizliği sonucunda yaşanan krizlerin de etkisiyle yaşananlara sorumlu bulma sürecinde yabancı sermaye öne sürülmüştür. Gerçekten de yaşanan ekonomik çalkalanmalarda ve istikrarın sağlanamamasında “sıcak para” denilen kısa vadeli fonların etkisi büyüktür. Yabancı yatırımcıların ülke topraklarını ele geçirdiği ve batı emperyalizminin yayılmasının ve de artan sömürgeciliğin bir başka şekli olduğu görüşleri ortaya atılmaktadır.

Bilhassa 80'li yıllardan önce Türkiye'de yabancı sermaye konusuna ideolojik açıdan yaklaşılmaktaydı. Ülkenin önde gelenleri yabancı sermayenin yerli sermayeyi istismar ettiğini, milli egemenliği zedelediğini, yerli teşebbüslerin gelişmesine engel olduğunu ve sırf kendi çıkarlarına öncelik tanıdığını düşünüyorlardı. Bu nedenlerle bu zaman diliminde ve halen günümüzde birtakım kesimler tarafından bu söylemler dile getirilmektedir ve de yabancı sermayeye karşı çekingen bir tutum sergilenebilmektedir.

6.4.13. Yaşanan bürokratik sorunlar

Alınan ekonomik kararların uygulanmaması ve sık sık değiştirilmesi, yabancı yatırımcıların uzun dönemde önlerini görememelerine ve yatırım iklimi daha uygun ülkeleri yatırım yeri olarak seçmelerine neden olmaktadır. Burada belirtilmesi gereken

²⁰⁵ Kovancılar, s.90.

başka bir husus mevzuatın çok karmaşık oluşu ve karar mekanizmalarının belirsiz oluşudur. Yabancı yatırımcı alacağı bazı kritik kararlarda kiminle muhatap olacağını bilememekte bu da saydamlığın azalmasına neden olmaktadır.

Yatırımcıların katlandıkları görünmez maliyetleri gösteren bir çalışmada Price Waterhouse Coopers tarafından yapılan şeffaflık endeksidir. Buna göre Türkiye’de yatırım ortamındaki engeller kurumlar vergisinde %36’lık bir artışa eşdeğer etki yapmaktadır. Bu etki örneğin İtalya için %15, Macaristan için %17, Polonya için ise %28 olarak hesaplanmıştır. Şeffaf olmayan düzenlemeler sebebiyle kaçırılan DYY tutarı 1,8 milyar dolar olarak hesaplanmıştır²⁰⁶. Ayrıca bürokrasinin yabancı sermayeyi desteklemekten çok denetleme amacıyla hareket etmesi de göz ardı edilememelidir. Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde şirket kuruluşu iki hafta ile bir ay arası zaman alırken Türkiye’de bu süre ortalama iki buçuk aydır²⁰⁷.

Türkiye’de şirket kaydı için harcanan zaman 2,5 ayı bulmaktadır. TISK tarafından derlenen IFC ve FIAS tarafından yapılmış çalışmalardan çıkan mevzuata dair sorun alanları şu şekilde sıralanmaktadır²⁰⁸:

- Türkiye’de işletme faaliyetlerine ilişkin zamanın % 20’si bürokratik engeller nedeniyle harcanmaktadır. Bu oran Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde % 8, Latin Amerika ülkelerinde % 4’tür.
- Girişimci bir yatırımı sonuçlandırmak için 172 imzanın alınmasını gerektiren bir süreci tamamlamak zorundadır.
- Enerji sektöründe 14 ayda gerçekleşen bir projenin tüm izinleri ancak 9 yılda tamamlanabilmektedir.
- Bir ticaret markanın tescili için gereken süre Türkiye’de 14 ay iken Batı Avrupa’da 6 aydır.
- Yatırım için devletten arazi alım süresi 3 ile 24 ay arasındadır.
- Türkiye’de bir şirketin kuruluşu için gerekli formalite sayısı 19’dur ve bu Avrupa’da en yüksek rakamdır. İkinci sırada olan İtalya’da 17, İrlanda’da 6 ve İngiltere’de sadece 1 formalite gerekmektedir.

²⁰⁶ PWC, **The Opacity Index**, January 2001 s.2-5.

²⁰⁷ Demircan, s.31.

²⁰⁸ TISK, **Krizden Çıkış İçin Zorunlu İstikamet: Vergi ve Bürokrasi Reformları**, Ankara, 2000.

➤ Şirket kurmanın ötesinde şirket kapanmasına dair iflas hukuku da sorunludur. Ayrıca girişimcilerin başarısızlığı ömür boyu cezalandırılmakta örneğin, iflas eden kişilere bir daha çek defteri, kredi kartı verilmemektedir.

➤ Türkiye’de hizmete dönük değil, cezacı bir bürokrasi yaklaşımı sergilenmekte, e-devlet süreci zayıf kalmaktadır. BM’nin 2003 yılı e-devlet hazırlık listesinde Türkiye 49. sırada yer almaktadır.

Türkiye’de yatırım ortamını kolaylaştırmaya yönelik olarak şirket kurulumundaki usüllerin basitleştirilmesi amacıyla Türk Ticaret Kanununda yapılan değişiklik 2003 yılında uygulamaya konulmuştur. Şirket kurmak için gerekli aşamaların sayısı 19’dan 3’e indirilmiştir²⁰⁹.

6.4.14. Gümrük Uygulamalarında Yaşanan Sorunlar

Bakıldığında büyük bir sorun olarak algılanmayan ancak firmalar için hayati önem taşıyan gümrük idareleri ve artan yatırım çekme rekabetinde önemli bir yere sahip serbest bölgeler konusunda Türkiye’de çok ciddi etkinsizlikler ve sorunlar yaşanmaktadır.

FIAS’ın yaptığı çalışmadan hareket edecek olursak bu sorun alanlarını şu şekilde sıralayabiliriz:²¹⁰

➤ Gümrüklerin yerel, bölgesel ve merkezdeki örgüt yapısı operasyonel gereksinimleri etkin bir biçimde karşılamaktan uzaktır. Vergi ve gümrük idarelerinin etkin olmayan örgüt yapısı hiç kuşkusuz bürokrasiyi ve idari verimsizliği arttırmaktadır.

➤ Yaygın uluslararası uygulamanın tersine, vergi ve gümrük idareleri farklı bakanlıklara bağlıdır. Bu durum iki gelir idaresinin arasındaki etkileşimi ve eşgüdümü karmaşıklaştıran bir etki yapmaktadır ve özellikle ortak denetimlerin eksikliği, istihbarı bilginin paylaşılması ve ortak bir bilgi teknolojisi stratejisinin itibarıyla dikkat çekmektedir.

➤ Gümrükler ve normalde gümrükler tarafından kontrol edilen süreçleri idare eden kurumlar (örneğin Dış Ticaret Müsteşarlığı, çok sayıda İhracatçı Birliği, Ticaret ya

²⁰⁹ DPT, “Türkiye’nin AB’ye Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni”, AB İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2004.

²¹⁰ FIAS, “Diagnostics of FDI in Turkey”, Mart 2001.

da Sanayi Odası ve Organize Sanayi Bölgesi işletmecisi) arasında eşgüdüm ve rol netliği bulunmamaktadır.

➤ Emtiayı uzun süre tutmakla ilgili eleştirilere maruz kalan gümrükler, yalnızca, TSE, Tarım Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı gibi diğer idarelerin yönetmeliklerine ve usullerine uymaktadırlar. Yatırımcılar, taşıma, depolama, tedarik ve benzeri maliyetleri en aza indirmek için ithal ettikleri hammadde ve mamullerin en kısa sürede ve güvenli biçimde gümrüklerden çekilmesini talep ederler. Ne varki Türkiye’de yatırımcılar hala, gümrükten mal çekmede ciddi gecikmelerden ve standart uygulamalarıyla, numune alınmasıyla, laboratuvar testleriyle ve uygunluk belgelerinin tanzimi ile ilgili yüksek maliyetlerden yakınmaktadırlar.

➤ Genel olarak yatırımcılar, ticaret ve gümrük ile ilgili gerekli muamelelerin anlaşılmasında kesinlik ve muamelelerin yürütülmesinde tutarlılık, şeffaflık ve eşitlik talep ederler. Türkiye’de böyle bir iklimin mevcut bulunmaması ciddi bir engel oluşturmaktadır. Mevcut ticaret rejiminin şeffaf olmaması, yolsuzluğa elverişli bir zemin hazırlamaktadır.

➤ Hükümetin, detaylı teşvik programları yoluyla yatırım çekmek yönündeki çabalarına karşın aşırı bürokratik kağıt işleriyle boğuşmanın ek maliyeti ve KDV ve diğer vergi iadelerinin ödenmesindeki gecikmeler, ihracata yönelik yatırımlar için önemli bir caydırıcı unsurdur. Mevcut durum, Türk Ekonomisinin tamamının rekabet edebilirliğini zedelemektedir. Dünya pazarında rekabet edebilmek için, ihracata yönelik üretim yapan yatırımcılar, girdileri uluslararası fiyatlardan elde edebileceklerini bilmek zorundadırlar. KDV ve diğer vergi iadelerindeki gecikmeler, iade edilen miktarın gerçek değeri süren yüksek enflasyon ortamında hızla aşılırken, yatırımcılara böylesine koşullar sağlamamaktadır.

➤ İhracata yönelik üretim yapan yatırımcıların vergi/KDV istisnası konusundaki sorunların kaynağında dört önemli problem göze çarpmaktadır: i) gereksiz bir biçimde bürokratik bir dahilde işleme rejimi (DİR) ii) daha sonra ihraç edilecek dış kaynaklı girdilerin ithalat vergi ve KDV'lerinin iadelerindeki maliyetli gecikmeler iii)serbest bölgelerin etkin olmaması iv)gümrük yanındaki depoların etkin olmaması.

➤ Belge sahibi ithalatçıların ve imalatçıların, imalatın ardından ihraç edilecek ürünlerde kullanılacak ithal hammaddeler üzerindeki vergi ve harçları ödememelerini

mümkün kılan DİR, birden fazla denetim ve onay kurumunu içermektedir ve gerekenin ötesinde bürokratiktir. Süreç çok fazla takdir hakkına dayanmaktadır ve yeni başvuru ve yeni onayın önkoşulu olarak Dahilde İşleme Belgesinin neticelendirilmesini ve kapatılmasını dayatmaktadır.

➤ Yurt dışından sağlanmış girdiler üzerindeki ithalat harçları veya KDV'nin iadesi için gerekli usuller çok bürokratiktir ve yatırımcıları çok uzun gecikmelere maruz bırakmaktadır.

➤ Fiktif antrepoların etkin olmayan işleyişi ve gecikmeler de yatırımcılara ek maliyetler getirmektedir. Türkiye'de fiktif antrepo tesislerine gidecek malların gümrükten çekilme süreleri çok uzundur ve yatırımcıların tam zamanlı envanter ve üretim tekniklerinden istifade etmesini olanaksız kılmaktadır.

➤ Türkiye'de serbest bölgelerden göreceli olarak çok az ihracat yapılmakta; bu da söz konusu uygulamanın ekonomik rasyonelini ve serbest bölgelerin faydalarını azaltmaktadır. Türkiye'deki serbest bölgeler, ihracata yönelik firmalara hizmet vermekten ziyade yerli tüketime yönelik ürünleri ucuza depolamak amacıyla kullanılmaktadır. Gerek Gümrük gerek serbest bölge işletmecileri, serbest bölgelere giren malların % 80'inin bölgede hiçbir katma değer eklenmeksizin yerli pazara yöneldiğini belirtmektedir.

6.4.15. Serbest Bölgelerde Yapılan Vergilendirme

Yabancı sermaye açısından büyük önem taşıyan serbest bölgelerde yapılan vergilendirme hatası zaten geçmişte de düşük oranda yabancı sermaye çeken serbest bölgelerin cazibesini yitirmesine neden olmaktadır. Bugün 800 milyar dolar DYY kapasitesine sahip Çin'de 50 adet serbest bölge faaliyet göstermektedir. Dünya'da sayıları 850'ye ulaşan Serbest Bölgelerin 300'den fazlası 94 yılından sonra kurulmuştur ve DYY açısından oldukça büyük önem arz etmektedir.

Son dönemde sağlanan politik ve istikrarla beraber serbest bölgelere artan ilgi, serbest bölgelere sağlanan avantajların sınırlandırılması yönünde hükümler içeren 5084 sayılı kanunun Şubat ayında yürürlüğe girmesiyle tekrar frenlenmiştir. Serbest bölgedeki kazançlar kurumlar ve gelir vergisinden muaf olmalarının yanı sıra bankadaki mevduatlarından elde edilen kazancında stopajından muaf tutulmaktaydı. Bu yeni yasal

düzenleme ile serbest bölgelerdeki banka mevduat faizlerine %7-18 arasında stopaj uygulamasının başlaması firmaları ve yatırımcıyı tedirgin etmiştir. Ayrıca Maliye Bakanlığı yayınladığı tebliğde bu uygulamanın 2008 itibariyle başlayacağını öngörüyordu. Ancak uygulama 2004 itibariyle yürürlüğe girmiştir. Burada bahsedilmesi gereken en önemli nokta ekonomideki karar birimlerinin uyguladıkları politikalarda tutarlılık olması ve de alınan kararlar etrafında dolaşımaması gerekliliğidir.

Bu uygulamanın bürokrasi açısından avantajlı konumda olan serbest bölgelerin avantajını yitirmesine neden olacaktır. Nitekim pek çok firma yönetimi yatırımlarını Dubai, Çin ve Doğu Avrupa ülkelerine kaydırma kararı almışlardır. Yabancı sermayeyi çekme problemi olan Türkiye için kısmi bir avantaj niteliği taşıyan serbest bölgelerin bu vasfını da yitiriyor olması, mevcut firmaların tedirginliğinin artmasıyla birlikte, serbest bölgeleri gelecekte atıl bölgeler konumuna sürükleyebilecektir.

6.4.16. Türkiye'deki Muhasebe Standartlarının Uluslararası Mevzuatla Uyumsuzluğu

Türkiye'de muhasebe konusunda Türk Ticaret Kanunu, Vergi Kanunları, Sermaye Piyasası Kanunu ve Bankalar Kanununda yer alan değişik düzenlemeler vardır. Uygulamada halka açık şirketler, banka ve sigorta şirketleri, kayıtlarından çıkardıkları bilanço ve gelir tablolarını kendi özel mevzuatları gereği uluslar arası muhasebe standartlarına uyumlu hale getirebilmek için haricen düzeltmek zorunda kalmaktadırlar.

6.5. TÜRKİYE'NİN YATIRIM ORTAMINI İYİLEŞTİRMeye YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

6.5.1. Ekonomik ve Siyasi İstikrarın Devamlılığının Sağlanması

Yabancı sermaye açısından başta gelen kriterlerden biri yatırım yapılacak ülkenin ekonomik ve siyasi istikrarıdır. Politik ve ekonomik istikrarsızlıklar, yatırımcının kontrol alanı dışında olduğundan ve girişimleri doğrudan olumsuz etkilediğinden yatırım kararları üzerinde önemli ölçüde etkili olmaktadır.

Türkiye'de siyasi istikrar ortamının biraz da olsa yapılan son seçimlerde sağlandığını görülmektedir. Daha önce iktidara gelen ve oldukça farklı uçlarda yer alan çok partili hükümetlerle kaybedilenler, bilhassa özelleştirme uygulamalarında ortaya

çıkan anlaşmazlıklar ortadadır. Siyasal istikrarın sağlanamayışı ekonomik istikrarı bozucu, aynı şekilde ekonomik konjonktürde meydana gelen aşırı dalgalanmalar da siyasi istikrarı bozucu nitelikte olabilmektedir. Siyasi istikrar açısından yakın gelecekte belirleyici AB Müzakereleri olacaktır.

Ekonomik istikrar olarak belirtilen en önemli unsur ülke genelindeki fiyat istikrarıdır. Ülkedeki gelir dağılımını bozucu ve de sabit gelirli kesimin alım gücünü düşürücü nitelikteki enflasyonun son dönemlerde %10'un altına kadar çekilmesi fiyat istikrarının sağlandığının bir işareti olarak görülebilir. Ancak önemli olan fiyat istikrarını kalıcı olarak sağlayabilmektir. İstikrarlı fiyatlar düzgün işleyen piyasa mekanizmasının en önemli belirleyicilerindendir. Belirtmek gerekir ki gerek yerli gerekse yabancı yatırımcı olsun, yatırım kararı verirken önünü görmek ister. Kimse belirsiz ekonomik konjonktüre sahip bir ortamda sabit yatırım kararı alamaya yanaşmaz. Faiz ayağına bakacak olursak sağlanan büyük düşüşe rağmen halen ülkemizde reel faizlerin oldukça yüksek olduğunu görmekteyiz. Türkiye'de son birkaç yıldır uygulanan dalgalı kur politikası ve yüksek reel faizler, bundan faydalanmak isteyen dövizin piyasaya girerek döviz fiyatının ucuzlamasına neden olmakta, bu hem ihracata yönelik DYY'yi caydırıcı etki yaratmakta, hem de yabancı yatırımcının hiçbir riske ve zahmete katlanmadan para kazanmasını sağlayan portföy yatırımlarını tercih etmesine neden olmaktadır.

İstikrarlı ve yüksek büyüme oranları da yabancı yatırım çekmede oldukça önemlidir. Son yıllarda sağlanan yüksek büyüme hızlarının devamlılığı da oldukça önemlidir. Nitekim son günlerde yüksek büyüme oranlarının ülkeye DYY girişinde oldukça önemli paya sahip olduğu yaşanan gelişmelerle meydana çıkmıştır.

6.5.2. Kayıtdışı Ekonomiye Çözüm

Ülkemizin en büyük ekonomik problemlerinin başında gelen kayıtdışı ekonominin kayıt altına alınması ve haksız rekabetin ortadan kaldırılarak piyasa mekanizmasının düzgün işleyişi sağlanmalıdır. Genel olarak iyi işleyen bir piyasa mekanizmasının yabancı yatırımlar için başlı başına bir cazibe kaynağı olduğu görülmektedir. Bilinmesi gereken kayıtdışı ekonomiye sadece bir vergi sorunu olarak bakılmaması gerektiği, ekonominin genel sistematik yapısında yaşanan bir sorun

olarak görülmesi gerektiğidir. Kayıtdışı konusunun üzerine devletin yetkili kurumlarının kararlılık, iletişim ve koordinasyon içerisinde gitmeleri gerekmektedir²¹¹.

Ayrıca normalde kayıtdışılığa yol açan kanun düzenlemeleri ve yasa boşlukları tekrar gözden geçirilerek düzenlenmeli, kayıtdışılığı ortadan kaldıracak, ekonomiyi nama yazılı hale getirecek ikili ilişkilere tarafsız üçüncü kişilerin katılmasını sağlayıcı, hem cezai uygulamalar getiren hem de kayıtlı ekonomik yapılanmayı teşvik eden önlemler tespit edilerek uygulanmalıdır.

6.5.3. Ekonomik Yapıda Dönüşüm

Türkiye’de halen faktör sürürlü kalkınma dediğimiz düşük maliyetli işgücü ve doğal kaynaklara ucuz ve kolay ulaşım gibi temel faktörler ihracatın ve rekabet avantajının başlıca kaynaklarıdır. Burada firmalar fason üretici olarak görev yapmaktadır. Genelde yabancı ülkede geliştirilen basit ürün ve mal grupları üretildiğinden teknoloji, ancak DYY yoluyla veya ithalat yoluyla kullanılabilir. Bu tip emek-yoğun imalatın hakim olduğu ülkelerde dünya genelinde yaşanan ekonomik dalgalanmalara ve döviz kurlarına son derece duyarlıdır. Bunun sonucunda oluşacak teknolojide ve fiyat politikalarında dışa bağımlılık ve ucuz teknoloji kullanımı kalkınmanın önünde engel teşkil edebilecektir. Ayrıca en önemlisi, ülkede iyi eğitilmiş sayılan üniversite mezunları ve de yüksek beceri ve yeterlilik düzeyine sahip genç işgücü, şirketlerin ucuz işgücü temelli çalışmalarından dolayı kendilerine uygun iş fırsatları bulamayacaklar, buda beyin göçünü hızlandıracak ve de ülkenin parlak beyinlere yaptığı yatırımı diğer beyin göçü verilen ülkeler kullanma şansı elde edeceklerdir.

Yapılması gereken bu kaynakları etkin olarak kullanabilmeyi sağlama ve de kaynağını en ileri yöntem ve teknolojileri kullanarak yenilikçi ürün ve hizmetler geliştirme ile rekabetçi üstünlük sağlamadır. Bu tip ekonomiler dışsal şoklara karşı daha esnek bir yapıya sahip olup daha çabuk toparlanabilen bir yapıya sahiptirler. Burada önem verilmesi gereken konular teknolojik yenilik ve gelişmelerin başlıca kaynağı olan Ar&Ge’lere sağlanan teşvik ve destekleri artırmayı devlet politikası haline getirmek, etkin altyapı yatırımları, bürokrasinin ve daha genelde kamunun yatırımları engelleyici değil hızlandırıcı oluşu ve destek verici hükümet politikaları üretilmesidir.

²¹¹ Kovancılar, s.138.

Üzerinde durulması gereken kavramlardan birisi de **inovasyon** kavramıdır. AB ve OECD literatürüne göre innovasyon hem bir yenilenme sürecini hem de bu sürecin sonucunda ortaya çıkan yeniliği anlatır. Süreç olarak inovasyon “bir fikri pazarlanabilir bir ürün ya da hizmete, yeni ya da geliştirilmiş bir imalat veya dağıtım yöntemine, ya da yeni bir toplumsal hizmet yöntemine dönüştürmeyi ifade eder. Yarının dünyasına iddia sahibi olmayı isteyen tüm toplumlar innovasyonda yetkinlik kazanma ya da varolan yetkinliklerinin artırma yönünde ulusal ölçekte politikalar uygulamaktadırlar. Hemen hemen bütün pazar ekonomilerinde izlenen inovasyon politikaları incelendiğinde inovasyon faaliyetlerinin, özellikle de inovasyonun ana kaynağını oluşturan Ar&Ge faaliyetlerinin finansman yönünden devletçe desteklenerek inovasyonu teşvik edici bir ortamın yaratılması yönünde olduğu görülmüştür²¹². Bu doğrultuda Türkiye’de inovasyon sisteminin temel gerekleri oluşturulduğu takdirde hem Türkiye’deki yerel firmalar hem de gelecek yabancı sermaye açısından ileriye yönelik faydalı sonuçlar elde edilebilecektir.

Son dönemlerde gelen yabancı yatırımın daha çok hizmetler sektörüne gittiği göz önüne alınırsa bu yatırımların daha çok altyapısı ve insan sermayesi gelişmiş, üretim maliyetlerinin düşük olduğu ülkelere gittiği görülmektedir.

Türkiye’nin de önceliğini belirlediği sektörlerde altyapıyı ve beceriyi geliştirici, maliyetleri düşürücü önlemler alması hizmet sektöründeki yatırımlardan maksimum faydayı sağlamada katkıda bulunacaktır. Bu anlamda Türkiye, turizm, bankacılık ve de bilgi teknolojileri gibi sektörlerde DYY kanalıyla önemli kazançlar sağlayabilir.

6.5.4. Etkin İşleyen Bürokrasi

Türkiye’de kamu sektörü yıllardır özel sektörün yenilikçi ve hızla değişim gösterebilen yapısına ayak uyduramamıştır. Bürokratik yapıyı çağdaş standartlara getirmek için bir bürokrasi reformu gerekecektir. Burada yapılabilecekleri sıralayacak olursak;

Devletin tüm kurumlarının koordine çalışmasını sağlayacak ve zaman tasarrufu sağlayacak olan devlet daireleri arasında bilgi paylaşımını sağlayacak gerekli teknolojik altyapının oluşturulması ve veritabanının hazırlanması, kayıt ve işlemlere

²¹² TÜSİAD, **Ulusal İnovasyon Sistemi: Kavramsal Çerçeve, Türkiye İncelemesi ve Ülke Örnekleri**, Ekim 2003, İstanbul, s. 30.

yönelik birçok imza ve iznin kaldırılarak yetkilerin tek elde toplanması ve işlemlerin kısaltılması ve onay sürelerinin kesin bir şekilde belirlenmesi ve bu sürelerden sapılmayacağını yatırımcıya kesin teyidi gerekmektedir.

Ayrıca karar verici konumdaki kişi ve kuruluşların niyeti oldukça önemlidir. Türkiye'nin OECD bazında en liberal mevzuata sahip olmasına rağmen yıllardır yapılan anketlerden, gelen sermaye miktarından, basından kolaylıkla görülebileceği gibi bürokrasi engeli halen yatırımcının önünde durmaktadır.

6.5.5. Özelleştirme ve Rekabet Politikalarında Etkinlik

Gerek geçmiş dönemlerde GÜ'lerde olsun, gerekse yakın dönemlerde GOÜ'lerde olsun özelleştirme sayesinde ülkelere hatırı sayılır bir yabancı yatırım girişi yaşanmıştır. Büyük hacimli DYY girişlerinde ülkelerin özelleştirmeyi yabancı yatırımcıların ülkeye çekilmesinde önemli bir unsur olarak belirlemesinin oldukça önemli bir payı mevcuttur. Özelleştirmenin gerçekten de başarılı özelleştirme politikaları uygulayan ülkelerde yabancı yatırım potansiyelinin artırılması ve cazibesinde önemli rol oynayan politikalardan biri olduğu açıkça görülmektedir.

Türkiye'nin bugüne kadar uyguladığı özelleştirme politikalarında uğradığı başarısızlık aşıkardır. Türkiye 1987'de başladığı özelleştirme programında 16 yılda sadece 8 milyar \$'lık özelleştirme yapabilmıştır. Aria gibi 2.5 milyar \$'lık lisans satışı ve 1.2 milyar \$'lık Petrol Ofisi satışları önce iyi özelleştirme örnekleri olmuş fakat ardından verilen fiyatların yüksek olduğu ortaya çıkınca Aria bir devlet şirketiyle, Petrol Ofisi'de şirketi satın alan ve borçlu bir durumdaki İş -Doğan ile birleştirilerek yüksek bedellerin faturası ödenmiştir. Son dönemde yapılmaya çalışılan özelleştirme işlemlerine bakıldığında ise Türkiye'nin en iyi satılabilecek iki KİT'inin özelleştirilmesinin de başarısızlıkla sonuçlandığı söylenebilir²¹³. Ülkemizde verimsiz KİT'lerin özelleştirilip verimli hale getirilmesi bir yana, halihazırda önemli pazar payına ve karlara sahip özelleştirmelerde bile başarısızlıklar yaşanmaktadır. Yapılması gereken verilen özelleştirme takvimlerine bağlı kalınması, özelleştirme altyapısı eksiksiz hazırlanmalı ve uygulanan yasalarda keyfi değişikliklere gidilmemelidir.

²¹³ Kovancılar, s.151.

6.5.6. Ekonomik Hedeflerle Uyumlu Teşvik Politikaları

Ekonomik hedef ve stratejilere uygun olarak yabancı sermayeyi cezp etme amaçlı teşvik politikalarının daha aktif kullanılması gerekmektedir. Ancak ekonomik altyapı uygun değilse bütün uygulanan teşviklere rağmen yabancı sermaye gelmeyecektir²¹⁴. Teşviklerin başta geleni ve uygulamada en çok görüleni vergi muafiyetleridir. Örneğin Malezya’da DYY için on yıl vergi muafiyeti sağlanmaktadır. Ayrıca DYY’nin bir ülkeye girişinde vergi oranları oldukça önemli bir rol oynamaktadır. vergi oranlarının da rekabetçi olması gerekmektedir. Yatırımcı benzer özellikteki pazarlardan birini seçme durumunda kalırsa vergi oranı öncelikleri arasında gelir. İrlanda ise altyapısı hazır arsa tahsis etmektedir. Ayrıca burada daha önce başarılı ülke örneklerinde de değinildiği gibi teşviklerin yabancı sermayeyi ihracata, özellikle de yüksek katma değerli sektörlerle yönlendirmek faydalı olacaktır²¹⁵.

Türkiye’nin de önceliğini belirlediği sektörlerde altyapıyı ve beceriyi geliştirici, maliyetleri düşürücü önlemler alması hizmet sektöründeki yatırımlardan maksimum faydayı sağlamaya katkıda bulunacaktır. Bu anlamda, Türkiye’nin bankacılık, turizm ve bilgi teknolojileri gibi sektörlerde doğrudan yabancı yatırımlar yoluyla önemli kazançlar sağlayabileceğini tahmin etmek oldukça kolaydır.

²¹⁴ Zengin, s.53.

²¹⁵ Yased, “Yatırım Ortamını İyileştirme Çalışmaları: Oğuz Satıcı Röportajı”. <http://www.yased.org.tr/genel/pdf/volume7/06-TİM.pdf>.

Tablo 23
Türkiye'de Uygulanan Teşvik Politikaları

Teşvik Türü	Uygulama Şekli
Yatırım İndirimi	Yüzde 40,60,100 ve 200 olarak bölgesel ve sektörel 4 farklı oranda uygulanmaktadır.
Gümrük Muafiyeti	Yüzde %100 oranında genel olarak uygulanmaktadır.
KDV Desteği	Yerli ve ithal makine- teçhizat için genel olarak uygulanmaktadır.
Vergi Resim ve Harç İstisnası	İhracat taahhüdüne bağlı olarak uygulanmaktadır.
Uygun Koşullu Kredi	KOBİ,Bölgesel amaç ve bazı sektörler için sembolik düzeylerde kısmi olarak uygulanmaktadır.
Hibe	1991 yılından beri uygulanmamaktadır.
Arsa Tahsis	Kalkınmada öncelikli yörelerde imkanlar dahilinde tahsis edilmektedir.
Enerji Desteği	Acil destek ve OHAL illerinde kısmi uygulanmaktadır.
Çalışanların Sosyal Güvenlik Katkılarında İndirim	Kalkınmada Öncelikli Yörelerde kısmen,OHAL illerinde tamamen uygulanmaktadır.
Bazı Harcamaların Vergiden Düşürülmesi	Vergi sisteminde otomatik uygulanmaktadır.
Yeniden Değ. ve Hız.Amortisman	Vergi mevzuatında otomatik olarak uygulanmaktadır.

Kaynak: Mustafa Duran, **a.g.e.**, s.6

Bir teşvik politikasının en önemli başarı kriterlerinden birisi etkinlik faktörüdür. Bunun da ölçüsü verilen teşviklerin ne kadar yatırımlara kanalize olduğudur. Ülkemizde bu konuda yapılan etütlerin yeterli olduğunu söylemek güçtür.

Teşvik sisteminin ülkemizde bürokrasiden kaynaklanan bir ağır işleyişi söz konusudur. Teşvik sisteminin akışkanlığını hızlandırmak için yapılacak düzenlemeler a) mevzuatla ilgili düzenlemeler, b) uygulamayla ilgili düzenlemeler, c) yetki devri şeklinde sınıflandırılabilir²¹⁶.

Mevzuatla İlgili Düzenlemeler

- Mevzuatın basit, kısa ve yatırımcıların anlayabileceği sadelikte olması
- İlan edilen mevzuattaki kurallara yatırım dönemi boyunca baplı kalınması
- Uygulayıcı kurumlar arasında koordinasyonun sağlanması ve yetki çatışmasına meydan verilmemesi
- Mevzuatta sık sık değişikliğe gidilmemesi
- Mevzuatta gerek görülen değişikliklerin yürürlükteki uygulamaya zarar vermeyecek şekilde yapılması

Uygulamayla İlgili İşlemler

- Prosesin her aşamasında talep edilen evrak sayısının asgariye indirilmesi.
- Teşvik belgesine değişken değerlerin işlenmemesi
- Global liste uygulamasından vazgeçilmesi

Yetki Devri

Bazı yetkilerin yerel idareler devri işlem hızının artması için uygun bir yaklaşım olabilecektir.

6.5.7. Yabancı Yatırımcıya Koruyucu ve Yardımcı Hizmetler Sağlanması

Bazı önemli yabancı merkezlerde irtibat büroları kurularak tanıtım, araştırma faaliyetleri yapılması ve yabancı yatırımcılara danışmanlık hizmeti sağlanması faydalı olabilir. Küçük bir ülke olan İrlanda'nın dahi ülke dışında promosyona ve tanıtıma yönelik 70 dolayında tanıtım bürosu faaliyet göstermektedir. Ayrıca yabancı yatırımlar

²¹⁶ Duran, s.64.

konusunda daha organize çalışarak yatırım alternatiflerini yatırımcılara daha sistematik bir şekilde tanıtmak ve yatırımları proje bazında değerlendirmek daha büyük esneklik ve kolaylık sağlayabilecektir.

6.5.8. Etkin İşleyen Hukuk Sistemi

En köklü sorunlardan biri olan adalet sisteminin hızlı, adil ve etkin işleminin sağlanması ve ihtisas mahkemelerinin kurulması yabancı şirketlerin faaliyetlerinin sürekliliği açısından önemlidir. Yatırımcı kendisini güvende hissedeceği bir ortam ve ev sahibi ülkeden nasıl bir muamele göreceğini bilmek ister. Ekonomik açıdan yatırım iklimi ne kadar elverişli olursa olsun, eğer hukuki iklim elverişli değilse o yatırımın ülkeye gelmesi mümkün değildir²¹⁷. Yabancı yatırımcılar, yatırım kararını vermeden önce ev sahibi ülkeden ek güvenceler ve menfaatler talep edebilmektedir. Bazen de ev sahibi ülkeler yabancı yatırımı çekebilmek için Polonya ve Romanya'nın yaptığı gibi özel mevzuat yürürlüğe koymaktadırlar; bu suretle yabancı yatırımcı ile yerli yatırımcı arasında eşit muamelenin de ötesine geçerek, yabancıya kendi ülkesinde yatırım yapabilmesi için daha elverişli şartları sunma yolunu seçmektedirler. Örneğin, böyle bir ülke yerli yatırımcılar için öngörmediği vergi indirimi imkanını yabancı yatırımcıya sunabilir veya sosyal mevzuat bakımından yabancı yatırımcılara daha esnek davranabilir; yurt dışına yapılacak ödemeler bakımından da yerli yatırımcısına sağlamadığı kolaylığı yabancı yatırımcıya sağlayabilir.

6.5.9. Sanayi Bölgelerinin Kurulması

Sanayi bölgeleri, özellikle de artan yüksek katma değerli teknoloji yoğun faaliyetleriyle ülkelerin ekonomik yapısında oldukça etkin rol oynamaktadır. Artık günümüzde yabancı yatırımcı vasıfsız ucuz işgücünden ziyade, yeni rekabet unsurları yaratabilme amacıyla global ortamda teknolojik altyapı ve de vasıflı işgücü gibi yaratılmış değerleri aramaktadır. California'daki Silikon Vadisi, Cambridge'deki Silicon Fen, Stockholm'deki Wireless Walley, Pekin'deki Thong Guancum gibi artık rekabette en etkin araç olan yenilik ve yaratıcılık faaliyetlerinin yoğunlaştığı bölgeler olarak yüksek değerli DYY çekme konusunda önemli avantajlara sahiptirler.

Ancak burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta DYY çekme konusunda ezberci bir anlayıştan ziyade öncelik verilebilecek sektörleri belirleme ve bu doğrultuda

²¹⁷ Tiryakioğlu, s.167.

politikalar uygulama yönündedir. Burada yapılması gereken belli bölgeler oluşturup bu sektörlerde yapılabilecek yatırımların ihtiyaç duyduğu altyapıyı sunup yatırımcı için uygun yatırım ortamının hazırlanmasıdır.

Türkiye'nin bu konuda adım atılmakta oldukça geç kaldığı görülmektedir. Sanayi bölgelerinin uygulama alanı bulabilmesi amacıyla Temmuz 2004'te gerekli kanun değişikliği yapılmış olmasına rağmen uygulamada hiçbir gelişme yaşanmadığı görülmektedir. Son yasa değişikliği ile kurulması önündeki engellerin kısmen kaldırıldığı endüstri bölgeleri fikri resmi manada ilk olarak 19 Ocak 2002 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 4737 sayılı Endüstri Bölgeleri Kanunu ile gündeme gelmiştir. Kanunun yayınlanmasından sonra bölgelerin işleyişini düzenleyen yönetmelik ise 2 Ağustos 2002 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Ancak bu tarihten sonra Türkiye genelinde herhangi bir endüstri bölgesinin kuruluşu gerçekleşmemiştir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na bu konuda pek çok başvuru olmasına rağmen, başvurular ilgili kurul tarafından incelemeye bile alınmamıştır. Nedeni ise başvuruları değerlendirmesi öngörülen "koordinasyon kurulu"nun bir türlü toplanamamasıdır. Bu kurulun, başbakanlık müsteşarı, 12 Bakanlık Müsteşarı, Köy Hizmetleri Genel Müdürü ve TOBB temsilcilerinden oluşması öngörülmüştür ancak bu kurul bugüne kadar bir araya gelememiştir. Bu yaşanan bürokratik kaos başvuruda bulunan yatırımcıları soğutmuştur.

Yeni düzenleme ile bürokrasiden oluşan komisyon kaldırılıp işletme hakkı bölgedeki ticaret ve sanayi odalarına verilmektedir. Yeni düzenlemeler gerekli yasal altyapı zemininin oturmasını sağlamıştır. Ancak kamulaştırma çalışmalarında sorun yaşanabileceği kaygısı, altyapı giderleri bakanlıkça karşılanacağından yeterli kaynağın ayrılıp ayrılamayacağı konusu, daha önce kurulan organize sanayi bölgelerindeki sorunların tekrar yaşanması olasılığı, ve de en önemlisi Temmuz ayında alınan " 3 ay içinde tüm ruhsat ve onay işlemlerinin tamamlanıp neticelenmesi" konusunda henüz hiçbir adım atılmaması soru işaretleri uyandırmaktadır.

6.5.10. Serbest Bölgelerin Etkinleştirilmesi ve Gümrük İdareleri

Serbest bölgelere önem verilmesi alt ve üst yapı olanaklarının artırılması gerekmektedir²¹⁸. Ayrıca KDV iadesi ve de gümrük vergisi iadesi süreçlerini hızlandırılmalı ve de uygulanan prosedürler basite indirgenerek daha etkin ve gerçekçi

²¹⁸ Bayraktar, s. 73.

bir denetim sağlanmalıdır. Serbest bölgeler işletmelerin gümrük vergilerinden kaçınmak amacıyla kaçtıkları yerler değil, bu teşvikin olumlu ve verimli kullanıldığı yerler olmalıdır.

➤ Standarttan sorumlu kurumların hangi yüklerden numune alınacağını tesbit ederken risk yönetim teknikleri kullanmalarını sağlayarak standartlara ilişkin kontrollerin yol açtığı uzun gecikmelerin azaltılması

➤ Diğer hükümet kurumlarıyla ve özel sektör temsilcileriyle rapor alış verişi ve istişari ilişkileri geliştirmek amacıyla Gümrük idaresinin kapsamlı bir biçimde reorganize edilmesini sağlamak. Gümrük uygulamalarının düzenlenmesi ve basitleştirilmesi de yararlı ve teşvik edici olabilir. Özellikle ithalat ve lisanslama süreçlerinde etkinliğin artırılması gerekmektedir²¹⁹.

6.5.11. Komşu Ülkelerle İşbirliğinin ve Ticaret Hacminin Geliştirilmesi

Türkiye'nin yıllardan beri en önemli sorunlarından birisi de gerek siyasi ve tarihi temelleri olsun, gerekse günümüzde komşu ülkelerinde yaşanan karışıklıklar dolayısıyla komşu ülkeleriyle ticaretini ve işbirliğini artıramamıştır. Türkiye'nin çevre ülkelerle varolan ticaret potansiyeli oldukça azdır. Buna istisna olarak son yıllarda giderek artan Rusya ile ticaret hacmi gösterilebilir. Böyle bir potansiyelin varolması halinde hem pazar arayan yatırımcılar hem de ihracata yönelik yatırımlar için Türkiye cazip bir nokta olabilecektir. Ancak bölgede varolan istikrarsız siyasal yapı ve komşu ekonomilerin güçsüzlüğü bu yönde halen büyük engel teşkil etmektedir.

6.5.12. Şirket Birleşme ve Satınalmalarına Yönelik Yeterli Hukuksal Çerçevenin Sağlanması

Bu şekilde Türkiye'de dünya genelinde DYY'nin en yaygın yollarından biri olan bu imkan kullanılabilecek, ayrıca yerli firmalar da bu yolla daha fazla rekabet imkanı ve de yabancı ortakla yeni pazarlara açılma imkanı doğabilecektir. GOÜ'lerde uluslararası piyasaya eklemlenmenin en yaygın yollarından birisi eğitim, bilgi, teknoloji ve tecrübenin bir arada kullanılmasını sağlayan en güçlü kanal olan yerli şirketlerin yabancı ortaklarla ilişki ve bağlantılarının teşvik edilmesidir. Ancak bir diğer önemli husus gelişmiş yerli tedarikçilerin varlığıdır. Dışarıdan yeterli teknoloji ve kalifiye

²¹⁹ Hazine Müsteşarlığı, **Yatırım Danışma Konseyi Sonuç Bildirgesi**, 15 Mart 2004.
http://www.hazine.gov.tr/yatirimci/Yatirim_Danisma_Konseyi.pdf

kaynakla beslenen yabancı yatırımcının performansı daha da artacaktır. Yerel üreticiye de bu durum üretim ve istihdam artışı olarak yansiyabilecektir. İthal malların kullanımının yerini yerli malların kullanımı artacağından ödemeler dengesi de bu durumdan olumlu yönde etkilenecektir.

6.5.13. Fikri Mülkiyet Haklarının Korunması

Bugüne kadar uygulamada gerek GÜ'lerde olsun gerekse GOÜ'lerde olsun yerli firmaların teknolojik bilgi ve becerisinin artırılması için fikri mülkiyet haklarına yönelik düzenlemeler oldukça gevşek tutulmuştur. Bugün ise uluslararası düzlemde TRIPS anlaşmasını ile birlikte birçok ülke de fikri haklar daha sıkı korunur hale gelmiştir. Ancak Türkiye'de bu konuda mesafe katedildiğini söylemek oldukça güçtür. Bundan dolayı ileri teknoloji şirketleri Türkiye'ye yatırım konusunda çekingen davranmakta bu da yüksek katma değerli sektörlerin önünü tıkamaktadır²²⁰. Sonuçta bu taklitten öteye gidememesine, yüksek katma değer üretilmemesine neden olmaktadır. Yapılacak olan, uluslararası düzlemde yapılan düzenlemelere sadık kalmak ve de en önemlisi bunları uygulayabilmektir.

Türkiye'de yapılması gerekli en önemli değişikliklerden biri, AB veya uluslararası yönergelere ya da sözleşmelere tam uyum için yasal düzenlemelerde terim birliğinin sağlanmasıdır. Ayrıca Endüstriyel Tasarımların Uluslararası Tesciline İlişkin *Lahey Anlaşması Cenevre Metni'ne* katılım işlemleri ile Marka Kanunu Anlaşması'na ve Patent Kanunu Anlaşmasına katılım çalışmaları sonuçlandırılmalıdır²²¹.

➤ Gelişme sürecini tamamlama aşamasında, Türkiye'de fikri hakların korunmasına yönelik politikaların hayata geçirilmesi önemlidir. Bu politikaların önemli araçlarından biri olarak kamusal müdahale aracı niteliğindeki devlet yardımları alanında öncelikli olarak çok daha yüksek katma değer yaratacak olan fikri hakların artmasına yönelik Ar&Ge desteklerinin, ikinci aşamada ise TRIPs Anlaşmasının kurallarına uyum açısından, bir üretim yapmak üzere marka, patent, endüstriyel tasarım, coğrafi işaretler, bilgisayar yazılımları ve entegre devre topografyalarının edinilmesini teşvik edecek nitelikte programlar uygulanmalıdır.

²²⁰ Kovancılar, s.132.

²²¹ DPT. **Fikri Haklar**, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK Raporu, Yayın No: DPT:2500 ÖİK:521. Ankara. 2000. s.182.

➤ Türkiye’de sınai haklarla ilgili yasal düzenlemeler yapılmış olmasına rağmen, ülke potansiyeli ile uyumlu sayıda patent başvurusu mevcut olmamıştır. Yeni ürün ve üretim teknolojisi geliştirilmesi, teknoloji tabanlı, rekabet gücü yüksek işletmelerin kurulması, geliştirilen ürün ve üretim teknolojilerinin patent ve tasarım belgesi ile korunması ve teknolojinin diğer ülkelere transferi Türkiye’nin temel hedeflerinden olmalıdır.

➤ 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, ülkemizin uluslararası yükümlülükleri, ulusal ihtiyaçları ve bu alanda Dünya’da ortaya çıkan son gelişmeler çerçevesinde bütünüyle yeniden düzenlenmeli ve bu düzenlemelerde özellikle aşağıda belirtilen hususlara yer verilmelidir.

➤ Korsanlıkla mücadele konusunda, etkin tedbirler alınmalı, bu alanda ilgili tüm kesimlerin işbirliği sağlanmalıdır.

➤ Fikri mülkiyet hakları konusunda oluşan bürokratik engelleri ve gecikmeleri azaltacak kurumsal yapı değişikliklerine gidilmelidir. Türk Patent Enstitüsü’nün ve özellikle Markalar Dairesinin ihtiyaçlara cevap verecek ve işlemleri normal sürelerde yapabilecek sayıda mekan ve personel ihtiyacı kısa sürede karşılanmalı, personelin iç hizmet ve uzmanlık eğitimleri sağlanmalıdır.²²²

➤ Fikri haklar (eser sahibinin hakları ve sınai haklar) sistemi, yasal ve kurumsal olarak büyük ölçüde tamamlanmış olmakla birlikte, sürekli olarak değişim ve fikri haklar konusunda eğitime önem verilmesi ve toplumsal bilincin arttırılmasına yönelik projeler oluşturulması ülkemiz yatırım iklimi açısından öncelikli bir öneri durumundadır. Toplumda fikri haklar kültürü yaratılması amacıyla bu hakların kamu düzeninin ve temel hakların ayrılmaz bir parçası olduğu konusunda toplumsal bilinç oluşturulmalıdır. Fikri haklar eğitiminin bir alanı olarak meslek içi eğitim faaliyetleri bu alanda ilgili ve yetkili tüm kesimlerin (gözetim ve denetim elemanları, yargı personeli vd.) kapsayacak şekilde ele alınmalıdır.

➤ Türkiye’de sınai haklarla ilgili olarak, harç, ücret ve KDV olmak üzere üç ayrı bedel ödenmesi gerekmektedir. Bu durum gerek Avrupa Birliği gerekse diğer ülkelerle uyumlu bir uygulama değildir. Türkiye’nin AB üyeliği öncesinde yapması

²²² DPT, **Fikri Haklar**, s.199.

gereken uyum çalışmalarında bu önemli konu dikkate alınarak, Türk Patent Enstitüsü tarafından tek bir ücret alınarak sorunun çözümü için yasal düzenleme yapılmalıdır²²³.

6.6. AB TAM ÜYELİĞİ ÇÖZÜM MÜ?

Avrupa Birliği (AB) temelde dört özgürlük olarak ifade edilen bölgesel bütünleşme çerçevesinde malların, emeğin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımına yönelik bir entegrasyon hareketi olarak başlamıştır. 1985-92 yılları arasında uygulamaya konulan Tek Pazar programı çerçevesinde bu dört unsurun serbest dolaşımını sağlamaya önündeki engelleri kaldırmaya yönelik 292 tane direktif çıkarılmıştır. Aslında bölgede sermayenin serbest dolaşımı Roma Anlaşması'nın 67 ila 73. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Sermayenin serbest dolaşımı konusunda ilk direktif 1960 yılında çıkarılmıştır. Komisyon tarafından hazırlanıp konsey tarafından onaylanmıştır. Ancak 70'li yıllarda Avrupa entegrasyonunun duraklama hatta yer yer gerileme dönemlerinde herhangi yeni bir gelişme olmamıştır.

85 yılında uygulamaya konulan Tek Pazar Programı çerçevesinde sermaye hareketleri de bu ivmeden pay almıştır. 88 yılında çıkarılan 1988/361/ess sayılı direktifle AB'de her türlü sermaye hareketi istisnasız serbest bırakılmıştır. İspanya, Portekiz, İspanya ve İrlanda gibi o dönemde topluluğun mali yapıları güçsüz ülkelerine mevzuatı daha geç yürürlüğe koyma esnekliği tanınmıştır. Direktifin bu istisnadan yararlanmayan üye devletler için koyduğu tarih, 1 Temmuz 1990'dır. Bundan dolayı Avrupa'da sermayenin serbest dolaşımının başlangıç tarihi 1 Temmuz 1990 olarak bilinmektedir.

Türkiye'nin tam üyelik müzakerelerine başlayacak olması ve ekonomik entegrasyonu geçmişte gümrük birliği ile gerçekleştirmiş olması önümüzdeki dönemde hem bu sürecin hızlandırılması hem de yabancı yatırımcıların Türkiye'ye yönelmesi açısından önemli bir faktör olabilecektir. Bu yönde AB'nin genişleme sürecinde yeni katılan ülkeleri örnek verilebilir. Müzakere sürecine başlayan ülkelerde DYY'lerin yıllık bazda %4-10 arasında arttığını görülmektedir. Bir diğer önemli örnek de Meksika'dır. Meksika'ya giden yabancı yatırımlar, 95-98 döneminde ortalama 10,5 milyar dolardır. Meksika'ya giden yabancı yatırımların önemli bir kısmı Meksika'nın NAFTA üyeliği

²²³ DPT, **Fikri Haklar** , s.267.

sayesinde Kuzey Amerika pazarını hedef alarak imalat sanayine yönelmektedir²²⁴. Meksika ABD ve Kanada'ya olan ihracatını NAFTA'dan yararlanarak %176 oranında artırmıştır. Zaten Meksika'ya gelen yabancı yatırımcıların yarısından fazlası bu yıllarda Amerika ve Kanada'dan gelmiştir. Gene aynı bölgede Arjantin, Paraguay, Uruguay ve Brezilya'nın kurduğu MERCOSUR, yükselen ekonomilerin krize girdiği 1998 yılında Latin Amerika ve Karayip bölgesine yönelik yabancı yatırım akımları bir önceki yıla göre %5 oranında artarak 72 milyar dolara ulaşmıştır.

Belirtmek gerekir ki AB üyeliği yalnız başına bir şey ifade etmez ve sırf bu nedenle yabancı sermaye gelmeyecektir. AB'ye üyelikle yabancı sermayenin garanti altına alınacağı görüşü, Türkiye 1995'de Gümrük Birliği'ne girerken de belirtilmiş ancak bu doğru çıkmamıştır. Ayrıca Türkiye zaten AB ile ekonomik entegrasyonunu gümrük birliğiyle gerçekleştirmiştir. Türkiye, tam üye statüsü kazanmadan gümrük birliğini gerçekleştiren tek ülkedir. GB sonrası beklenen yatırım artışının sağlanamayışının temel nedenlerine bakacak olursak;

- Gümrük vergisi oranlarının sıfırlanmasıyla Avrupalı yatırımcının Türkiye'de direkt yatırım yapmasına gerek kalmayışı
- Türkiye'de GB'nin ilk dönemlerinde varolan siyasi ve ekonomik istikrarsızlık ortamının zaten ürkek olan yabancı sermayeyi tamamen uzaklaştırması olarak sıralanabilir.

Türkiye'nin AB entegrasyonu ile sağlayabileceği avantajlara bakacak olursak;

Ülkemiz açısından AB piyasalarına giriş imkanı ihracat odaklı DYY'ler için bir fırsat olarak görülebilir. Yabancı yatırım promosyon faaliyetlerinde AB ile uygulanan ortak programın yaratabileceği avantajlar öne çıkarılarak faaliyette bulunulabilir.

Gümrük Birliği ilişkisinin orta ve uzun vadede yeni pazarlar yaratacağı ve yüksek teknolojiye dayanan üretim anlayışının yaygın biçimde benimsenmesi ile nitelikli işgücü yaratarak istihdam üzerinde olumlu etkiler yaratabileceği söylenebilir.

²²⁴ UNCTAD, *World Investment Report 1999: FDI and The Challenge Of Development*, New York and Geneva, s.62.

SONUÇ

Dünyadaki toplam dolaysız yabancı yatırım stoku 2003 yılı itibariyle 1.2 trilyon dolara ulaşmış ve 560 milyar dolar DYY girişine tanık olunmuştur. Bu derece büyük rakamlar, ülkelerin yatırım çekebilmek için iştahını kabartmakta ve portföy yatırımlarına göre daha faydalı ve güvenceli olarak kabul edilen DYY çekmede gerekli düzenlemeleri yapmalarına ve teşvik vermede birbirleriyle yarışa girmelerine neden olmaktadır. Genellikle başarılı ülke örneklerinde görülebileceği gibi hedefe yönelik politikalar ağırlıklı olmak üzere yüksek katma değer yaratabilen sektörlerle yönelik uygun altyapı temini ve göz kamaştırıcı teşvik politikaları uygulanmaktadır. Yalnız Çin verdiğimiz ülke örneklerinde bunun dışında kalmaktadır ancak Çin'de de son zamanlarda bu tip uygulamaların varolduğu, sanayisini ucuz işgücüne dayanan sektörlerden yüksek katma değer yaratabilen sektörlerle doğru genişletme eğiliminde olduğu bilinmektedir.

Türkiye'nin yatırım ortamı analiz edildiğinde varılan sonuçlar hiç de iç açıcı değildir. Vergi yükü hafifletileceğine giderek artan, dolaylı vergiler ve istihdam vergileri oldukça yüksek oranlarda seyreden, adalet sisteminin önemli bir güvensizlik ve yetersizlik sorunuyla karşı karşıya bulunduğu, yabancı yatırımcıdan ziyade yerli yatırımcının bile ülkedeki yatırım ortamının önündeki engellerden dolayı yeni yatırım alanları araştırdığı, bürokrasinin aşılamayan bir duvar olduğu, kamu kurumlarında rüşvet ve yolsuzlukların görüldüğü, girdi maliyetlerinin dışında genel giderlerin dünya ortalamalarının çok üzerinde olduğu, finans sisteminin oldukça sığ olduğu ve bankacılık sisteminde önceki dönemlerde kötü tecrübelerin yaşandığı, hükümet ve devlet kurumları arasında bir yönetim sorunu bulunduğu, eğitim sisteminin zayıf olduğu ve hala kız çocuklarının okula gönderilmediği, üniversitelere sağlanan imkanların yetersiz olduğu, kayıtdışı ekonominin neredeyse kayıtlı ekonominin yarısına yaklaştığı ve daha birçok gerçekler ortadayken ülkemizde uygun bir yatırım ortamı bulunduğunu söylemek zordur.

Başarılı ülke örneklerine bakıldığında ülkede varolan şartları ve potansiyeli hayata geçirmeye yönelik doğru politikalar uygulandığında ülkelerin bir yatırım cenneti haline dönüşmesinin hiç de zor olmayacağı görülebilecektir. Aksi takdirde yabancı yatırımcı ülkeye pek uğramamaktadır. Yapılacak olan, değişimi yönetip yönlendirebilmek, dünyada meydana gelen değişimler doğrultusunda kararlı politikalar oluşturmak ve uygulayabilmektir..

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Berk, Niyazi. **Finansal Yönetim**. 6. Baskı.İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2002.

Drucker, F. Peter. **Gelecek İçin Yönetim 90'lar ve Sonrası**. Çeviren: Fikret Üçcan. Dördüncü Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Genel Yayın No:327, 1996.

Dunning, John. **Explaining International Production**. London: Unwin Hyman, 1989.

Dunning, John H.. **Multinational Enterprises and The Global Economy**. Wokingham, England and Reading Mass :Addison-Wesley Publishing Company. 1993.

Jenkins, R.. **Transnational Corporations and Uneven Development: The Internalization of Capital and The Third World**. New York: Methuen. 1987.

Karluk, Rıdvan. **"Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları"**. İ.T.O. Ekonomik Yayınlar Dizisi, No:13. İstanbul. 1983.

Kazgan, Gülten. **Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Yeni Ekonomik Düzen**. 3. Baskı, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.

Kazgan, Gülten. **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**. 2.Baskı, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.

Kindleberger, Charles P.. **Six Lectures On Direct Investment**. New Haven and London: Yale University Press, 1969.

Meyer, Klaus. **"Direct Investment in Economies in Transition"**. Edward Bulgar Publishing Co. Ltd. 1998.

Saperstein, Jeff and Daniel Rouach. **Creating Regional Wealth in the Innovation Economy: Models, Perspectives and Best Practices.** Financial Times Prentice Hall, 2002.

Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat.** 14.Baskı, İstanbul: Güzem Yayınları. 2001.

Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası Finans.** 4.Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları. 2003.

Tatoğlu, E.ve K.W. Glaister. **Dimensions of Western FDI in Turkey.** London: Quorum Boks, 2000.

Tümertekin, Erol ve Nazmiye Özgüç. **Ekonomik Coğrafya, Küreselleşme ve Kalkınma.** İstanbul: Çantay Kitabevi, 1997.

MAKALELER

- Afşar, Hayrettin. **“Türkiye’de Özelleştirme ve Özelleştirme Düzenlemeleri”**. Hazine Dergisi. Ocak 1998. Sayı 19. ss. 1-11.
- Altıntaş, M. Ayhan. **“Uluslararası Yatırımların Korunması, Temel Uyuşmazlıklar ve Tahkim Kurulları”**. Hazine Dergisi, Nisan 1998, Sayı 10. ss. 1-40
- Antaloczy, K. and Magdolna Sass. **“Greenfield Investments In Hungary: Are They Different From Privatization FDI?”**. UNCTAD: Transnational Corporations. Vol. 10, No:3. December 2001. ss. 39-59.
- Banga, Rashmi. **“Impact Of Government Policies and Investment Agreements on FDI Flows To Developing Countries”**. Indian Council For Research On International Economic Relations. New Delhi. November 2003. ss.1-12.
- Blonigen, Bruce A. **“Tarif-jumping Antidumping Duties”**. NBER Working Paper, No:7776. July 2000 and Journal of International Economics, 57(1), June 2002, ss. 31-50.
- Bracoiner, H., P.J. Norback and D. Urban. **“Vertical FDI Revisited”**. IUI Working Paper Series, No:579. The Research Institute Of International Economics. 2002. ss. 1-47.
- Brainard, S.L. **“A Simple Theory Of Multinational Corporations and Trade With A Trade-off Between Proximity And Concentration”**. NBER Working Paper, No:4269. 1993. ss. 1-45.
- Collins, Paul. **“Regional Trading Blocks and Foreign Direct Investment”**. Globalization, Trade and FDI. Edited by John H. Dunning. Amsterdam; NY: Elsevier, 1998. ss. 29-48.
- Cömert, Faruk. **“İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye”**. Hazine Dergisi, Ocak 2000, Sayı 13. ss.1-25.

Dollar, David, Mary Hallward-Dremeier and Taye Mengistae. ,**“Investment Climate and International Integration”**. World Bank Policy Research Working Paper 3323, June 2004. ss. 1-35.

Dullien, Sebastian. **“FDI In China: Trends and Macroeconomic Challenges”**,. UNCTAD: China In A Globalizing World. 2005. ss. 1-183.

Dunning John H.. **“The Eclectic Paradigm as an Envelope for Economic and Business Theories of MNE’s Activity”**. International Business Review. Vol 9, Issue:2, April 2000. ss. 163-190.

Dunning, John H.. **“Explaining Changing Patterns of International Production: In Defence of the Eclectic Theory”**. Oxford Bulletin of Economics and Statistics, Nov. 79, Vol:41, Issue2, ss. 269-292.

Dunning, John H.. **“The Theory of Inetnational Production”**. International Trade Journal, Vol 3, No:1 Fall 1998. ss. 21-66.

Ege, Yavuz, **“Dünyadaki Uygulamalar Işığında Rekabet Politikası ve Özelleştirme”**. Hazine Dergisi, Ocak 2000, Sayı 13. ss.67-75.

Enderwick, Peter. **“Attracting Desirable FDI: Theory and Evidence”**, UNCTAD: Transnational Corporations. Vol.14, No.2. August 2005. ss. 93-120

Erdikler, Şaban. **“Türkiye’nin Yabancı Sermaye Performansının İyileştirilmesinin Önündeki Vergisel Engeller ve Alınabilecek Önlemler”**. Active Bankacılık ve Finans Dergisi. Yıl:6, Sayı:30. Mayıs-Haziran 2003. ss. 25-36.

Eren, Erol ve Ayşegül Samsunlu. **“ Yabancı Sermaye ve Türkiye’de Elektronik, Kimya ve Toprak Sektörlerinde Faaliyet Gösteren Yatırım Ortaklıklarının Performanslarının İncelenmesi”**. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 4 (1) 2003. ss.71-88.

Erkilek, Asım. **“A Comparative Analysis Of Inward and Outward FDI In Turkey”**. UNCTAD: Transnational Corporations. Vol. 12, No:3. December 2003. ss. 80-105.

Güleç, Kemal. **“Yeni Gelişen Teknolojilerin Kalkınmaya Etkisi”**. Planlama Dergisi. Sayı:25, Nisan 1989.

Hansen, Michael V.. **“Economic Theories of Transnational Corporations, Environment and Development”**. Cophanegan Business School, 2000. ss. 1-50.

JBIC Institute. **“Foreign Direct Investment and Development: Where Do We Stand?”**. Japan Bank For International Corporation, JBIC Research Paper No:15, June 2002. ss.1-47.

Jermakowicz, Wladyslaw. **“Foreign Investment and Privatization in Poland”**. Foreign Investment and Privatization in Eastern Europe. Aldershot:Hampshire, England; Burlington, Vt: Ahgate, 2003. ss.156-172.

Kreinin, E. Mordechai, Thomas C. Lowinger ve Anıl K. Lal. **“Determinants of Inter-Asian Direct Investment Flows”**. Globalization Trade and Foreign Direct Investment. Edited by John H. Dunning. Amsterdam :NY: Elsevier, 1998. ss.194-203.

Kusago, K. and Z. Tzannatos. **“Export Processing Zones: A Review in Need of Update”**. World Bank Social Protection Discussion Paper Series, No: SP 9802. 1998. ss.1-47.

Loewendahl, H. **“A Framework For FDI Promotion”**. UNCTAD: Transnational Corporations. Vol:10, No:1. April 2001. ss.1-42.

Luisa E.Bernal, Rachid S. Kaukab ve Vlicente Paolo B.Yu. **“The World Development Report 2005: An Unbalanced Message On Investment Liberalization”**. Switzerland, August 2004. ss.1-28.

Manea, Julia and Robert Peace. **“Industrial Reconstructing in Economies in Transition and TNC’s Investment Motivations”**. UNCTAD: Transnational Corporations, VOL. 13, No:2. August 2004. ss. 7-28.

Marinov, Marin Alexandrow; Svetla Tritonova. **"Foreign Investment and Privatization in Eastern Europe"**. Aldershot, Hampshire, England; Burlington, Vt: Ahgate 2003. ss. 77-105.

Markusen, J.R. and A.J. Venables. **"Multinational Firms And The New Trade Theory"**. NBER Working Paper, No: 5036. February 1995. ss.1-39.

Meyer, Klaus. **"Direct Investment in South Asia and Eastern Europe: A Comparative Analysis"**. Globalization Trade and Foreign Direct Investment. Edited by John H. Dunning. Amsterdam :NY, Elsevier 1998. ss. 102-128.

Michalet, C.A.. **"Strategies of Multinationals and Competition for FDI: The Opening of Central and Eastern Europe"**. FIAS Occasioanl Paper 10, 1997:2-6, FIAS, IFC ve WB. December 1997. ss.1-47.

Öztürk, Lütfü. **"Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış"**. Akdeniz İİBF Dergisi: 2004. ss. 110-128.

Pournarakis, Mike and Nikos C. Varsakelis. **Instutisions,Internationalization and FDI: The Case of Economies In Transition**. UNCTAD:Transnational Corporations, Vol.13, No:2. August 2004. ss. 77-94.

Salvatore, Dominick. **"Globalization and International Competitiveness"**. Globalization, Trade and FDI,1998, Amsterdam ; NY: Elsevier. ss. 3-18.

Singh, H. Jun. **"Some New Evidence on Determinants of Foreign Direct Investment in Developing Countries"**. The World Bank International Economics Department, International Finance Division, Policy Research Working Paper No:1531. November 1995. ss. 1-48.

Szanyi, Miklos.**"Privatization and Greenfield FDI In The Economic Restructuring Of Hungary"**. UNCTAD: Transnational Corporations, Vol :10 No:3. December 2001. ss. 25-37.

Tağraf ,Hasan. **“Küreselleşme Süreci ve Çok Uluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi”**, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 2002. ss. 33-47.

Tandırcıoğlu, Haluk ve Ahmet Özden. **“Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları”**. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 5, Sayı: 4. 2003. ss. 105-129.

Taymaz ,Erol ve Şule Özler. **“Does Foreign Ownership Matter For Survival and Growth?- Dynamics Of Competition and Foreign Direct Investment”** Economic Research Center Working Paper In Economic 04/06, March 2004, Ankara. ss. 1-26.

Vernon, R. **“International Investment And International Trade In The Product Cycle”**. The Quarterly Journal Of Economics. Vol. 80, No.2. May 1996. ss. 190-207.

Zemplinerova, Alena. **“Foreign Investment and Privatization in the Czech Republic”**. Foreign Investment and Privatization in Eastern Europe. Aldershot:Hampshire, England; Burlington, Vt: Ahgate, 2003. ss. 131-155.

Zengin, Ahmet. **“Türkiye Ekonomisi Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Bir Değerlendirme”**. İktisat, İşletme ve Finans Dergisi. No:203. Şubat 2003. ss. 52- 68.

Zhou, Yuping and Sanjaya Lall. **“The Impact Of China’s FDI Surge on FDI in South-East Asia: Panel Data Analysis for 1986-2001”**. UNCTAD: Transnational Corporations. Vol. 14, No:1. April 2005. ss. 41-65.

İNTERNET KAYNAKLARI

Abelaira, Anjo. **“Ireland’s Economic Miracle: What Is The Celtic Tiger?”**.
<http://www.celtia.info/culture/economy/celtictiger.html>

“ABD’li Yatırımcı Pakistan’ı Gözlüyor”. NTV-MSNBC. 19 Aralık 2003.
<http://www.ntvmsnbc.com/news/248973.asp>

Aklan, Nejla Adanur. **“Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları”**. DTM Dış
Ticaret Dergisi, Temmuz 1997. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/tem97/2.htm>

Akkuzugil, Yüksel. **“Japon Ekonomisinin Ana Başlıklar İtibariyle Analizi”**.
DTM Dış Ticaret Dergisi. Nisan 2003.
<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan2003/japon.htm>

Aslanoğlu, Erhan. **“Yabancı Yatırımlarda Yapısal Değişim”**. NTV-MSNBC.
29 Eylül 2004. <http://www.ntvmsnbc.com/news/288985.asp>

Bolingen, Bruce A. **“Foreign Direct Investment Behavior of Multinational
Corporations”**. NBER Research Paper. 2006.
<http://www.nber.org/reporter/winter06/blonigen.html>

Çanakçı, İbrahim. **“Yabancı Yatırım Arenası Açılış Konuşması”**. Ankara:2003.
http://www.hazine.gov.tr/duyuru/Sunumlar/ICanakci_Yabancı_Sermaye_Arenasi_20030704.pdf

“Çin Yabancı Sermayenin Gözdesi Oldu”. NTV-MSNBC. 15 Kasım 2004.
<http://www.ntvmsnbc.com/news/234113.asp>

Davies, Ronald B. **“Tax Treaties, Renegotiations and FDI”**. University of
Oregon Economics Department Working Paper. April 2003.
http://economics.uoregon.edu/papers/UO-2003-14_Davies_Tax_treaties.pdf

Dölek, Ali. **“Endüstri Bölgeleri İşlerlik Kazanacak mı?”**. NTV-MSNBC.
26 Ekim 2004. <http://www.ntvmsnbc.com/news/277443.asp>

Dölek, Ali. **“Serbest Bölgelerde Artçı Şoklar”**. NTV- MSNBC, 30 Mart 2004.
<http://www.ntvmsnbc.com/news/245657.asp>

DTM. **“İrlanda’nın Ekonomik Kalkınması”**. Dış Ticaret Dergisi, Nisan 2004.
<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Nisan2004/irlanda.htm>

“Dünya Bankası: Türkiye Yatırımda Mükemmel Yer”. NTV-MSNBC. 15 Mart 2004. <http://www.ntvmsnbc.com/news/262345.asp>.

Hazine Müsteşarlığı. **“Yatırım Danışma Konseyi Sonuç Bildirgesi”**. 15 Mart 2004. http://www.hazine.gov.tr/yatirimci/Yatirim_Danisma_Konseyi.pdf

“İhracatın Yarısı Yabancı Şirketlerden”. NTV-MSNBC. 15 Mart 2004.
<http://www.ntvmsnbc.com/news/261539.asp>.

“İrlanda Yabancı Sermaye Devrimi”. Turkishtime. Haziran 2002.
http://www.turkishtime.org/haziran/84_tr.htm

“İşyeri Kurmada Bürokrasi Bitmiyor”. NTV-MSNBC. 10 Nisan 2004.
<http://www.ntvmsnbc.com/news/26258.asp>.

Karabalık, Hakan. **Orta Avrupa Ülkelerinde Yabancı Sermaye ve Özelleştirme**
DTM Dergisi, Nisan 98. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan98/orta.html>

Kinoshita, Y.. **Firm Size and Determinants Of Foreign Direct Investment.**
1998. <http://netec.mcc.ac.uk/WoPEc/data/wpawuwpio.html>.

Kovancılar, Birol. **Ülkemizde Yatırım Ortamının İyileştirilmesi, Yatırımların Teşviki ve AB Uygulamaları Çerçevesinde Alternatif Modeller.**
[http://www.tugiad.org.tr/bultendosya/Birol_Kovanciilar_1\[1\].doc](http://www.tugiad.org.tr/bultendosya/Birol_Kovanciilar_1[1].doc)

Loewendahl, H. ve Ebru Ertugal. **“Turkey’s Performance in Attracting Foreign Direct Investment Implications of EU Enlargement”**. CEPS Working Document No:8, November 2001,
<http://www.enepri.org/Publications/WP008.pdf>

Macaristan Yatırım ve Kalkınma Ajansı Internet Sitesi.
<http://www.itdh.hu/index.ivy?public.lang=en-US>.

Markusen, J.R.. **“Integrating Multinational Firms Into International Economics”**. NBER Research Summary. 2002.
[http:// www.nber.org/reporter/w. nter02/markusen.html](http://www.nber.org/reporter/w. nter02/markusen.html)

Mintz, Jack M. **“The Changing Structure Of Tax Policies For FDI In Developing Countries”**. International Studies Program Public Finance Conference. <http://isp-aysps.gsu.edu/academics/conferences/conf2004/Mintz.pdf>

OECD. **A Policy Framework For Investment: Trade Policy**. The OECD Initiative On Investment For Development.
<http://www.oecd.org/dataoecd/29/23/34843179.pdf>

Öğütçü, Mehmet, **“Foreign Direct Investment and Regional Development: Sharing Experiences From Brasil,China, Russia and Turkey”**, OECD International Conference on Regional Development and FDI, Brasil, December 2002. <http://www.oecd.org/dataoecd/44/18/2489844.pdf>

Özturanlı, İskender. **“Yatırım Olur Biz Yatırıma Gideriz”**. NTV-MSNBC, 10 Şubat 2004. <http://www.ntvmsnbc.com/news/256452.asp>

PWC, **“The Opacity Index 2004: Global Costs Of Capacity”**.
<http://www.kurtzmangroup.com/opacity.pdf>

Sezen, Açıl. **“Yabancı Sermaye Göz Kırıyor”**.NTV-MSNBC. 17 Ekim 2003.
<http://www.ntvmsnbc.com/news/239408.asp>

Sezen, Açıl. **“Yabancı Sermaye İçin Kayıtdışı Çözüm Gerekli”**. NTV-MSNBC. 12 Ocak 2004. <http://www.ntvmsnbc.com/news/256448.asp>

T.C. Budapeşte Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **“Macaristan’da Faaliyette Bulunmak İsteyen Firmalarımız İçin Bilgi Notu”**, Eylül 2004.
http://www.abmistanbul.org/dokumanlar/abm/bilgibankasi/ulkeler/ulkeler/macaristan/01092004_macaristan_ug.pdf

THE MNE& FDI. [http:// www.lanacs.ac.uk/people/ecamas/iblec3%20%202004.doc](http://www.lanacs.ac.uk/people/ecamas/iblec3%20%202004.doc)

Toközlü, Alper ve Ebru Arısoy. **Doğu Asya Mucizesinin Sonu**. DTM. Şubat 1998. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/mart98/dmuciso.htm>

Tomann, Horst. **Foreign Direct Investment In Transition**. Free University
Department Of Economics. Berlin, 2002.
<http://www.wiwiss.fuberlin.de/w3/w3tomann/tomann/SeminarWS0203/Seminararbeitn/Blattner.pdf>

Transparency International, **“Transparency International Corruption Perception Index”**, <http://www.tedmer.org.tr/documents/Toplumsalsaydamlik.doc>

UNCTAD. **“About UNCTAD”**. <http://www.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=1530&lang=1>

UNCTAD. **“FDI Potential Index”**. <http://www.unctad.org/Templates/WebFlyer.asp?intItemID=2472&lang=1>.

Walsh, Brendan. **“A Case Study Of Ireland”**. Dublin:2001.
http://www.fraserinstitute.ca/admin/books/chapterfiles/A%20Case%20Study%20of%20Ireland-walsh_paper.pdf

World Economic Forum, **“Global Competitiveness Report 2004”**.
http://www.weforum.org/pdf/Gcr/Growth_Competitiveness_Index_2003_Comparisons.

YASED. **Yabancı Sermaye Raporu 2003**. <http://www.yased.org.tr/genel/turk/unctad%202003.ppt>

YASED. **“Yatırım Ortamını İyileştirme Çalışmaları: Oğuz Satıcı Röportajı”**.
<http://www.yased.org.tr/genel/pdf/volume7/06-TİM.pdf>.

“Yatırım İçin Etkin Yasal Sistem Gerekli”. NTV-MSNBC. 30 Kasım 2004.
<http://www.ntvmsnbc.com/news/239456.asp>

DİĞER YAYINLAR

Aksoy, Nutki. **“Türkiye’deki Yabancı Sermayeli Firmalar, Sorunları, Gelişme Perspektifleri (Dünü ve Bugünü) –II”**. Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye. TCMB Eğitim Müdürlüğü. Derleyen: Ali Tahrán. Ankara, Şubat 2001.

Alkin, Erdoğan. **“Büyüme, İstikrar ve Yabancı Sermaye İlişkisi”**. Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye. TCMB Eğitim Müdürlüğü. Derleyen: Ali Tahrán. Ankara, Şubat 2001. ss. 13-15.

Arıman, Abdurrahman. **“Türkiye’ye Daha Fazla Yabancı Sermaye Çekebilmek İçin İzlenmesi Gereken Politikalar”**. Ekonomik İstikrar Büyüme ve Yabancı Sermaye. TCMB Eğitim Müdürlüğü. Derleyen: Ali Tahrán. Ankara, Şubat 2001 .

Bayraktar, Fulya. **“Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları”**. Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. GA 03/11, Genel Araştırmalar. Araştırma Müdürlüğü, Ocak 2003, Ankara.

Bloström, Magnus. **“The Economics Of International Investment Incentives”**. World Bank Seminar On Globalization. San Tiago. March 2002.

Bozer, Ali. **“ Türkiye’deki Yabancı Sermayeli Firmalar, Sorunları, Gelişme Perspektifleri (Dünü ve Bugünü) –I”**.S Ekonomik İstikrar Büyüme ve Yabancı Sermaye. TCMB Eğitim Müdürlüğü. Derleyen: Ali Tahrán. Ankara, Şubat 2001.

Demircan, Hayrettin. **“Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri”**. Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü. Ankara. Mart 2003

DPT. **“Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu”**. 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı. DPT Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, Yayın No: 2514. Ankara. Mayıs 2000.

DPT. **“Fikri Haklar”**. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK Raporu Yayın No: DPT:2500 - ÖİK:521. Ankara. 2000.

DPT. **“Türkiye’nin AB’ye Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni”**. AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü. Ankara. 2004.

Duran, Mustafa. **“Teşvik Politikaları ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları”**. Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü. Ocak 2003.

Duran, Mustafa. **“Türkiye’de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği”**. Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü. Ankara. 2002.

FIAS. **“Diagnostics of FDI in Turkey”**. Mart 2001.

FIAS. **“A Diagnostic Study of THE FDI Environment”**. FIAS Report, Mart 2001.

Günday, Metin. **“Uluslararası Tahkim Alanında Türkiye’de Gerçekleşen Yasal Düzenlemeler”**. Ekonomik İstikrar Büyüme ve Yabancı Sermaye. TCMB Eğitim Müdürlüğü. Derleyen: Ali Tahran. Ankara, Şubat 2001.

Güneş, Hurşit. **“ AB’ye Üyelikte Yabancı Sermaye Hayali”**. Milliyet Gazetesi. 26 Kasım 2004.

Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü. **“ Yabancı Sermaye Raporu 2002”**. Ankara. Şubat 2003.

Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü. **“ Yabancı Sermaye Raporu 2003 1. Yarı”**. Ankara. Temmuz 2003.

Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü. **“DYY Verileri Bülteni”**. Şubat 2006

İlkorur, Korkmaz. **“CEO’ları Tek Tek Öpesim Geldi ”**.Radikal Gazetesi. 18 Mart 2005.

İlkorur, Korkmaz. **"Vergi Sorununa Devam"**. Radikal Gazetesi. 31 Mart 2005.

İlkorur, Korkmaz. **"Yabancı Sermaye Konusuna Devam"**. Radikal Gazetesi .
23 Mart 2004.

Karapınar, Burçak. **"Yabancı Sermaye Girişinde Yaşanan Sorunlar"**.
Ekonomistler Bülteni. Şubat 2001.

Karluk, Rıdvan. **"Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı"**. Ekonomik İstikrar Büyüme ve Yabancı Sermaye.
TCMB Eğitim Müdürlüğü. Derleyen: Ali Tahrani. Ankara, Şubat 2001.

Kızılot, Şükrü. **"Vergi Yüğü Artışında Rekor Türkiye'de"**. Hürriyet Gazetesi.
19 Nisan 2005

Kumcu, Ercan. **"Yabancı Sermayeyi Beklerken"**. Hürriyet Gazetesi.
30 Kasım 2004.

Loewendahl, H.. **"Turkey's Performance in Attracting Foreign Direct Investment: Implications of EU Enlargement"** European Network of
Economic Policy Research Institute Working Paper No:8, 2001.

OECD. **"Attracting Investments to China"**. Policy Brief. September 2003.

OECD. **"Benchmark Definition Of Foreign Direct Investment"**. Third Edition.
1999.

OECD. **"Main Determinants and Impacts of FDI on China's Economy"**.
Working Papers on International Investment. December 2000.

OECD. **"Trends and The Global Economic Developments in Foreign Direct Investment"**. OECD Directorate for Fiscal and Enterprise Affairs. June
2003.

OECD. **“Trends and Recent Developments in Foreign Direct Investment”**, OECD Directorate for Financial, Fiscal and Enterprise Affairs. June 2003.

Oğuz, Alper Ahmet. **“Yatırım Yeri Faktörünün Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi ve Bir Yatırım Yeri Olarak Türkiye’nin Analizi”**. Hazine Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi. Ankara. 2004.

Onarer, Mehmet. **“Türkiye’de Yabancı Sermaye Mevzuatı ve Yatırımları”**. Ekonomik İstikrar Büyüme ve Yabancı Sermaye. TCMB Eğitim Müdürlüğü. Derleyen: Ali Tahrán. Ankara, Şubat 2001.

Ormanoğlu, Burhan. **“Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Uyuşmazlıkların Çözümünde Uluslararası Tahkim”**. Devlet Bütçe Uzm. Araştırma Raporu. Ankara. 2004.

Öğütçü, Mehmet. **“Attracting Foreign Direct Investment For Russia’s Modernization: Battling Against the Odds”**, OECD Russia Investment Roundtable, Saint Petersburg, Russia, 2002.

Price Water House Coopers. **“Doing Business and Investing in Ireland”**. Dublin. June 2000.

Price Water House Coopers. **“The Opacity Index”**. January 2001.

“Saydamlık Nerede Yabancı Sermaye Orada”. Turkishtime. 15 Temmuz-15 Ağustos 2004.

Tiryakioğlu, Bilgin. **“Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Uluslar arası Düzenlemeler”**. Ekonomik İstikrar Büyüme ve Yabancı Sermaye. TCMB Eğitim Müdürlüğü. Derleyen: Ali Tahrán. Ankara, Şubat 2001..ss.165-180.

TİSK. **“Krizden Çıkış İçin Zorunlu İstikamet: Vergi ve Bürokrasi Reformları”**. Ankara. 2000.

Töre, Nahit. **“Dünyada Yabancı Sermaye Akımları”**. Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye. TCMB Eğitim Müdürlüğü. Derleyen: Ali Tahran. Ankara, Şubat 2001.

TÜSİAD. **“Ulusal İnovasyon Sistemi: Kavramsal Çerçeve, Türkiye İncelemesi, Ülke Örnekleri”**. Yayın No. TUSAİD/T/2003/ 10/362. Ekim 2003. İstanbul.

UNCTAD. **“FDI in Services- A Growing Bussiness for EPZ’s”**. Investment Brief No:2. United Nations. New York and Geneva. 2004.

UNCTAD. **“What Services Do IPA’s Target?”** Investment Brief No:1. United Nations. New York and Geneva. 2004.

UNCTAD. **“Prospects For Foreign Direct Investment and the Strategies of Transnational Corporations, 2004-2007”**. United Nations, New York and Geneva, 2004.

UNCTAD. **“World Investment Report 1998: Trends and Determinants”**. United Nations. New York and Geneva.

UNCTAD. **“World Investment Report 1999: Foreign Direct Investment And The Challange of Development”**. United Nations. New York and Geneva.

UNCTAD. **“World Investment Report 2000: Cross Border Mergers and Acqusitions and Development”**. United Nations. New York and Geneva.

UNCTAD. **“World Investment Report 2001: Promoting Linkages”**. United Nations. New York and Geneva.

UNCTAD. **“World Investment Report 2002: Transnational Corporations and Export Competitiveness”**. United Nations. New York and Geneva.

UNCTAD. **“World Invesment Report 2003: FDI Policies for Development**

National and International Percepectives". United Nations. New York and Geneva.

UNCTAD. **"World Investment Report 2004:The Shift Towards Services"**. United Nations. New York and Geneva.

UNCTAD. **"World Investment Report 2005:Transnational Corporations And The Internalization Of R&D"**. United Nations. New York and Geneva.

Uygur, Ercan. **" Türkiye'nin Yürürlüğe Koyduğu İstikrar Programlarının Başarısında Yabancı Sermaye Girişlerinin Yeri ve Önemi"** Ekonomik İstikrar Büyüme ve Yabancı Sermaye. TCMB Eğitim Müdürlüğü. Derleyen: Ali Tahran. Ankara, Şubat 2001.

World Bank. **Foreign Direct Investment Survey: A Study**". Washington: MIGA. January 2002.

WTO. **"The Relationship Between Trade and FDI"**. 1997.

"Yabancı Serbest Bölgelere Yönelmiyor". NTV-MSNBC. 20 Ekim 2003.

" Yabancı Sermaye İçin Üç Aşamalı Plan", Turkishtime, Temmuz 2002/6.

"Yabancı Sermaye Yeni Yatırım Peşinde". Referans Gazetesi,18 Şubat 2006.

" Yatırım Danışma Konseyi Birinci Toplantısı- Sonuç Bildirgesi". İstanbul, 15 Mart 2004.

"Yüksek Vergide 19. Sıradayız". Yeni Mesaj Gazetesi. 19 Aralık 2004.